

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

**Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών *Πολιτιστική Πολιτική
και Ανάπτυξη***

Πτυχιακή Εργασία

**Σχεδιασμός Πολιτιστικής Διαδρομής για την Ανάδειξη
Τουριστικών Υποδομών της Θεσσαλονίκης κατά την
Περίοδο της Ανασυγκρότησης (1946-1964)**

Δημήτρης Ραμαντάνογλου

**Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
Ελένη Μαυραγάνη**

Μάιος 2019

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

**Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών Πολιτιστική Πολιτική
και Ανάπτυξη**

Πτυχιακή Εργασία

**Σχεδιασμός Πολιτιστικής Διαδρομής για την Ανάδειξη
Τουριστικών Υποδομών της Θεσσαλονίκης κατά την
Περίοδο της Ανασυγκρότησης (1946-1964)**

Δημήτρης Ραμαντάνογλου

**Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
Ελένη Μαυραγάνη**

Η παρούσα πτυχιακή εργασία υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση πτυχιακού τίτλου σπουδών στην Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη από τη Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Μάιος 2019

Περίληψη

Η πτυχιακή διατριβή αξιοποιεί το αρχείο του Οργανισμού Τουριστικής Πίστewος (ΟΤΠ) για την παραγωγή τμήματος Πολιτιστικής Διαδρομής Τουριστικών Υποδομών Περιόδου Ανασυγκρότησης (1946-1964) στην πόλη της Θεσσαλονίκης. Οι αρχειακές πηγές οικονομικής ιστορίας αποτυπώνουν το ρόλο του κρατικού ΟΤΠ στη διατήρηση μικρών ξενοδοχειακών μονάδων της Θεσσαλονίκης κατά την ιστορική περίοδο της μεταπολεμικής Ανασυγκρότησης από το 1946 μέχρι το 1964. Βασικό στόχο της σχεδιαζόμενης διαδρομής αποτελεί η διεκδίκηση πιστοποίησης από τις Πολιτιστικές Διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης. Τα προσδοκώμενα αποτελέσματα περιλαμβάνουν τη δημιουργία ενός ολοκληρωμένου προϊόντος πολιτιστικού τουρισμού για την ενίσχυση της ευρωπαϊκής ταυτότητας.

Summary

The thesis proposes the creative application of archival sources generated by the Tourist Credit Organization (OTΠ) in order to set up the Hellenic sector of the Cultural Route of Historic Hotels in the Post-War Reconstruction Period (1946-1964) in the city of Thessalonica. The archives of the OTΠ, a state-owned financing firm extending credit to small hotels in Thessalonica from 1946 to 1964, reveal the role of the Organization in securing the maintenance of the hospitality sector during the Reconstruction era. The main objective proposes the certification of the planned itinerary by the Cultural Routes of the Council of Europe. Expected results comprise the formation of a cultural tourism product intended to facilitate the European integration process.

Ευχαριστίες

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	1
Μέρος Α΄: Θεωρητικό Πλαίσιο	
1 Πολιτιστικός Τουρισμός	5
1.1 Διαχείριση Πολιτιστικού Τουρισμού	6
1.2 Πολιτιστικό Μάρκετινγκ.....	10
1.3 Recommendation on the Historic Urban Landscape της UNESCO	11
2 Πολιτιστικός Αστικός Τουρισμός	14
2.1 Ιστορικές Πόλεις	14
2.2 Πολιτιστικές Οντότητες και Πόροι.....	16
2.3 Ερμηνεία του Αστικού Περιβάλλοντος	18
2.4 Ελληνικός Αστικός Τουρισμός	19
3 Πολιτιστικές Διαδρομές	22
3.1 Ο Ρόλος της UNESCO για την Αναγνώριση Πολιτιστικών Διαδρομών	22
3.2 Πρότυπο του Συμβουλίου της Ευρώπης	23
3.3 Η Χάρτα του ICOMOS για τις Πολιτιστικές Διαδρομές	27
3.4 Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού των Ηνωμένων Εθνών	29
Μέρος Β΄: Μελέτη Περίπτωσης	
4 Η Λειτουργία του Οργανισμού Τουριστικής Πίστewος (1946-1964).....	32
4.1 Ίδρυση του Οργανισμού	33
4.2 Διαχείριση και Πόροι	34
4.3 Ροή Χορηγήσεων	36
4.4 Προσφορά του Οργανισμού	37
5 Αξιοποίηση του Αρχείου του Οργανισμού Τουριστικής Πίστewος για τη Δημιουργία Πολιτιστικής Διαδρομής στη Θεσσαλονίκη	40
5.1 Επιπτώσεις της Κατοχής	41
5.2 Αιτίαις Ξενοδόχων και Δυσχέρειες στην Ανάληψη και Εξυπηρέτηση Δανείων	42
5.3 Ο ρόλος των Ελεγκτικών Αρχών και Παραλείψεις Τραπεζικών Μηχανισμών	43
5.4 Παρεμβάσεις Πολιτικών και Επαγγελματικών Παραγόντων	45
6 Πολιτιστική Διαδρομή Τουριστικών Υποδομών Περιόδου Ανασυγκρότησης (1946-1964).....	47
6.1 Η Συγκρότηση του Αρχείου	48
6.2 Ευρωπαϊκές Αξίες και Προώθηση Διεπιστημονικής Έρευνας και Ανάπτυξης	49
6.3 Σημασία της Ευρωπαϊκής Κληρονομιάς και ο Ρόλος των Νέων	52
6.4 Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Εξέλιξη Τουριστικών Προϊόντων για Ομάδες Κοινού	55
Επίλογος	58
Παράρτημα	60
Α Ξενοδοχείο Αίγυπτος	60
Β Ξενοδοχείο Βιέννη	65
Γ Ξενοδοχείο Λονδίνον-Αιγαίον	69
Δ Αρχαιακό Υλικό	75
Βιβλιογραφία	84

Πίνακας Εικόνων

Εικόνα 1. Πολιτιστικό φάσμα	17
Εικόνα 2. Διαχείριση πολιτιστικών πόρων	19
Εικόνα 3. Αποτύπωση Πολιτιστικών Διαδρομών του Συμβουλίου της Ευρώπης	25
Εικόνα 4. Χάρτης δανείων ΟΤΠ μέχρι το 1957	39
Εικόνα 5. Αίτηση της 06.10.1955 του Χ. Αγγέλου προς τον ΟΞΠ	61
Εικόνα 6. Υπογραφή Βασιλικής Μανώλα σε αίτηση της 18.05.1958 προς τον ΟΤΠ	67
Εικόνα 7. Υπογραφή Ελένης Τσώμου σε επιστολή της 22.05.1950 προς την Τοπική Επιτροπή Τουρισμού Θεσσαλονίκης	69
Εικόνα 8. Υπογραφή σε έντυπο δελτίου στοιχείων προς χρήση του ΟΞΠ της 09.12.1955	71
Εικόνα 9. Κάρτα ξενοδοχείου Αιγαίον	72
Εικόνα 10. Επιστολή ξενοδοχείου Αιγαίον της 28.08.1956 προς τον ΟΤΠ	73
Εικόνα 11. Λογότυπο ΟΞΠ [1955]	75
Εικόνα 12. Επιστολή ξενοδοχείου ΡΕΞ της 09.05.1964 προς τον ΟΤΠ	75
Εικόνα 13. Επιστολή ξενοδοχείου Παρθενών [1951]	76
Εικόνα 14. Επιστολή της 07.05.1953 της Ένωσης Ξενοδόχων Θεσσαλονίκης προς τον ΟΞΠ	76
Εικόνα 15. Αίτηση Αστέριου Τσιούκαρη της 10.01.1954 προς τον ΕΟΤ	76
Εικόνα 16. Υπεύθυνη δήλωση Χαρίλαου Χρηστίδη της 19.08.1955	77
Εικόνα 17. Επιστολή της 17.09.1955 ξενοδοχείου Λουξεμβούργον προς τον ΟΞΠ	77
Εικόνα 18. Επιστολή 17.11.1955 ξενοδοχείου Αστόρια προς τον ΟΞΠ	77
Εικόνα 19. Επιστολικός φάκελος Τράπεζας Εμπορικής Πίστεως προς το ξενοδοχείο Εμπορικών [1958]	78
Εικόνα 20. Επιστολικός φάκελος ΟΤΠ προς το ξενοδοχείο Νέα Υόρκη [1964]	78
Εικόνα 21. Επιστολή 02.03.1962 ξενοδοχείου Μόντερν προς τον ΟΤΠ	79
Εικόνα 22. Επιστολή 12.03.1964 ξενοδοχείου Ελληνικόν προς τον ΟΤΠ	79
Εικόνα 23. Επιστολή 15.09.1972 ΕΤΒΑ προς το Κατάστημα Θεσσαλονίκης	79
Εικόνα 24. Κατάσταση ξενοδοχείων Θεσσαλονίκης από έρευνα του ΟΧΟΑ επί συνθηκών αγοράς ξενοδοχείων Θεσσαλονίκης (1083/16) 12 Ιουλίου 1960	80
Εικόνα 25. Ρυθμιστικό σχέδιο τουριστικών-ξενοδοχειακών εγκαταστάσεων Θεσσαλονίκης	81
Εικόνα 26. Ρυθμιστικό σχέδιο πλέγματος αρχαιολογικών χώρων Θεσσαλονίκης	82

Εικόνα 27. Λεπτομέρεια ρυθμιστικού σχεδίου πλέγματος αρχαιολογικών χώρων
Θεσσαλονίκης. Επισημαίνεται η θέση των ξενοδοχείων Αίγυπτος, Βιέννη και Αιγαίον 83

Πίνακες

Πίνακας 1. Εισπράξεις και διανυκτερεύσεις ξενοδοχείου Αίγυπτος ετών 1937-1939 και 1947-1948	61-62
Πίνακας 2. Εισπράξεις και διανυκτερεύσεις ξενοδοχείου Βιέννη ετών 1949-1951	66
Πίνακας 3. Εισπράξεις και διανυκτερεύσεις ξενοδοχείου Λονδίνον ετών 1949-1952	70

Εισαγωγή

Η πτυχιακή διατριβή προτείνει, μέσα από την αξιοποίηση του αρχείου του Οργανισμού Τουριστικής Πίστewος (ΟΤΠ), τη σύσταση ελληνικού τμήματος Πολιτιστικής Διαδρομής Τουριστικών Υποδομών Περιόδου Ανασυγκρότησης (1946-1964), η οποία θα αποτελέσει μέρος των Πολιτιστικών Διαδρομών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Για την επίτευξη αυτού του στόχου αποδελτιώθηκε αρχειακό υλικό που αναφέρεται στη δανειοδότηση τουριστικών μονάδων στην πόλη της Θεσσαλονίκης για εικοσαετή περίοδο που οριοθετεί την εποχή της Ανασυγκρότησης, από το 1946 μέχρι το 1964. Το αρχείο του ΟΤΠ απόκειται στο Ιστορικό Αρχείο του Πολιτιστικού Ιδρύματος Ομίλου Πειραιώς (Ι.Α. ΠΙΟΠ). Η ερευνητική αξιοποίηση ενός από τα αρχειακά σύνολα οργανισμών που συνέστησαν το 1964 την Ελληνική Τράπεζα Βιομηχανικής Αναπτύξεως (ΕΤΒΑ) μας εισάγει στη μεγάλη αναπτυξιακή προσπάθεια στους τομείς της βιομηχανίας, ναυτιλίας και τουρισμού στη μεταπολεμική Ελλάδα και έχει στόχο τη γνωστοποίηση μέρους αυτής της συσσωρευμένης γνώσης.

Έναυσμα για την πρόταση υλοποίησης θεματικής διαδρομής υπήρξε κοινή ανακοίνωση σε ημερίδα με τίτλο «Αρχαιολογικό Απόθεμα και Οικονομική Ανασυγκρότηση της Ελλάδας» που πραγματοποιήθηκε το Νοέμβριο 2017 στο Ι.Α. ΠΙΟΠ. Ευτυχής συγκυρία αποτέλεσε εργασία σε δράση του Ι.Α. ΠΙΟΠ για την ιχνηλάτηση πολιτιστικού περιπάτου βιομηχανικής κληρονομιάς περιόδου Ανασυγκρότησης στα όρια του Δήμου Ταύρου. Η καταγραφή αρχειακών μαρτυριών οδήγησε στην παραγωγή μίας αφήγησης που κάνει χρήση πόρων υλικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς στην περιοχή των Αθηνών.

Η μεθοδολογία της διατριβής αξιοποιεί βιβλιογραφία για την εξέταση του πολιτιστικού τουρισμού, καθώς και αρχειακό υλικό για τη δόμηση της πολιτιστικής διαδρομής. Τεκμήρια από τους φακέλους του ΟΤΠ αποκαλύπτουν τη γραφειοκρατική δομή και τις στοχεύσεις παραγόντων που επιχείρησαν τη διατήρηση ιστορικών τουριστικών μονάδων της Θεσσαλονίκης.

Το κείμενο διαρθρώνεται σε δύο μέρη. Στο θεωρητικό τμήμα εξετάζονται έννοιες που αναφέρονται στον πολιτιστικό τουρισμό. Η μελέτη περίπτωσης χρησιμοποιεί το αρχείο του ΟΤΠ για τη δημιουργία θεματικής διαδρομής στη Θεσσαλονίκη.

Ακολουθώντας τη διάρθρωση του πολιτιστικού τουρισμού στους τομείς της πολιτιστικής κληρονομιάς, του τουρισμού πόλεων και των πολιτιστικών διαδρομών αποτυπώνεται το πλαίσιο που επιτρέπει τη διατήρηση ιστορικών κτιριακών υποδομών του τουριστικού κλάδου της Θεσσαλονίκης. Το πρότυπο διαχείρισης πολιτιστικού τουρισμού του National Trust for Historic Preservation προσφέρει έναν οδηγό για τη βιώσιμη αξιοποίηση αποθέματος πολιτιστικής κληρονομιάς. Εξετάζεται στη συνέχεια η εισαγωγή αρχών μάρκετινγκ και city branding στο ελληνικό περιβάλλον. Η αξιολόγηση του κτιριακού τμήματος της αστικής κληρονομιάς συμβουλεύεται το πρότυπο Recommendation on the Historic Urban Landscape HUL της UNESCO, χρησιμοποιώντας παράλληλα τα δεδομένα που απόκεινται στο αρχείο για τη διατήρηση των ιστορικών υποδομών.

Ο πολιτιστικός αστικός τουρισμός εξετάζεται αναφορικά με τον αντίκτυπο που επιφέρει σε ιστορικές πόλεις, τη διαδικασία μετατροπής των πολιτιστικών οντοτήτων σε πολιτιστικούς πόρους, την ερμηνεία του αστικού περιβάλλοντος και τη λειτουργία του αστικού τουρισμού στο ελληνικό πλαίσιο. Παρατίθενται πρότυπα σύστασης πολιτιστικών διαδρομών από την εργασία διεθνών οργανισμών της UNESCO, του Συμβουλίου της Ευρώπης, του ICOMOS και του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού των Ηνωμένων Εθνών.

Στη μελέτη περίπτωσης αναλύονται ερευνητικά ερωτήματα που αφορούν τη σκοπιμότητα ίδρυσης του ΟΤΠ και τη δράση του στη Θεσσαλονίκη της Ανασυγκρότησης. Ειδικότερα, αποτυπώνονται μέσα από αναφορές δρώντων υποκειμένων της περιόδου οι συνθήκες που εισήγαγε η Κατοχή στις τουριστικές μονάδες, οι δυσχέρειες στη δράση των ξενοδόχων, ο ρόλος των ελεγκτικών αρχών, οι αδυναμίες των τραπεζικών μηχανισμών και η επίδραση πολιτικών και επαγγελματικών φορέων στη λειτουργία του ΟΤΠ.

Ακολουθεί πρόταση δημιουργίας πολιτιστικής διαδρομής στη Θεσσαλονίκη με τη χρήση πηγών του Οργανισμού. Σύμφωνα με τις προδιαγραφές Πολιτιστικών Διαδρομών του Συμβουλίου της Ευρώπης καταγράφεται η ύπαρξη αρχειακών συνόλων δανειοδοτικών

οργανισμών σε Χώρες Μέλη της Ε.Ε. για τη μελλοντική εξέλιξη σημείων της θεματικής διαδρομής σε δύο ακόμα χώρες. Προβάλλει από τις πηγές η εικόνα μετάβασης από τις πολεμικές συγκρούσεις και επιτάξεις των ξενοδοχείων στο κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον που επέτρεψε την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Μέρος Α΄

Θεωρητικό Πλαίσιο

Κεφάλαιο 1

Πολιτιστικός Τουρισμός

Ο πολιτιστικός τουρισμός αποτελεί τμήμα του θεματικού τουρισμού-ειδικών μορφών τουρισμού ως μία από τις ειδικές μορφές βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης. Το Σχέδιο Νόμου του Υπουργείου Τουρισμού με τίτλο «Θεματικός τουρισμός - Ειδικές μορφές τουρισμού - Ρυθμίσεις για τον εκσυγχρονισμό του θεσμικού πλαισίου στον τομέα του τουρισμού και της τουριστικής εκπαίδευσης - Στήριξη τουριστικής επιχειρηματικότητας και άλλες διατάξεις» τέθηκε στις 12.06.2018 σε δημοσιά διαβούλευση. Ο πολιτιστικός τουρισμός σύμφωνα με το Σχέδιο Νόμου περιγράφεται ως μορφή τουριστικής δραστηριότητας, όπου το κύριο κίνητρο του επισκέπτη «είναι η επίσκεψη σε πολιτιστικά αξιοθέατα προκειμένου να μάθει, να ανακαλύψει και να βιώσει την πολιτιστική κληρονομιά του εκάστοτε τουριστικού προορισμού». Τα πολιτιστικά αξιοθέατα αναφέρονται σε σύνολο «διακριτών υλικών, διανοητικών, πνευματικών και συναισθηματικών χαρακτηριστικών μιας κοινωνίας που περιλαμβάνει τέχνες και αρχιτεκτονική, ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά, γαστρονομική κληρονομιά, λογοτεχνία, θέατρο, μουσική, φωτογραφία, δημιουργικούς τομείς και ζωντανούς πολιτισμούς με τους τρόπους ζωής τους, τα συστήματα αξιών τους, τα πιστεύω και τις παραδόσεις τους» (Υπουργείο Τουρισμού 2018).

Θα μας απασχολήσουν τρεις υποδιαιρέσεις της έννοιας του πολιτιστικού τουρισμού που αναφέρονται στην πολιτιστική κληρονομιά «ήτοι περιοχές/τοποθεσίες και δραστηριότητες που κληροδοτήθηκαν και διασώθηκαν από το παρελθόν, παραπέμπουν δε σε αντιλήψεις, επιτεύγματα και τρόπο ζωής άλλης εποχής». Η πολιτιστική κληρονομιά κατηγοριοποιείται «σε υλική (κτίρια πολιτιστικής κληρονομιάς, αρχιτεκτονικά αξιοθέατα, αξιοθέατα παγκόσμιας κληρονομιάς, εθνικά και ιστορικά μνημεία), άυλη (λογοτεχνία, τέχνη, φιλοσοφία, λαογραφία, τραγούδι), αξιοθέατα πολιτιστικής κληρονομιάς (μουσεία, βιβλιοθήκες, θέατρα, εκδηλώσεις) και μνήμες που συνδέονται με ιστορικά πρόσωπα». Ακόμα, η έννοια της πολιτιστικής θεματικής διαδρομής που αναφέρεται στο «σύνολο φυσικών ή τεχνητών αξιοθέατων με βάση ένα συγκεκριμένο

θεματικό πλαίσιο. Οι θεματικές διαδρομές δύναται να παρέχουν εκπαίδευση και αναψυχή ταυτόχρονα». Επίσης, ο πολιτιστικός αστικός τουρισμός ή τουρισμός πόλεων (CityBreaks) που αποτελεί «το σύντομο ταξίδι αναψυχής σε πόλεις, συνήθως μικρής διάρκειας, κατά το οποίο ο τουρίστας βιώνει πολιτιστικές και ψυχαγωγικές εμπειρίες στην πόλη αυτή» (Υπουργείο Τουρισμού 2018).

1.1 Διαχείριση Πολιτιστικού Τουρισμού

Ένας ολιστικός οδηγός πέντε σημείων για τη διαχείριση του πολιτιστικού τουρισμού που προσαρμόζει τη στρατηγική του National Trust for Historic Preservation αναφέρεται στην ανάλυση της δυναμικής ενός προορισμού, στοχεύοντας στην καλλιέργεια της «αίσθησης του τόπου» και στο στάδιο σχεδιασμού και συμμετοχής για τον προσδιορισμό ενός οράματος δράσης. Ακολουθούν τα στάδια αυθεντικής ανάπτυξης για τη διαφύλαξη της ακεραιότητας των τοπικών χαρακτηριστικών ή αλλιώς της «ψυχής του τόπου», το στάδιο προσδιορισμού των αγορών που αναφέρεται στη στρατηγική μάρκετινγκ για την επίτευξη και διατήρηση επιπέδων επισκεψιμότητας και τέλος τη στόχευση στην ανάπτυξη και βιωσιμότητα για το σχεδιασμό πολιτικών χρηματοδότησης (Hargrove 2017: 9-12).

Αποδεχόμενοι την οργανική σύνδεση του πολιτιστικού τουρισμού με ένα πλέγμα έλξεων, δράσεων και εμπειριών η αρχική κατάρτιση μίας λεπτομερούς απογραφής μπορεί να περιλαμβάνει στοιχεία του δομημένου περιβάλλοντος, των ανθρώπινων πόρων και του φυσικού περιβάλλοντος που επιτρέπουν την αφήγηση ιστοριών (Hargrove 2017: 29). Η εργασία καταγραφής του κτιριακού αποθέματος, όπως εξετάζεται στην τεκμηριωτική εργασία της Royal Commission on the Historical Monuments of England για αρχαιολογικούς χώρους και ιστορικά κτίρια, παρουσιάζεται σαν μία πολιτική πράξη που προσδιορίζεται από υποκειμενικές αντιλήψεις για τη φύση της πολιτιστικής κληρονομιάς και ολοκληρώνεται κατά τη δημοσιοποίηση των παραγόμενων αρχείων φωτογραφιών, σχεδίων και γραπτών κειμένων (Bold 1996: 79, 80, 82). Ένα εύχρηστο ερωτηματολόγιο για την ταύτιση ιστορικών τόπων περιλαμβάνει για την ιστορική καταγραφή τους τα εξής στοιχεία:

- Τι υπήρχε στο χώρο σε στιγμές της ιστορικής του διαδρομής;
- Ποια είναι η εξέλιξη στο ιδιοκτησιακό καθεστώς του σημείου στη διάρκεια του χρόνου;

- Υπάρχουν αξιοσημείωτα περιστατικά αναφορικά με το χώρο ή τους ιδιοκτήτες του;
- Σε ποιους παράγοντες οφείλεται η σημερινή μορφή του σημείου;
- Ανιχνεύονται περιορισμοί για την αξιοποίηση του χώρου;

Και για τη φυσική καταγραφή του χώρου αντίστοιχα:

- Ποια είναι η γεωγραφική θέση του κάθε σημείου και των δράσεων μέσα στην τοπική κοινότητα;
- Ποιες είναι οι διαθέσιμες υποδομές και έλξεις σε κάθε γεωγραφικό σημείο;
- Ποια είναι η κατάσταση των διαθέσιμων υποδομών;
- Ποιες ανάγκες καλύπτει το κάθε σημείο; (Texas Historical Commission, <http://www.thc.state.tx.us> (February 2004) 11 στο Hargrove 2017: 31)

Η αφήγηση ιστοριών αποτελεί ένα σημαντικό σημείο σύνδεσης με τον τόπο και επιτυγχάνεται με την άρθρωση ενός δυναμικού διαλόγου σταδιακής μετατροπής της αφήγησης σε συμμετοχή με τη χρήση εργαλείων, όπως το TripAdvisor και blogs. Η ικανοποίηση του κοινού εξετάζεται σε ένα τριμερές σχήμα για πολιτιστικούς χώρους και διαδρομές στα στάδια ετοιμότητας, προσέγγισης σημείου ετοιμότητας και αδυναμίας εξυπηρέτησης επισκεπτών. Περιλαμβάνονται στοιχεία όπως οι ώρες λειτουργίας, η ύπαρξη προσωπικού, η παροχή οργανωμένων ξεναγήσεων, η πληροφόρηση για τους επισκέπτες μέσα από φυλλάδια και εκθέσεις, η επαρκής σήμανση και ο φωτισμός, η τήρηση των πολεοδομικών κανονισμών, καθώς και υποδομές στάθμευσης (Hargrove 2017: 55, 84).

Το δεύτερο στάδιο σχεδιασμού και συμμετοχής καταγράφει τον εντοπισμό των κύριων εταίρων που αναφέρονται στους πολιτιστικούς οργανισμούς, την τουριστική βιομηχανία, προσωπικότητες του πολιτισμού, κυβερνητικούς και δημοτικούς αξιωματούχους, την επιχειρηματική κοινότητα, εκπαιδευτικούς οργανισμούς και ομάδες κατοίκων. Η συνεργασία μεταξύ αυτών των παραγόντων αποτελεί σημαντικό μεθοδολογικό εργαλείο για την επιτυχή διαχείριση ιστορικών πόλεων (Coccossis 2006: 61). Η ακεραιότητα των πολιτιστικών πόρων για τις μελλοντικές γενιές επιτυγχάνεται λαμβάνοντας μέτρα για την πρόσβαση και ασφάλεια, το σεβασμό των πολεοδομικών διατάξεων και την τήρηση κανονισμών προστασίας ιστορικών μνημείων (Hargrove 2017: 92, 107-111, 141-146).

Η ανάπτυξη στοιχείων αυθεντικότητας εστιάζει στους πολιτιστικούς πόρους και προωθεί την ενίσχυση τους για την ανάδειξη του χαρακτήρα μίας περιοχής. Η βιώσιμη ανάπτυξη πολιτιστικού τουρισμού επιτυγχάνεται σε τρεις πιθανές διαδρομές ανακαίνισης, επέκτασης και εμπλουτισμού υλικών υποδομών, την κατασκευή νέων υποδομών για πολιτιστικές δράσεις, όπως μουσεία και κέντρα τέχνης και το σχεδιασμό προϊόντων και υπηρεσιών για την ενίσχυση του φυσικού χώρου με τη μορφή φεστιβάλ, προγραμμάτων και ξεναγήσεων. Οι ιστορικές κτιριακές υποδομές συντελούν στην ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού με την ανακαίνιση και ενίσχυση της ιστορικής βάσης του σημείου και με τη μοναδική αρχιτεκτονική ταύτιση του χώρου. Πολιτιστικές διαδρομές μπορούν να ενώσουν ποικίλους πόρους, όπως στούντιο καλλιτεχνών, μουσεία, ιστορικούς τόπους, καθώς και χώρους εστίασης και φιλοξενίας (Hargrove 2017: 163-165, 176). Για τη χαρτογράφηση ιστορικών πολιτιστικών διαδρομών προτείνεται μία σειρά δώδεκα ενεργειών:

- Επιλογή της θεματικής της διαδρομής
- Γεωγραφικός καθορισμός και όρια
- Κριτήρια ένταξης στη διαδρομή
- Επιλογή πρόσθετων πόρων, όπως εστίαση και αγορές
- Επιθυμητά αποτελέσματα
- Υποχρεώσεις των συμμετεχόντων, όπως κοστολόγηση εισιτηρίων
- Σήμανση της διαδρομής
- Μάρκετινγκ της διαδρομής
- Μέθοδοι αποτίμησης της διαδρομής
- Εξασφάλιση χρηματοδότησης
- Καθορισμός υπευθύνου διαχείρισης
- Επιπτώσεις μη τήρησης συμφωνηθέντων (Hargrove 2017: 176)

Η επικοινωνιακή διαδικασία της ερμηνείας εστιάζει στη σύνδεση των επισκεπτών με το χώρο και επιδιώκει την παραγωγή ενός κατανοητού μηνύματος, σημαντικής και σχετικής μαθησιακής εμπειρίας και την επίτευξη των στόχων που έχουν τεθεί (Timothy, Boyd 2003: 197-206, Hargrove 2017:191, 193). Η επικοινωνιακή διαδικασία διαρθρώνεται σε τέσσερα σημεία που περιλαμβάνουν την έρευνα σε εύρος πηγών, όπως σε αρχεία και συνεντεύξεις, για την κατανόηση πτυχών της ιστορικής διαδρομής ενός τόπου, με τα στοιχεία που περιέχουν περισσότερα προσωπικά δεδομένα σύνδεσης με την κοινότητα

να εμφανίζουν και τη μεγαλύτερη απήχηση (Hargrove 2017: 193, 195). Για την ερμηνεία των πηγών προβλέπεται σειρά έξι ερωτημάτων:

- Γιατί θεωρείται ο χώρος σημαντικός;
- Ποια τα στοιχεία διαφοροποίησης με αντίστοιχα σημεία;
- Ποιες είναι οι πιθανές πηγές πληροφοριών;
- Αναφέρεται ο χώρος σε ιστορικά έντυπα;
- Αναγνωρίζεται η σύνδεση με επιχειρηματικούς, πολιτικούς ή περιβαλλοντικούς τομείς;
- Υπάρχει δυνατότητα συγκέντρωσης προφορικών μαρτυριών; (Hargrove 2017: 195)

Ακολουθούν τα στάδια της ανάλυσης κοινού, της ανάπτυξης του μηνύματος και της διάθεσης του μέσα από κατάλληλους διαύλους και η διαδικασία αποτίμησης (Hargrove 2017: 198-199).

Για την επιτυχή σύνταξη ενός σχεδίου χρηματοδότησης καταγράφεται σειρά πέντε ερωτημάτων:

- Ποιο είναι το σημερινό ιδιοκτησιακό καθεστώς;
- Ποιο είναι το κόστος για την αποκατάσταση;
- Σε ποιο ύψος ανέρχεται το κόστους λειτουργίας;
- Ποια θα είναι τα προβλεπόμενα έσοδα;
- Ανιχνεύονται φαινόμενα διάχυσης; (Hargrove 2017: 214)

Η στρατηγική παραγωγής ενός σχεδίου πολιτιστικού μάρκετινγκ βασίζεται σε έξι σημεία που περιλαμβάνουν τη διενέργεια έρευνας, τον καθορισμό των αποτελεσμάτων, τον ορισμό επιδιωκόμενων στόχων, τη συγκρότηση στρατηγικών και προϋπολογισμού, την εφαρμογή και την αξιολόγηση (Hargrove 2017: 244).

Το πέμπτο βήμα αναφέρεται σε παράγοντες διαχείρισης της επίτευξης βιωσιμότητας. Η ανάπτυξη στον τουρισμό συνδέεται με την κατανόηση της φέρουσας ικανότητας του προορισμού και απαντά σε σημεία που αναφέρονται στα χαρακτηριστικά, τη σοβαρότητα και την έκταση των επιπτώσεων, καθώς και το βαθμό που τα αποτελέσματα της ανάπτυξης κατανοούνται από τους επισκέπτες. Η βιώσιμη διαχείριση του πολιτιστικού τουρισμού στηρίζεται σε παράγοντες σεβασμού των αξιών και της

ποιότητας ζωής των τοπικών κοινοτήτων, στην προστασία του πολιτιστικού και φυσικού περιβάλλοντος, στις ανάγκες και την ικανοποίηση των επισκεπτών και στην κερδοφορία του τουριστικού επιχειρηματικού τομέα. Η αποτίμηση των επιπτώσεων του πολιτιστικού τουρισμού στηρίζεται σε οικονομικούς, κοινωνικούς, πολιτιστικούς και περιβαλλοντικούς παράγοντες. Ενδεικτικά η πορεία μίας έκθεσης ή ενός προγράμματος μπορεί να αποτιμηθεί μέσα από δείκτες Key Performance Indicators που περιλαμβάνουν το ποσοστό συμμετοχής, τις πωλήσεις εισιτηρίων, τις πωλήσεις προωθητικού υλικού, καθώς και από παράγοντες παρακολούθησης συμπληρωματικών έλξεων και κάλυψης από τα μέσα επικοινωνίας (Hargrove 2017: 275, 278, 292, 310-312).

1.2 Πολιτιστικό Μάρκετινγκ

Η εισαγωγή του μάρκετινγκ ως εργαλείο ανταγωνιστικότητας στο αστικό περιβάλλον δομείται σε τέσσερα στάδια προσδιορισμού, σχεδιασμού, εφαρμογής και αποτελεσματικότητας. Το μάρκετινγκ εντάσσεται στη διαδικασία σχεδιασμού τόπου για την ικανοποίηση των αγορών στόχων. Ο στρατηγικός σχεδιασμός μάρκετινγκ αναλύεται στο όραμα της πόλης για τη μελλοντική εξέλιξη της, στην ανάλυση του εσωτερικού και εξωτερικού περιβάλλοντος, στη μορφοποίηση της εικόνας της πόλης, στην έρευνα αγοράς με τη συλλογή πρωτογενών και δευτερογενών στοιχείων, στην προσέλκυση αγορών στόχων και στις επιλεγόμενες στρατηγικές, τακτικές και εναλλακτικά σενάρια (Μεταξάς 2005: 64-65, 67-68, 87-90).

Η προσπάθεια δόμησης της εικόνας της πόλης με τη μορφή τελικού παραγόμενου αγαθού αξιοποιώντας πόρους αρχαιολογικού τουρισμού, αθλητικού τουρισμού και τουρισμού φαγητού για την πόλη της Νέας Ιωνίας στο Νομό Μαγνησίας αποτελεί μοναδική περίπτωση εισαγωγής στρατηγικών μάρκετινγκ τόπου στο ελληνικό πλαίσιο (Δέφνερ, Μεταξάς 2006: 143, Μεταξάς 2005: 74-75). Χαρακτηριστικά αποβιομηχάνισης, εξειδίκευσης σε λίγους παραγωγικούς κλάδους και ο εντεινόμενος ανταγωνισμός αστικών κέντρων ενίσχυσαν την κίνηση για κατασκευή και αναδιαμόρφωση της εικόνας των πόλεων. Η ταυτότητα του αστικού περιβάλλοντος αντλείται από το ιστορικό παρελθόν, σε αντιδιαστολή με την εικόνα που εμφανίζεται ως συνδυασμός πεποιθήσεων των ατόμων για την πόλη (Δέφνερ, Μεταξάς 2006: 144-145). Η παραγωγή θετικής εικόνας αποτελεί το τελικό παραγόμενο αγαθό στη διαδικασία μάρκετινγκ πόλεων, κάνοντας χρήση στοιχείων ισχυρής ή αδύναμης ταυτότητας (Δέφνερ, Μεταξάς 2006: 145, Kavartzis 2004: 62). Το place marketing εμφανίζεται με τη μορφή σχεδιασμού

τόπου για την ικανοποίηση των προσδοκιών συστάδας αποδεκτών που συνθέτουν επιχειρήσεις, κάτοικοι και αγορές-στόχοι μέσα από διαδικασίες μετατροπής των τάσεων προσφοράς σε τάσεις ζήτησης (Δέφνερ, Μεταξάς 2006: 146, Μεταξάς 2005: 67).

Για την επίτευξη των στόχων του μάρκετινγκ τόπου αξιοποιούνται χαρακτηριστικά ελκυστικότητας, προσβασιμότητας, εξυπηρέτησης αναγκών, πακέτων τουριστικής προσφοράς, δραστηριοτήτων και υποστηρικτικών υπηρεσιών. Ο συνδυασμός πολιτισμού και τουρισμού στοχεύει στην ικανοποίηση αναγκών και προσδοκιών των αγορών στόχων, στην προώθηση της εικόνας της πόλης, στην ενεργή συμμετοχή των κατοίκων, στη βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης και στην καλλιέργεια ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος της πόλης (Δέφνερ, Μεταξάς 2006: 147, Hargrove 2017: 99). Οι διαθέσιμες στρατηγικές ικανοποίησης αγορών στόχων περιλαμβάνουν δυνατότητες διείσδυσης, εστίασης, διαφοροποίησης και συνεργατικού marketing (Δέφνερ, Μεταξάς 2006: 148, Μεταξάς 2005: 77-78). Το Κοινοτικό πρόγραμμα CultMark στην περίπτωση της Νέας Ιωνίας εστίασε στην αξιοποίηση της τοπικής ταυτότητας και του πολιτιστικού αποθέματος, με στόχο την αειφόρο ανάπτυξη με την παραγωγή ενός πολυδιάστατου πολιτιστικού αγαθού (Δέφνερ, Μεταξάς 2006: 149, 155).

1.3 Recommendation on the Historic Urban Landscape της UNESCO

Η χαρτογράφηση της ζωντανής κληρονομιάς της σύγχρονης πόλης σε μία διαστρωμάτωση και σύνδεση φυσικών και πολιτιστικών, υλικών και άυλων, διεθνών και τοπικών αξιών για την ανάδειξη του *genius loci* μιάς περιοχής επιχειρείται μέσα από την προσέγγιση Recommendation on the Historic Urban Landscape (HUL) που εγκρίθηκε από τη 17η Γενική Συνέλευση της UNESCO το Νοέμβριο του 2011 (UNESCO 2011, van Oers 2015: 317, 319). Για το σκοπό αυτό προτείνεται η λεπτομερής καταγραφή των φυσικών, πολιτιστικών και επικοινωνιακών πόρων της πόλης. Η προσπάθεια διατήρησης ιστορικών στοιχείων του αστικού περιβάλλοντος συνδέθηκε αρχικά με την ανοικοδόμηση των ευρωπαϊκών πόλεων μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, επιτρέποντας τη διάσωση στοιχείων του δομημένου ιστορικού περιβάλλοντος σε συνθήκες διαρκούς εξέλιξης του κυρίαρχου οικονομικού και κοινωνικού μοντέλου (van Oers 2015: 319, 324). Σημειώνεται η μετάβαση από τη διαφύλαξη μεμονωμένων κτιρίων και περιοχών προς την έννοια του πολιτιστικού τοπίου, με στόχο τη βελτίωση της ποιότητας ζωής

(O'Donnell 2015: 164). Δομές όπως υπόνομοι, νεκροταφεία και οίκοι ανοχής που θεωρούνταν υποδεέστερες από τα σημαντικά προβεβλημένα μνημεία αναγνωρίζονται ως «τοπία της καθημερινότητας», ισότιμοι παράγοντες του υλικού πολιτισμού (Timothy 2017: 33, 37).

Το σχέδιο δράσης έξι σταδίων που προσδιορίζει το Historic Urban Landscape Action Plan της UNESCO (General Conference Resolution [2011] 36 GC/41 Historic Urban Landscape, Paris 1 στο van Oers 2015: 326), προτείνει τη λεπτομερή καταγραφή των διαθέσιμων πόρων, το συμμετοχικό σχεδιασμό με το σύνολο των εταίρων για την προστασία των αξιών που προβλέπεται να μεταδοθούν στις επόμενες γενιές, καθώς και την εξέταση των κοινωνικοοικονομικών και περιβαλλοντικών πιέσεων που δέχονται αυτές οι αξίες. Ακολουθεί ο σχεδιασμός στρατηγικών ανάπτυξης και διατήρησης αξιών αστικής κληρονομιάς στο πλαίσιο της εξέλιξης της πόλης μέσα από ζώνες κλειστές σε παρεμβάσεις, ευαίσθητες περιοχές στις οποίες εφαρμόζεται προσεκτικός σχεδιασμός και σε σημεία που προσφέρονται για πλήρη ανάπτυξη. Τα επόμενα στάδια αναφέρονται στον ορισμό προτεραιοτήτων για τη διατήρηση και ανάπτυξη και τέλος, στο σχηματισμό πλαισίων συνεργασίας μεταξύ του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα. Παρατηρείται στο σχεδιασμό του HUL η προσπάθεια σύνδεσης της διαχείρισης του ιστορικού περιβάλλοντος, της σύγχρονης αστικής ανάπτυξης και του γεωλογικού περιβάλλοντος, με στόχο τη βιωσιμότητα, την αρμονία και τη διατήρηση στοιχείων του δομημένου χώρου (van Oers 2015: 326, 330).

Η προσέγγιση του HUL στις σύγχρονες παρεμβάσεις σε ιστορικά κτίρια διευκολύνει τη βαθύτερη κατανόηση της ιστορικής εξέλιξης του δομημένου περιβάλλοντος. Η καταγραφή των ιστορικών κατασκευαστικών μεθόδων και η λεπτομερής ανάλυση των μεταβολών στην ιστορική διαδρομή των κτιρίων επιτρέπουν, μεταξύ άλλων, έναν ακριβέστερο υπολογισμό του κόστους συντήρησης, καθώς και την εκπαίδευση κατοίκων και τοπικών τεχνητών στη συντήρηση των υποδομών (Siravo 2015: 168). Η συγκέντρωση δεδομένων από ιστορικά αρχεία και η εξέταση του αστικού χώρου με την αξιοποίηση φωτογραφιών, σχεδίων, χαρτογραφικών τεκμηρίων και ιστορικών βιογραφιών κτιρίων εμπλουτίζεται σταδιακά με στοιχεία «τεκμηρίωσης της εμπειρίας». Τα στοιχεία αυτά βασίζονται στις νέες τεχνολογίες βίντεο και φιλμ, τη γνώση της εμπειρίας στον αστικό χώρο, τελετουργικές πρακτικές, πολυαισθητηριακές εμπειρίες, καθώς και αφηγήσεις σε κείμενα ποίησης και μυθιστοριογραφίας (O'Donnell 2015: 168-

169, Smith 2015: 222-223). Την καταλογογράφηση των χαρακτηριστικών του αστικού τοπίου ακολουθεί η μετάφραση των δεδομένων σε στρατηγικές βιώσιμης διαχείρισης του χώρου (O'Donnell 2015: 171).

Από τους τρεις πόλους που συνθέτουν τον ορισμό της UNESCO για τα πολιτιστικά τοπία και διαγράφουν τα σχεδιαζόμενα, εξελισσόμενα και συνειρμικά τοπία, ο τρίτος όρος επιτρέπει την ανάδυση των ιδιαίτερων «ρυθμών κατοίκησης» που ενεργοποιούν και διατηρούν τη ζωτικότητα στον αστικό χώρο με τη μορφή «τελετουργιών κατοίκησης». Επιχειρείται με αυτό τον τρόπο η καταγραφή των πολλαπλών επιπέδων πολιτιστικής πραγματικότητας στον οργανικό αστικό χώρο, με τον τουρισμό να συνθέτει ένα από τα διαθέσιμα πολιτιστικά επίπεδα (Smith 2015: 223-224, 227, 229). Τα εργαλεία για την εφαρμογή του HUL αναφέρονται στην ενεργοποίηση της κοινωνίας των πολιτών μέσα από εθελοντικές δράσεις τοπικών κοινοτήτων για τη διατήρηση ιστορικών χώρων και τη χρήση εργαλείων σχεδιασμού, με τη μορφή ολιστικών διαδικασιών για την ενσωμάτωση της αστικής παράδοσης και αξιών (O'Donnell 2015: 171-175).

Κεφάλαιο 2

Πολιτιστικός Αστικός Τουρισμός

Ο τουρισμός πόλεων εντάσσεται στις ειδικές μορφές τουρισμού και η σταδιακή υιοθέτηση του ως εργαλείο για τον αστικό στρατηγικό σχεδιασμό και την ανάπτυξη μπορεί να ανιχνευθεί από τη δεκαετία του 1980 (Αυγερινού-Κολώνια 2000: 17). Η ανάπτυξη των ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού σαν ένα σύνολο από πολυσύνθετα προϊόντα που ικανοποιούν μία δυναμική ζήτηση αποδίδεται συνοπτικά σε παράγοντες εξειδίκευσης των παρεχόμενων ταξιδιών, αύξησης του ελεύθερου χρόνου, αναζήτησης νέων προορισμών και στην ανταπόκριση της τουριστικής προσφοράς στις επιταγές της ζήτησης (Κοκκώσης, Τσάρτας 2001: 113, Κοκκώσης, Τσάρτας και Γκρίμπα 2011: 72, 119).

Από τα χαρακτηριστικά που ευνόησαν την υιοθέτηση των ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού, όπως η τάση επανεκτίμησης της τοπικής ιστορίας, στοιχεία άμβλυνσης της εποχικότητας και αναζήτησης ποιοτικών εμπειριών από το σύγχρονο επισκέπτη-«αναζητητή μίας συνολικής εμπειρίας», οριοθετούν το πλαίσιο αξιοποίησης του αστικού αποθέματος (Lord 1999: 12, Κοκκώσης, Τσάρτας και Γκρίμπα 2011: 113-115). Παράλληλα, η παγκόσμια εξάπλωση του τουρισμού από τη δεκαετία του 1970 σηματοδότησε την ανάδειξη του φαινομένου σαν βασικό μοχλό εξέλιξης στον αναπτυσσόμενο κόσμο, τη σταδιακή εξειδίκευση των αναπτυξιακών σχεδίων για κάθε περιβάλλον, την ενίσχυση της τοπικής συμμετοχής, καθώς και τον ενεργό ρόλο υπερεθνικών οργανισμών στην αναπτυξιακή διαδικασία (Κοκκώσης, Τσάρτας 2001: 93).

2.1 Ιστορικές Πόλεις

Οι Λειτουργικές Οδηγίες της UNESCO ενσωματώνουν από το 1987 τα συμπεράσματα της Συνάντησης της Επιτροπής Ειδικών για Ιστορικές Πόλεις που διοργανώθηκε στο Παρίσι από τον ICOMOS στις 5-7 Σεπτεμβρίου 1984 και συζητήθηκαν κατά την 8η συνεδρίαση της Επιτροπής Παγκόσμιας Κληρονομιάς στο Μπουένος Άιρες το 1984. Τα

συμπεράσματα αναφέρονται στην αξιολόγηση πόρων αστικής κληρονομιάς ιστορικών πόλεων και κέντρων πόλεων (UNESCO 2017).

Αναγνωρίζονται τρεις ομάδες κτιρίων για τη διαδικασία ένταξης στον Κατάλογο της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO. Ειδικότερα, προσδιορίζονται πόλεις που δεν κατοικούνται και οι οποίες διαφυλάσσουν αρχαιολογικά τεκμήρια από την ιστορική τους πορεία που ικανοποιούν τα κριτήρια αυθεντικότητας. Ακολουθούν ιστορικές πόλεις που διατηρούν πληθυσμούς, βιώνοντας διαδικασίες κοινωνικοοικονομικών και πολιτιστικών αλλαγών που προβλέπεται πως θα δυσχεράνουν μελλοντικά την αποτίμηση στοιχείων αυθεντικότητας, καθώς και τις διαδικασίες συντήρησης. Στην τρίτη ομάδα αναγνωρίζονται πόλεις του 20ου αιώνα που εμφανίζουν, «κατά παράδοξο τρόπο», κοινά στοιχεία με τις προηγούμενες δύο ομάδες, διατηρούν τον αρχικό αστικό σχεδιασμό τους, στοιχεία αναγνωρισμένης αυθεντικότητας και μίας αβέβαιης μελλοντικής εξέλιξης οφειλόμενη στους ρυθμούς ανάπτυξης (UNESCO 2017).

Τα αστικά κέντρα ευνοούν ολιγοήμερες επισκέψεις και συνδέονται με πολιτιστικά κίνητρα σε ένα πλαίσιο που ενθαρρύνει την τοπική οικονομική ανάπτυξη και την καλλιέργεια της μνήμης στους τοπικούς πληθυσμούς και τους επισκέπτες, εισάγοντας μία σειρά από πολλαπλασιαστικά φαινόμενα με τη μορφή ενός «δώρου από το παρελθόν παράλληλα με μία προσφορά για το μέλλον» (Jansen-Verbeke 1986: 81, 99, Αυγερινού-Κολώνια 2000: 18, Σαραντάκου 2010: 401). Παράγοντες αύξησης του διαθέσιμου ελεύθερου χρόνου, σε συνδυασμό με μεταβολές στην κινητικότητα των επισκεπτών, ενίσχυσαν τη δυναμική του τουρισμού πόλεων (Jansen-Verbeke 1986: 80). Η αξιοποίηση στοιχείων τοπικής παράδοσης και πολιτισμού συνδέεται με την τάση σχεδιασμού προτύπων ποιότητας. Η ιδέα της τοπικότητας εμφανίζεται ως αποτέλεσμα της εξέλιξης των τουριστικών προϊόντων και της μεταφοράς των μηχανισμών διαχείρισης από το κεντρικό στο περιφερειακό επίπεδο. Ο ιδιαίτερος χαρακτήρας κάθε περιοχής, όπως αποτυπώνεται σε στοιχεία πολιτισμού, υλοποιεί το τοπικό προϊόν που αξιοποιείται από το μάρκετινγκ (Κοκκώσης, Τσάρτας 2001: 118, 121-122).

Τα χαρακτηριστικά των ιστορικών πόλεων ομαδοποιούνται σε πόρους ιστορικής ατμόσφαιρας που συνθέτουν το δομημένο περιβάλλον και οι παρεχόμενες πολιτιστικές δράσεις, σε παράγοντες ζωτικότητας και διαθέσιμων τουριστικών υποδομών, εύκολης

και συστηματικής πρόσβασης σε ένα ασφαλές για τους επισκέπτες περιβάλλον, φήμης που παράγεται μέσα από δίκτυα συνεργασιών και διασύνδεσης με ανάλογους πόρους (Coccossis 2006: 54, Jansen-Verbeke 1986: 87, Αυγερινού-Κολώνια 2000: 18-19). Η πολυπλοκότητα των πόλεων αντανακλάται στη λειτουργία του αστικού τουρισμού, με τους επισκέπτες να καταναλώνουν διαθέσιμους πόρους που συνθέτουν δειγματοληπτικά ιστορικά κτίρια, μουσεία και ποικίλες εκδηλώσεις σε μία «χωρική συγκέντρωση υποδομών» (Jansen-Verbeke 1986: 82, Αυγερινού-Κολώνια 2000: 19). Οι επισκέπτες-καταναλωτές του πολιτιστικού τουρισμού ομαδοποιούνται σε ποικίλα εννοιολογικά μοντέλα, μεταξύ των οποίων το κίνητρο επίσκεψης στον προορισμό και το βάθος εμπειρίας-βαθμός διάδρασης με το θέλγητρο (McKercher 2002: 30-32, Timothy, Boyd 2003: 64-73).

2.2 Πολιτιστικές Οντότητες και Πόροι

Ο αστικός τουρισμός επιτρέπει τον εκσυγχρονισμό της σύγχρονης πόλης, την ενίσχυση της οικονομίας και τη δόμηση επιχειρηματικών δικτύων. Παράλληλα, καθίσταται δυνατή η ανάπλαση ιστορικών κέντρων πόλεων και η προβολή της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, σε ένα πλαίσιο που απολαμβάνει τη στήριξη από ευρύτερα κοινωνικά στρώματα, καθώς και από την τοπική αυτοδιοίκηση. Μέτρα για την αναβίωση ιστορικών πόλεων προσδιορίζονται από τη συντήρηση του δομημένου περιβάλλοντος και τις νέες χρήσεις διαθέσιμων πόρων, σε ένα σχήμα που στηρίζεται στη μετατροπή της ιστορίας σε πολιτιστική κληρονομιά και στη συνέχεια σε αστικό πόρο με σκοπό τη στήριξη του τουρισμού. Η ηθική διαχείριση των πόρων στοχεύει στην «αφήγηση μίας μοναδικής ιστορίας» με την αξιοποίηση υπαρχόντων στοιχείων (Αυγερινού-Κολώνια 2000: 20-21, Hargrove 2017: 6, 8).

Ένα ερμηνευτικό μοντέλο αποκαλύπτει τη μετατροπή των πολιτιστικών οντοτήτων σε πολιτιστικούς πόρους μέσα από μία διαδικασία εκτίμησης, σε πολιτιστικά αγαθά μέσα από στάδια προστασίας και συντήρησης και τέλος σε πολιτιστικά προϊόντα με την εφαρμογή αρχών βιώσιμης διαχείρισης (Σαραντάκου 2010: 52). Η ιστορική πόλη ως τουριστικός πόρος χαρακτηρίζεται από μία ιδιαίτερη μορφολογία, εμφανίζεται ως ειδικός τύπος πόλης ή εντάσσεται σε μία ευρύτερη αστική ενότητα και ευνοεί την ανάπτυξη μέσα από την αξιοποίηση της κληρονομιάς του χώρου και της παράλληλης τουριστικής δράσης (Αυγερινού-Κολώνια 2000: 21). Στο σχήμα που απεικονίζει το πολιτιστικό φάσμα σύμφωνα με τους τύπους πολιτιστικών τοπίων, τα είδη τουρισμού

και τις μορφές έλξεων αποτυπώνεται η ύπαρξη σημείων επικάλυψης των τουριστικών τύπων, καθώς τα πολιτιστικά τοπία φαίνεται να διασχίζουν ένα συνεχές που παράγουν ο οικοτουρισμός, ο πολιτιστικός τουρισμός και ο τουρισμός πόλεων (Timothy, Boyd 2003: 9).

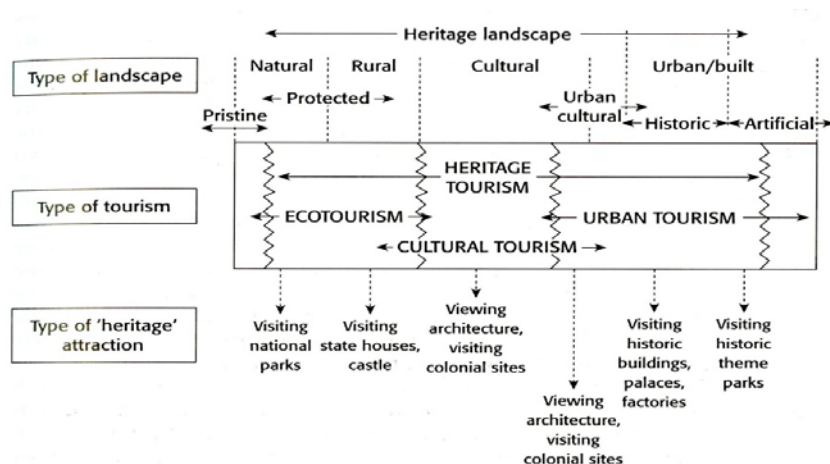

Figure 1.2 The heritage spectrum: an overlapping concept

Εικόνα 1. Πολιτιστικό φάσμα

Πηγή: Timothy, Boyd 2003: 9

Το δομημένο περιβάλλον εντάσσεται στους πόρους πολιτισμού που λαμβάνουν τη μορφή τουριστικών πόρων (Κοκκώσης, Τσάρτας και Γκρίμπα 2011: 194). Η «ψυχή μίας περιοχής» μπορούμε να θεωρήσουμε πως υλοποιείται οπτικά στα στοιχεία της τοπικής αρχιτεκτονικής (Hargrove 2017: 1). Η ιστορική εξέταση του πολιτιστικού κινήτρου στη διαμόρφωση του τουρισμού διακλαδώνεται από τους περιηγητές της αρχαιότητας, στο Grand Tour των βρετανών αριστοκρατών κατά το 17ο αιώνα, μέχρι τα τουριστικά πακέτα του Thomas Cook και τη σύγχρονη τάση εκδημοκρατισμού της τουριστικής εμπειρίας με την παρατηρούμενη «ανακύκλωση τόπων και αντικειμένων» (Κοκκώσης, Τσάρτας και Γκρίμπα 2011: 196-197, Σαραντάκου 2010: 395-397, Gravari-Barbas 2014: 4, 7). Από το πλήθος διαθέσιμων ορισμών για το φαινόμενο του πολιτιστικού τουρισμού το National Trust for Historic Preservation σημειώνει πως πρόκειται για «ένα ταξίδι για την εμπειρία τόπων, τεχνουργημάτων και δραστηριοτήτων που αναπαριστούν με αυθεντικό τρόπο τις ιστορίες και τους ανθρώπους από το παρελθόν και το σήμερα με τη χρήση πολιτιστικών, ιστορικών και φυσικών πηγών» (National Trust for Historic Preservation 2015 στο Hargrove 2017: 3).

Η διαχείριση του τουρισμού ιστορικών πόλεων περιλαμβάνει σχηματικά τέσσερα στάδια καταγραφής των διαθέσιμων πόρων, οριοθέτησης προτεραιοτήτων και κατάλληλων

δράσεων, εξασφάλισης οικονομικών πόρων και προβολής του τουριστικού προϊόντος (Αυγερινού-Κολώνια 2000: 32). Η τουριστική ανάπτυξη αναλύεται σε πέντε διακριτές φάσεις που αναφέρονται στην αναγνώριση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων ενός τόπου, την κοινωνική και οικονομική σκοπιμότητα του έργου, τον καθορισμό ενός αναπτυξιακού σχεδίου, σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά της περιοχής, την επιλογή πολιτικών του σχεδίου και τη σταδιακή εφαρμογή τους (Κοκκώσης, Τσάρτας 2001: 97-99).

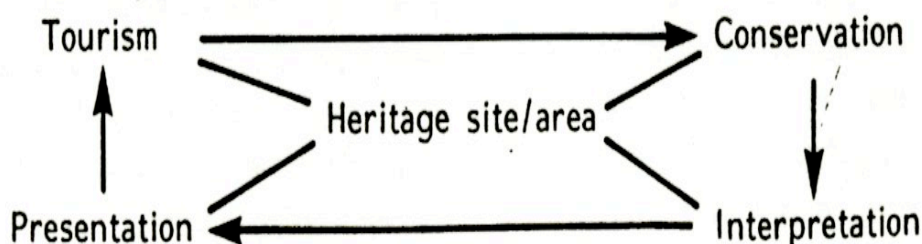
2.3 Ερμηνεία του Αστικού Περιβάλλοντος

Η ερμηνεία της κληρονομιάς των πόλεων δέχεται μία ιδιαίτερη πρόκληση από τη σύγχρονη μετακίνηση του αγροτικού πληθυσμού στα αστικά κέντρα. Η καλλιέργεια αισθημάτων ικανοποίησης που παρέχει η γνωριμία και η μάθηση του αστικού χώρου οφείλει να προσδιορίζει και τη διαδικασία ερμηνείας από τον επισκέπτη. Η κατανόηση του μωσαϊκού της σύγχρονης πόλης αποτελεί, επίσης, μία δίοδο για την κοινωνική ενσωμάτωση. Για τη σύνδεση με το χώρο προβάλλονται οι προσωπικές εμπειρίες του επισκέπτη σε συνδυασμό με κεντρικά σημεία στην αστική γεωγραφία. Η κατανόηση της πόλης από τον επισκέπτη αξιοποιεί τα ορόσημα των κτιριακών υποδομών και την υπάρχουσα σηματοδότηση για την πλοήγηση οδηγών και πεζών, σε ένα συνδυασμό που ευνοεί συχνά την κατάκτηση της εμπειρίας του χώρου (Goodey 2006: 9-11, 15, 17, 19).

Η πρακτική που ενισχύει τη δόμηση αστικών θεματικών διαδρομών για την προσέλκυση επισκεπτών μέσα από στάδια ένωσης πεζόδρομων, τοποθέτησης επιγραφών, έκδοσης φυλλαδίων, προβολής και διατήρησης υποδομών ανατρέπεται συχνά καθώς έρχεται αντιμέτωπη με την πολυπλοκότητα των ροών του αστικού ιστού. Οι διαδρομές αυτές, με την πρόβλεψη συντήρησης των υποδομών και ανανέωσης του υποστηρικτικού υλικού, μπορούν να ενισχύσουν τους κοινωνικούς δεσμούς. Τρεις πρακτικές προσδιορίζουν την διαδικασία σύνδεσης του σύγχρονου επισκέπτη με τον αστικό χώρο και αναφέρονται στην περίπτωση του ιστορικού κέντρου που αξιοποιεί τις υπάρχουσες υποδομές, ενσωματώνει δυνατότητες αγορών και δράσεων για την οικονομική ανάπτυξη, λειτουργώντας μέσα από ιστορικές αναπαραστάσεις και την εισαγωγή μέτρων περιορισμού των αυτοκινήτων. Ακολουθεί η προσέγγιση μίας πόλης σε κίνηση που ενθαρρύνει τους σύγχρονους ρυθμούς ζωής σε ένα δυναμικό περιβάλλον που διατηρεί στοιχεία κληρονομιάς και ευνοεί την αξιοποίηση ηλεκτρονικών μέσων ανακάλυψης του χώρου. Με την τελική μετάθεση της δομημένης ερμηνείας του αστικού χώρου στα όρια

της πόλης και στα προάστια, μία μετακίνηση που θα επιτρέψει δυνητικά τη διαφυγή από τη συνεχή επανάληψη μοντέλων ερμηνείας του οικιστικού κέντρου (Goodey 2006: 21-22, 26-27).

Το ενδιαφέρον για την πολιτιστική κληρονομιά υπογραμμίζει τη μοναδικότητα των πολιτιστικών πόρων και ταυτόχρονα τη μετάβαση σε ένα μοντέλο ανάπτυξης υπηρεσιών. Πολιτιστικοί πόροι υλοποιούν σημεία επαφής ανάμεσα στο παρελθόν, το παρόν και το μέλλον. Η υιοθέτηση λανθασμένων στρατηγικών ερμηνείας και παρουσίασης μπορεί να αποτελέσει τον καταλύτη για την απώλεια σημαντικού μέρους της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η ανάγκη ορθής διαχείρισης, όπως παρουσιάζεται στο διάγραμμα, συνδέει οργανικά θέματα προστασίας του χώρου με την ερμηνεία και παρουσίαση, έχοντας στόχο την απόλαυση από τον επισκέπτη που ανατροφοδοτεί με τη σειρά του το σύστημα μέσα από την κατανόηση και υιοθέτηση αρχών συντήρησης (Millar 1989: 275).

Εικόνα 2. Διαχείριση πολιτιστικών πόρων

Πηγή: Millar 1989: 275

2.4 Ελληνικός Αστικός Τουρισμός

Ο αστικός τουρισμός στο ελληνικό πλαίσιο κατηγοριοποιείται σε μία αρχική περίοδο ακμής που καλύπτουν οι δεκαετίες από το 1950 μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970, την εδραίωση του μαζικού παραθεριστικού τουρισμού μέχρι και το 2000 και τη σταδιακή ενεργοποίηση του τουρισμού πόλεων, αποδιδόμενη σε σημαντικά έργα υποδομής στον αστικό ιστό. Η σύνθεση του αστικού πυρήνα με τις περιαστικές περιοχές κατηγοριοποιεί το μέγεθος των σύγχρονων πόλεων που συνδέονται με τον τουρισμό. Τα θέλγητρα για την ανάπτυξη του αστικού τουρισμού προσδιορίζονται από το γεωγραφικό χώρο, τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του οικιστικού συνόλου, την ιστορική κληρονομιά, τις κλιματολογικές συνθήκες, τον αποθησαυρισμένο πολιτιστικό πλούτο και τις παρεχόμενες εκδηλώσεις. Η διάσωση μνημειακών συνόλων και η ανακαίνιση της

κτιριακής υποδομής παραδοσιακών οικισμών εμφανίζεται ως ελκυστική συνέπεια της τουριστικής ανάπτυξης (Κοκκώσης, Τσάρτας 2001: 166, 200-201, 213-214).

Οι πολεοδομικές αναπλάσεις αναφέρονται σε παρεμβάσεις ανασχεδιασμού του αστικού ιστού και εστίασαν στην ελληνική περίπτωση κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο στην ανασυγκρότηση των πόλεων. Η αδυναμία άσκησης ισχυρής πολεοδομικής πολιτικής σε ένα περιβάλλον όπου κυριαρχούσαν κεντρικοί κυβερνητικοί σχεδιασμοί θεωρείται πως απέτρεψε, σε ένα ορισμένο βαθμό, την «καταθλιπτική ομοιομορφία» που χαρακτήρισε τις προσπάθειες ανοικοδόμησης της εποχής σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Σχηματικά η περίοδος από τα μέσα του 1960 σημείωσε την επανεμφάνιση του ενδιαφέροντος για τα κέντρα των πόλεων. Οι λειτουργικές αναπλάσεις χαρακτήρισαν τη δεκαετία του 1970, που ακολουθήθηκε από την περιορισμένη απορρύθμιση της πολεοδομικής πολιτικής κατά τη δεκαετία του 1980. Την περίοδο αυτή οι επιχειρούμενες αναπλάσεις επιδεικνύουν σεβασμό στις τοπικές ιδιαιτερότητες και για πρώτη φορά αναπτύσσονται συνεργασίες ανάμεσα στην τοπική αυτοδιοίκηση και τον ιδιωτικό τομέα. Η δεκαετία του 1990 σήμανε την εισαγωγή του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης με την πολύπλευρη ενίσχυση του ρόλου των αστικών κέντρων στο νέο κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον που προσδιορίζει η έννοια της αστικής αναγέννησης. Οι διεθνείς τουριστικές ροές σε αυτό το πλαίσιο ενδύονται το ρόλο συμπαραγωγού της πολιτιστικής κληρονομιάς (Gravari-Barbas 2014: 2). Η αξιοποίηση του κτιριακού αποθέματος αποτελεί ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά των επιχειρούμενων αναπλάσεων. Στοιχεία ποιοτικού σχεδιασμού και αποτελεσματικής διαχείρισης διαδραματίζουν πλέον καθοριστικό ρόλο στην επιτυχία των αστικών αναπλάσεων (Οικονόμου 2004: 1-6, 8).

Το πρότυπο κύκλου ζωής τουριστικού προϊόντος του Butler (1980) εξετάζεται στη δόμηση του τουριστικού προϊόντος και της εικόνας της Αίγινας για την περίοδο από το 1960 μέχρι το 2006. Με τη χαρτογράφηση ενός μικτού προϊόντος φυσικών και πολιτιστικών πόρων διακρίνονται τα στάδια ανάπτυξης από το 1960 μέχρι και το 1980, περίοδος που χαρακτηρίζεται από την ισορροπία πρωτευόντων και δευτερευόντων στοιχείων. Τα χρόνια ομογενοποίησης και αδράνειας από το 1980 μέχρι το 1990, εποχή που σηματοδοτεί την ωρίμανση του προορισμού και ακολουθεί μία πρόταση εμπλουτισμού των έλξεων για την παραγωγή ολοκληρωμένων τουριστικών προϊόντων. Η προστασία της νεότερης αρχιτεκτονικής κληρονομιάς του νησιού που περιλαμβάνει παραθεριστικές κατοικίες από την περίοδο του Μεσοπολέμου θεωρείται πως δεν

καλύπτεται με επάρκεια από το Ν. 3028/2002 (Φ.Ε.Κ. τεύχος Α αριθ. 153/28.06.2002), σύμφωνα με τον οποίο τα πολιτιστικά αγαθά κατηγοριοποιούνται σε αρχαία μέχρι το 1830, νεότερα από το 1830 μέχρι και μία περίοδο 100 ετών από τη σημερινή και σε σύγχρονα (Σαραντάκου 2010: 289-292, 312).

Κεφάλαιο 3

Πολιτιστικές Διαδρομές

Στην ενότητα εξετάζονται οι διαδικασίες συγκρότησης πολιτιστικών διαδρομών από διεθνείς οργανισμούς που αναφέρονται στις προϋποθέσεις της UNESCO για την αναγνώριση πολιτιστικών διαδρομών ως μέρος της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι εργασίες του Συμβουλίου της Ευρώπης, η Χάρτα του ICOMOS για τις πολιτιστικές διαδρομές και οι θέσεις του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού των Ηνωμένων Εθνών.

3.1 Ο Ρόλος της UNESCO για την Αναγνώριση Πολιτιστικών Διαδρομών

Τα πρώτα στάδια της συζήτησης για την αναγνώριση πολιτιστικών διαδρομών ως τμήμα της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς από την UNESCO μπορούν να ανιχνευθούν στην Αναφορά της συνάντησης της Επιτροπής Ειδικών που πραγματοποιήθηκε στη Μαδρίτη στις 24-25 Νοεμβρίου 1994. Στο κείμενο της Αναφοράς καταγράφεται η σύγχρονη δυναμική των πολιτιστικών διαδρομών για την προώθηση αρχών κατανόησης, πλουραλιστικής ανάγνωσης της ιστορίας, καθώς και για την καλλιέργεια αρχών ειρηνικής συνύπαρξης. Οι πολιτιστικές διαδρομές αναγνωρίζονται σαν αποτέλεσμα της κίνησης πληθυσμών στο χώρο και το χρόνο, πρακτική που ενθαρρύνει συναντήσεις και διάλογο, πολιτιστικές ανταλλαγές και αμοιβαίες επιδράσεις. Πρόκειται για μία έννοια που ανακαλεί πλήθος συνειρμών και ευνοεί την εξέταση των επιδράσεων του φυσικού περιβάλλοντος στη συγκρότηση της πολιτιστικής κληρονομιάς (UNESCO 1994).

Καταγράφεται σειρά πρωτοβουλιών από διεθνείς οργανισμούς, μεταξύ των οποίων η UNESCO και το Συμβούλιο της Ευρώπης που ανταποκρίνονται στο διεθνές πλαίσιο ανταλλαγών και διαλόγου. Προτείνεται η αξιοποίηση όψων υλικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, η ενθάρρυνση της επιστημονικής έρευνας, του πολιτιστικού τουρισμού, της ενημέρωσης του γενικού κοινού και της εκπαιδευτικής κατάρτισης των

νέων. Επίσης, παρατηρείται η εισαγωγή μεθόδων διαχείρισης διαδρομών που αναφέρονται στις επιδράσεις της τουριστικής ανάπτυξης, στη συμμετοχή τοπικών κοινοτήτων και τη βιώσιμη εδαφική διαχείριση (UNESCO 1994).

Οι προϋποθέσεις για την αναγνώριση πολιτιστικών διαδρομών ως μέρος της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς αναφέρονται σε σειρά κριτηρίων που περιλαμβάνουν πόρους με «εξαιρετική και διεθνώς αναγνωρισμένη αξία». Οι πολιτιστικές διαδρομές οφείλουν να βασίζονται σε μία δυναμική κίνησης και ανταλλαγών με στοιχεία διάρκειας στο χώρο και το χρόνο, όπου τα επιμέρους τμήματα νοηματοδοτούν το σύνολο, το οποίο απολαμβάνει μεγαλύτερη αξία. Τονίζουν στοιχεία ανταλλαγής και διαλόγου μεταξύ χωρών και περιφερειών και συγκροτούνται από πολλαπλά επίπεδα που εμπλουτίζουν την αρχική θρησκευτική, εμπορική και διαχειριστική λειτουργία τους (UNESCO 1994).

Οι πολιτιστικές διαδρομές ενδέχεται να αποτελούν δυναμικά πολιτιστικά τοπία και η αναγνώριση τους επιτυγχάνεται μέσα από την συγκέντρωση υλικών μαρτυριών που τεκμηριώνουν τη σπουδαιότητά τους. Η εξέταση της αυθεντικότητας στηρίζεται στη σημασία τους, στη διάρκεια τους στο χρόνο, στη σύγχρονη χρήση τους, καθώς και στις επιθυμίες των ομάδων που δέχονται την επίδραση τους. Παράλληλα, σημειώνεται η εξέταση του συνόλου των κριτηρίων μέσα από τη φυσική συγκρότηση της πολιτιστικής διαδρομής και τις άυλες και συμβολικές διαστάσεις που αυτή διαθέτει. Το κείμενο της Αναφοράς συνάντησης της Επιτροπής Ειδικών προτείνει την ένταξη στις Λειτουργικές Οδηγίες της UNESCO ενός ορισμού για τις πολιτιστικές διαδρομές που «συγκροτούνται από υλικά στοιχεία, τα οποία ενδύονται την πολιτιστική τους σημασία από πρακτικές ανταλλαγών και διαλόγου μεταξύ χωρών και περιοχών, καθώς ερμηνεύουν στοιχεία επαφής και κίνησης κατά μήκος της διαδρομής στη διάρκεια του χώρου και του χρόνου» (UNESCO 1994).

3.2 Πρότυπο του Συμβουλίου της Ευρώπης

Το Συμβούλιο της Ευρώπης ΣΤΕ αναγνώρισε από την ίδρυση του το 1949 την ισότιμη θέση του πολιτισμού με τους τομείς της οικονομίας, των κοινωνικών, επιστημονικών, νομικών και διοικητικών θεμάτων για το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Με το Ψήφισμα 987 (1984) για τις ευρωπαϊκές προσκυνηματικές διαδρομές προτάθηκε η αναβίωση της μεσαιωνικής διαδρομής του Santiago de Compostela που υλοποιήθηκε τον Οκτώβριο του 1987. Το κείμενο της «Διακήρυξης του Santiago de Compostela»

αναφέρεται στην ενεργοποίηση των ιδανικών της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της προόδου για τη συγκρότηση της ευρωπαϊκής ταυτότητας σε ένα κοινό χώρο συλλογικής μνήμης που διασχίζεται από συμβολικές διαδρομές (Council of Europe 2015: 7, 9).

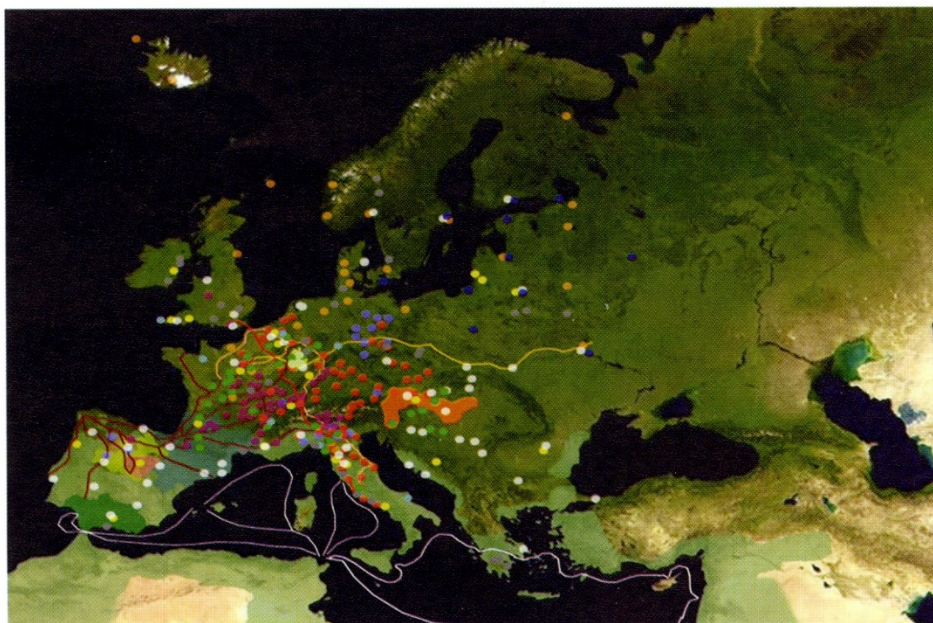
Το επόμενο σημαντικό βήμα αποτέλεσε η «Διευρυμένη Μερική Συμφωνία για τις Πολιτιστικές Διαδρομές του ΣΤΕ» (Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes EPA) που υπογράφηκε στις 08.12.2010 και επικυρώθηκε με το Ψήφισμα CM/Res(2010)53 της Επιτροπής Υπουργών του ΣΤΕ. Σειρά συμφωνιών που ακολούθησαν ισχυροποίησαν το πρόγραμμα Πολιτιστικών Διαδρομών, μεταξύ των οποίων και το Ψήφισμα CM/Res(2013)67 που προσδιορίζει τις πολιτιστικές διαδρομές σαν βασικό εργαλείο κατανόησης της κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας που στηρίζεται στις έννοιες του πλουραλισμού και της διαφορετικότητας. Η λειτουργία του προγράμματος και η πιστοποίηση και αξιολόγηση των διαδρομών πραγματοποιείται από Διοικητικό Συμβούλιο που συγκροτεί ομάδα ειδικών που διορίζεται από τα κράτη μέλη της EPA. Η συμμετοχή στο διακυβερνητικό πλαίσιο του προγράμματος εξυπηρετεί στόχους πολιτιστικής συνεργασίας, εφαρμογής κριτηρίων ποιότητας και σύνδεσης των πολιτιστικών διαδρομών με την ευρωπαϊκή τουριστική στρατηγική (Council of Europe 2015: 10-11).

Στο κείμενο Ψηφίσματος CM/Res(2013)66 της Επιτροπής Υπουργών του ΣΤΕ η πολιτιστική διαδρομή αναφέρεται ως «ένα πρόγραμμα πολιτιστικής, εκπαιδευτικής κληρονομιάς και τουριστικής συνεργασίας που στοχεύει στην ανάπτυξη και προβολή ενός μεμονωμένου ή ενός συνόλου θεματικών οδοιπορικών που βασίζονται σε μία ιστορική διαδρομή, μία πολιτιστική έννοια, μία προσωπικότητα ή ένα φαινόμενο με διασυννοριακή σπουδαιότητα και σημασία για την κατανόηση και το σεβασμό των ευρωπαϊκών αξιών». Παράλληλα, η έννοια της πολιτιστικής διαδρομής στον ίδιο ορισμό «εκφράζει ένα δίκτυο σημείων ή γεωγραφικών περιοχών τα οποία διαπερνά μία κοινή θεματική» (Council of Europe 2015: 15).

Αναγνωρίζονται τρεις κατηγοριοποιήσεις πολιτιστικών διαδρομών, αρχικά, με γεωγραφικούς όρους που αναφέρονται συνοπτικά σε εδαφικές διαδρομές που υλοποιούνται μέσα από θεματικές πολιτιστικών ρευμάτων, όπως οι Δρόμοι της Ελιάς. Γραμμικές διαδρομές, οι οποίες στηρίζονται σε ιστορικούς πόρους παίρνοντας τη μορφή χερσαίων και θαλάσσιων εμπορικών διαδρομών σε σχέση αλληλεπίδρασης με τις χώρες

που διέσχιζαν, με παράδειγμα την πολιτιστική διαδρομή του Santiago de Compostela. Ακολουθούν διαδρομές δικτυακής μορφής που περιλαμβάνουν μεμονωμένα ή σύνολα πολιτιστικών αγαθών που ενδύονται τη μορφή ορόσημων στο χώρο, όπως με την αξιοποίηση τμημάτων πόλεων για την ανάδειξη του Ευρωπαϊκού Οδοιπορικού της Εβραϊκής Πολιτιστικής Κληρονομιάς (Council of Europe 2015: 20-21).

Figure 1: Schematic map of Cultural Routes of the Council of Europe, grouped by shape

Source: Berti, E. (2012), *Itinerari Culturali del Consiglio d'Europa: tra ricerca di identità e progetto di paesaggio*, Firenze University Press, Florence.

Cultural Routes management: from theory to practice ► Page 20

Εικόνα 3. Αποτύπωση Πολιτιστικών Διαδρομών του Συμβουλίου της Ευρώπης

Πηγή: Council of Europe 2015: 20

Οι πολιτιστικές διαδρομές του ΣΤΕ θεωρούνται σημαντικό εργαλείο για τη δημιουργία κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας, καθώς και πεδίο εφαρμογής συνθηκών και κανονισμών διαφόρων διεθνών οργανισμών. Η «Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Σύμβαση» που υιοθετήθηκε στο Παρίσι στις 19.12.1954 επέτρεψε τη συνεργασία μεταξύ των χωρών μελών για τη διαφύλαξη του πολιτισμού ως τμήμα μίας κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας. Οι πολιτιστικές διαδρομές του ΣΤΕ μεταφράζουν τις αρχές της «Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Σύμβασης» για την κατανόηση της πολιτιστικής πολυμορφίας της ηπείρου (Council of Europe 2015: 23-25).

Η «Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Τοπίου» που υπογράφηκε στη Φλωρεντία στις 20.10.2000 περιγράφει το τοπίο σαν ένα σύστημα ολιστικών και δυναμικών σχέσεων μεταξύ ανθρώπου και περιβάλλοντος. Οι πολιτιστικές διαδρομές εστιάζουν στην κατανόηση ποικίλων τοπίων και στην εφαρμογή αρχών συνεργασίας και διαχείρισης. Η «Σύμβαση για την Αξία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς για την Κοινωνία» του ΣΤΕ υπογράφηκε στις 27.10.2005 στο Faro και αναφέρεται στις ηθικές αρχές χρήσης και ανάπτυξης της πολιτιστικής κληρονομιάς, σύμφωνα με τις ανάγκες των κοινωνιών. Οι πολιτιστικές διαδρομές του ΣΤΕ και η «Σύμβαση για την Αξία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς για την Κοινωνία» στηρίζονται στη συμμετοχή τοπικών κοινοτήτων για την κατανόηση και βιώσιμη ανάπτυξη περιοχών σε μία δυναμική αντίληψη της πολιτιστικής κληρονομιάς (Council of Europe 2015: 23-28).

Η «Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς» της UNESCO που υπογράφηκε στο Παρίσι στις 16.11.1972 καθορίζει τα κριτήρια ένταξης μνημείων στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς. Μνημεία που έχουν θέση στον Κατάλογο της UNESCO συνδέονται με πολιτιστικές διαδρομές του ΣΤΕ, όπως στην περίπτωση της διαδρομής του Santiago de Compostela. Η «Σύμβαση για την Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς» της UNESCO υπογράφηκε στο Παρίσι στις 17.10.2003 επιτρέποντας τον εμπλουτισμό της έννοιας της πολιτιστικής κληρονομιάς με ένα πλέγμα προφορικών παραδόσεων και κοινωνικών πρακτικών. Η αξιοποίηση παραγόντων άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς εντάσσεται στο σχεδιασμό του συνόλου των πολιτιστικών διαδρομών του ΣΤΕ (Council of Europe 2015: 29-32).

Το Ψήφισμα CM/Res(2013)67 εξετάζει τα στάδια συμπλήρωσης φακέλου υποψηφιότητας για την ένταξη στο πρόγραμμα πολιτιστικών διαδρομών του ΣΤΕ. Στοιχεία κληρονομιάς που συγκροτούν τις διαδρομές λειτουργούν σε μία τριμερή διάταξη ως σημεία αναγνώρισης στο χώρο, τα οποία προσδιορίζουν την τοπική ταυτότητα, παρέχουν την πρώτη ύλη για τη δημιουργία πολιτιστικών προγραμμάτων και επιτρέπουν τη λειτουργία δικτύων συμμετεχόντων. Οι πολιτιστικές διαδρομές διαρθρώνονται σε τοπικό, εθνικό, πολυεθνικό, ευρωπαϊκό και διευρυμένο επίπεδο ηπείρων (Council of Europe 2015: 35-40).

Οι Πολιτιστικές Διαδρομές του ΣΤΕ προβλέπουν την υποβολή σχεδίων δράσης και προϋπολογισμού για την οργάνωση νέων διαδρομών και την αποτίμηση κάθε τρία

χρόνια της λειτουργίας διαδρομών που έχουν λάβει πιστοποίηση. Η συγκρότηση ολοκληρωμένου σχεδίου για τις πολιτιστικές διαδρομές δεν ακολουθεί ένα κεντρικά δομημένο πρότυπο. Τα προτεινόμενα τέσσερα στάδια σχεδίου διαχείρισης περιλαμβάνουν τον ορισμό του δικτύου περιοχών που συνθέτουν τη διαδρομή, το στάδιο ανάλυσης και ερμηνείας με τη σύνταξη μελέτης SWOT, το στάδιο σχεδιασμού δράσης και το στάδιο διαχείρισης και αποτίμησης των αποτελεσμάτων λειτουργίας της διαδρομής (Council of Europe 2015: 147, 160-161).

3.3 Η Χάρτα του ICOMOS για τις Πολιτιστικές Διαδρομές

Το κείμενο της «Χάρτας Πολιτιστικών Διαδρομών» του Διεθνούς Συμβουλίου Μνημείων και Τοποθεσιών (ICOMOS) επικυρώθηκε στη 16^η Γενική Συνέλευση του ICOMOS στις 04.10.2008 στο Québec του Καναδά. Οι εξελίξεις στα γνωστικά αντικείμενα της συντήρησης και της πολιτιστικής κληρονομιάς εισήγαγαν την ισότιμη συμμετοχή του συνόλου των στοιχείων που συνθέτουν τις πολιτιστικές διαδρομές προς μία συμμετοχική αντίληψη της κληρονομιάς, που δεν καθορίζεται από περιορισμούς συνόρων που επιβάλλουν κρατικές οντότητες (ICOMOS 2008).

Αντιλήψεις κοινής ιστορίας, σεβασμού της διαφορετικότητας και πολιτιστικής ποικιλομορφίας ανιχνεύονται στη συγκρότηση των πολιτιστικών διαδρομών. Επιμέρους στοιχεία, όπως μνημεία, ιστορικές πόλεις και πολιτιστικά τοπία, τα οποία διαμορφώνουν τις διαδρομές λειτουργούν σε ένα συμβιωτικό σύστημα που ενισχύει τη σημασία τους, επιτρέπει μία πλουραλιστική πρόσληψη της ιστορίας, καθώς και την ανάπτυξη ενός εύρους συνεργασιών για τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι πολιτιστικές διαδρομές χαράσσονται από ροές πληθυσμών με ένα σαφώς προσδιορισμένο σκοπό και λαμβάνουν τη σημασία τους από τη διάρκεια στο χρόνο και την παραγωγή πολιτιστικών αξιών που γεννά η συνύπαρξη διαφορετικών ομάδων. Για τη διαχείριση του σύνθετου αυτού φαινομένου απαιτούνται πολλαπλές δεξιότητες που ενισχύουν με τη σειρά τους τομείς της πολιτιστικής, ιστορικής και καλλιτεχνικής γνώσης (ICOMOS 2008).

Η Χάρτα του ICOMOS στοχεύει στον καθορισμό αρχών και μεθόδων για την έρευνα, αποτίμηση, προστασία και διαχείριση των πολιτιστικών διαδρομών. Ακόμα, αποσκοπεί στον προσδιορισμό αρχών αξιοποίησης των πολιτιστικών διαδρομών για την προώθηση

της βιώσιμης ανάπτυξης, καθώς και τη δημιουργία ενός πλαισίου εξέλιξης εθνικών και διεθνών συνεργασιών σε θέματα μελέτης, συντήρησης και ανάπτυξης. Η πολιτιστική διαδρομή καθορίζεται σαν ένας «διάδρομος επικοινωνίας σε ξηρά, θάλασσα ή σε άλλο μέσο, ο οποίος περιλαμβάνει αναγνωρίσιμα όρια και αποκαλύπτει μία ιδιαίτερη δυναμική και ιστορική λειτουργικότητα για έναν ειδικό και καθαρά προσδιορισμένο σκοπό». Οφείλει, ακόμα, να αποτελεί προϊόν μετακίνησης πληθυσμών και αμοιβαίων ανταλλαγών αγαθών, ιδεών, γνώσεων και αξιών, να εμπλουτίζει με στοιχεία υλικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς τις κοινωνίες που αποτέλεσαν μέρος της στη διάρκεια του χρόνου και να συνδυάζει σε ένα δυναμικό σύστημα ιστορικές σχέσεις και ιδιαίτερα πολιτιστικά χαρακτηριστικά (ICOMOS 2008).

Οι πολιτιστικές διαδρομές προϋποθέτουν ένα φυσικό και/ή πολιτισμικό πλαίσιο που εμπλουτίζουν με τη λειτουργία τους. Στοιχεία υλικής κληρονομιάς, μεταξύ των οποίων, χώροι φιλοξενίας, λιμάνια και μέσα μεταφοράς τεκμηριώνουν την ύπαρξη μίας διαδρομής που συγκροτείται από παράγοντες άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Το σύνολο των πόρων της πολιτιστικής διαδρομής διαθέτει μεγαλύτερη αξία από τα μεμονωμένα μέρη, τα οποία νοηματοδοτούνται με τη σειρά τους σαν τμήματα ενός γενικότερου συνόλου. Το στοιχείο της δυναμικής πολιτιστικής επικοινωνίας μεταξύ διαφορετικών πληθυσμών που συγκροτούν μία διαδρομή επιτρέπει την κατανόηση των επιμέρους πόρων. Η χωροθέτηση πολιτιστικών διαδρομών σαν μέρος του αστικού ή του φυσικού περιβάλλοντος προσδιορίζει και την ιδιαίτερη ατμόσφαιρα που τις χαρακτηρίζει (ICOMOS 2008).

Για την αναγνώριση πολιτιστικών διαδρομών καταγράφεται σειρά μη περιοριστικών όρων που περιλαμβάνουν δυναμικές επαφές μεταξύ διαφορετικών πληθυσμών, ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που μοιράζονται περιοχές με ιστορικούς δεσμούς και στοιχεία κινητικότητας και σχέσεων μεταξύ ατόμων που ανήκουν σε διαφορετικές εθνικές ομάδες. Στοιχεία αυθεντικότητας προσδιορίζουν τα χαρακτηριστικά της υλικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς που συνθέτουν μία διαδρομή, με την αξιοποίηση ιστοριογραφικών πηγών σε περιπτώσεις έλλειψης υλικών τεκμηρίων (ICOMOS 2008).

Η Χάρτα προτείνει μεθοδολογία έξι σημείων για τη διαχείριση των πολιτιστικών διαδρομών που περιλαμβάνουν τη συγκρότηση και το συντονισμό ερευνητικών ομάδων στα διάφορα γεωγραφικά σημεία της διαδρομής και τη σταδιακή χρηματοδότηση των

έργων έρευνας, συντήρησης και διαχείρισης. Ακόμα, θεωρείται σκόπιμη για την προστασία, εκτίμηση και συντήρηση των πολιτιστικών πόρων η συγκρότηση βάσεων τεκμηρίωσης, η βιώσιμη προσέγγιση της τουριστικής ανάπτυξης, η δημιουργία εργαλείων διαχείρισης, καθώς και η γνωστοποίηση των δράσεων στο ευρύ κοινό και η ενθάρρυνση της συμμετοχής τοπικών πληθυσμών (ICOMOS 2008).

3.4 Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού των Ηνωμένων Εθνών

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού των Ηνωμένων Εθνών (UNWTO) επισημαίνει την ανάγκη διασύνδεσης πολιτισμού και τουρισμού για τη βιώσιμη συνάντησή τους, με τις πολιτιστικές διαδρομές «ως ένα τύπο πολιτιστικού τουριστικού προϊόντος, το οποίο και ενθαρρύνει τη συμμετοχή κοινοτήτων σε πολιτιστικές δραστηριότητες». Η αναγνώριση από τον UNWTO της σημασίας των πολιτιστικών διαδρομών στην τουριστική ανάπτυξη διαφαίνεται με την πραγματοποίηση σειράς δράσεων. Ο πολιτισμός αποκτά το ρόλο κεντρικού πόρου με δυνατότητες διαφοροποίησης προορισμών. Οι πολιτιστικές διαδρομές παράγονται αξιοποιώντας τη δυναμική του θεματικού τουρισμού. Κατά το Πρώτο Διεθνές Συνέδριο UNWTO/UNESCO για τον Πολιτισμό και Τουρισμό που διοργανώθηκε στο Siem Reap της Καμπότζης στις 4-6 Φεβρουαρίου 2015 επισημάνθηκε ο ρόλος των πολιτιστικών διαδρομών στην τουριστική και οικονομική ανάπτυξη (UNWTO 2015: 14-15, 18-19).

Το νέο διεθνές πρότυπο για τον πολιτιστικό τουρισμό θεωρείται πως βασίζεται στην ανάπτυξη πολιτιστικών προϊόντων, τα οποία αναφέρονται στη δημοφιλή κουλτούρα, τις τέχνες και την αυθεντικότητα προορισμών, και παράγονται από πολιτιστικές διαδρομές και πολιτιστικές πόλεις. Η χρονοβόρα διαδικασία εξέλιξης πολιτιστικών τουριστικών προϊόντων, όπως οι πολιτιστικές διαδρομές, περιλαμβάνει την αναγνώριση σε ίχνη πολιτισμού που δημιουργούν κοινότητες στην ιστορική τους πορεία για να αποκαλύψουν τον τρόπο ζωής τους. Τα ίχνη πολιτισμού, εφόσον ολοκληρώσουν μία διαδικασία αξιακής ενίσχυσης και ερμηνείας, που αναφέρεται μεταξύ άλλων σε εργασίες συντήρησης και προστασίας, συγκροτούν την πολιτιστική κληρονομιά, η οποία αποδίδει το τουριστικό προϊόν (UNWTO 2015: 36-38).

Σχέδιο για την επιτυχή τουριστική διαχείριση πολιτιστικών διαδρομών περιλαμβάνει παράγοντες πολιτιστικής προσβασιμότητας, με την παρεχόμενη τεκμηρίωση να ανταποκρίνεται στο εκπαιδευτικό επίπεδο κατηγοριών επισκεπτών και χρονικής προσβασιμότητας που προσαρμόζει τις ώρες λειτουργίας του πολιτιστικού πόρου στην τουριστική δραστηριότητα. Ακόμα, παράγοντες χωρικής προσβασιμότητας που αναφέρονται στη σήμανση για την προσέγγιση και πλοήγηση στον πολιτιστικό πόρο και οικονομικής προσβασιμότητας, με την κοστολόγηση του πολιτιστικού προϊόντος να είναι κατάλληλη για κατοίκους και επισκέπτες (UNWTO 2015: 67-68).

Για την επιτυχή τουριστική διαχείριση πολιτιστικών διαδρομών προτείνεται η χρήση μίας κοινής θεματικής στο σύνολο της διαδρομής, η συμμετοχή της τοπικής κοινότητας και η εξέλιξη στρατηγικών branding που έχουν στον πυρήνα τους ένα «αληθινό πολιτιστικό προϊόν». Οι πολιτιστικές διαδρομές οφείλουν ως τουριστικός προορισμός να παρέχουν δράσεις για όλες τις κατηγορίες επισκεπτών, να ενθαρρύνουν την έκφραση της εμπειρίας μέσα από κοινωνικά δίκτυα, να διαθέτουν ένα οργανωτικό φορέα για τη λειτουργία τους και ένα διαχειριστικό σχέδιο που καταγράφει τους στόχους, τις δράσεις και τα αποτελέσματα. Προτείνεται, ακόμα, η χρήση αρχών μάρκετινγκ και η συνεχής ανανέωση των παρεχόμενων υπηρεσιών (UNWTO 2015: 69-70).

Επιτυχημένες στρατηγικές συνεργασίας μεταξύ των πόλων τουρισμού, πολιτισμού και τοπικών κοινοτήτων για τη συγκρότηση και τη λειτουργία πολιτιστικών διαδρομών προϋποθέτουν μία σειρά από στόχους που αναφέρονται σε διοικητικά μοντέλα που κινητοποιούν συνέργειες μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου τομέα. Προτείνεται η εφαρμογή αρχών βιώσιμης ανάπτυξης και η αξιοποίηση στοιχείων υλικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, για την ενσωμάτωση της εμπειρίας των επισκεπτών με τη μορφή πρόσθετης αξίας στην κατανόηση της διαδρομής. Η διάθεση εκπαιδευτικών πόρων στο σύνολο της αξιακής αλυσίδας της διαδρομής, ο επικοινωνιακός σχεδιασμός, η συμμετοχή και η ακόλουθη βελτίωση της ποιότητας ζωής των τοπικών κοινοτήτων, καθώς και η υιοθέτηση αρχών εταιρικής κοινωνικής υπευθυνότητας αποτελούν προϋποθέσεις για την εξέλιξη των πολιτιστικών διαδρομών σε αυτόνομους τουριστικούς προορισμούς (UNWTO 2015: 74-77).

Μέρος Β΄

Μελέτη Περίπτωσης

Κεφάλαιο 4

Η Λειτουργία του Οργανισμού Τουριστικής Πίστewος (1946- 1964)

Το αρχείο του Οργανισμού Τουριστικής Πίστewος (ΟΤΠ) (αρχικά: Οργανισμός Ξενοδοχειακής Πίστewος (ΟΞΠ)) απόκειται στο Ιστορικό Αρχείο του Πολιτιστικού Ιδρύματος Ομίλου Πειραιώς (Ι.Α. ΠΙΟΠ) και αναφέρεται στην ανασυγκρότηση του τουριστικού κλάδου μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο Οργανισμός, έχοντας έδρα την Αθήνα, εποπτεύονταν από τη Γενική Γραμματεία Τουρισμού (ΓΓΤ) και ιδρύθηκε με το Ν.Δ. 181/1946 «περί συστάσεως Οργανισμού Ξενοδοχειακής Πίστewος και φορολογίας των ξενοδοχείων» (Φ.Ε.Κ., τεύχος Πρώτον, αριθ. 325/30.10.1946). Ο ΟΤΠ δραστηριοποιήθηκε για την τουριστική ανάπτυξη την περίοδο της Ανασυγκρότησης, που οριοθετείται από την κυριαρχία στην οικονομική ζωή της χώρας του Σχεδίου Μάρσαλ κατά το 1948 μέχρι το 1952 και ολοκληρώνεται στα μέσα της δεκαετίας του 1960.

Η διαχείριση της ξένης βοήθειας την περίοδο 1948-1952 θεωρείται πως ισχυροποίησε τάσεις και πρακτικές στους τομείς της οικονομίας, της πολιτικής και κοινωνικής ζωής που καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό τη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα. Οι πληθωριστικές επιπτώσεις της Κατοχής με την επιβολή πολιτικής οικονομικής αφαίμαξης, σε συνδυασμό με την απαξίωση του εθνικού νομίσματος συνθέτουν το προοίμιο στην εποχή της Ανασυγκρότησης (Βετσόπουλος 2007: 19, 29, Μίρκος 2004: 17-25, Σταθάκης 2004: 33-36).

Για τον τουριστικό τομέα στη διάρκεια του προγράμματος και μέχρι τις αρχές του 1952 αποδόθηκαν κεφάλαια 6,6 εκατ. δολ., κυρίως για επισκευές και την ανέγερση νέων μονάδων σε Αθήνα, Ρόδο και Κέρκυρα (Καραδόντης 1955 : 117, Κολώνας 2015: 139). Παράλληλα, κονδύλια διατέθηκαν για επισκευές μουσείων, τουριστικών δρόμων και

ιαματικών πηγών (Ειδική Οικονομική Αποστολή του Οργανισμού Κοινής Ασφαλείας 1952: 88).

Η οικονομική βοήθεια συνεχίστηκε μέχρι τον Ιούνιο του 1954. Η περίοδος χαρακτηρίζεται από τη λήψη μέτρων, μεταξύ των οποίων, η υποτίμηση της δραχμής τον Απρίλιο του 1953 (Βετσόπουλος 2007: 341, 348, Σταθάκης 2004: 395). Όπως αναφέρεται από τον Γενικό Γραμματέα του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού (ΕΟΤ) Νικόλαο Φωκά (1955: 14), «υπήρξε μέτρον δια τον τουρισμόν σοφόν, του οποίου αι αγαθαί συνέπειαι δεν εβράδυναν να εμφανισθούν». Η εντυπωσιακή εικοσαετής οικονομική ανάπτυξη που ακολούθησε το Σταθεροποιητικό Πρόγραμμα αποδίδεται σε συνδυασμό παραγόντων ενεργοποίησης εργασιών μικρής κλίμακας, σημαντικών επενδύσεων στη βιομηχανία από ιδιωτικά κεφάλαια εσωτερικού και εξωτερικού, εφαρμογής επεκτατικής νομισματικής πολιτικής και αξιοποίησης του ανθρώπινου δυναμικού (Σταθάκης 2004: 420-422).

4.1 Ίδρυση του Οργανισμού

Οι πρώτες ενέργειες για τη σύσταση εξειδικευμένου φορέα τουριστική πίστης στην Ελλάδα ανιχνεύονται στον Α.Ν. 1697/39, ο οποίος ανεστάλη το ίδιο έτος με τον Α.Ν. 2151/1939 και εντάσσονταν σε πλέγμα προσπαθειών κατά το Μεσοπόλεμο για την ορθολογική οργάνωση του ξενοδοχειακού τομέα (Κατσώνης 1961: 21). Μέτρα σε αυτή την κατεύθυνση περιλάμβαναν την ίδρυση του ΕΟΤ το 1929, τη δημιουργία του Υφυπουργείου Τύπου και Τουρισμού το 1936 και κυρίως, για θέματα ξενοδοχειακής πίστης, τη σύσταση το 1935 του Ταμείου Αλληλοβοηθείας Ξενοδόχων (Τ.Α.Ξ.). Το Ταμείο λειτουργούσε στα πλαίσια του Επαγγελματικού Επιμελητηρίου Τουριστικών Ξενοδοχείων και ανασυστάθηκε ως Ταμείον Προνοίας Ξενοδόχων. Σημειώνεται πως τα περιουσιακά στοιχεία του Τ.Α.Ξ. προβλέπονταν να μεταβιβαστούν το 1939 στον υπό ίδρυση ΟΞΠ. Οι πρωτοβουλίες αυτές αποδίδονται ως «συμπτωματική προσπάθεια», η οποία «δεν είναι βεβαίως δυνατόν να χαρακτηρισθή ως τουριστική πολιτική» (Φωκάς 1955: 8).

Δεύτερος βασικός πυλώνας για τη σύσταση του νέου ΟΞΠ αποδίδεται μελέτη για τη χρηματοδότηση και ανάπτυξη του τουρισμού που εκπονήθηκε το 1944 από τους Δημ. Παπαευστρατίου (διατέλεσε πρόεδρος του ΟΞΠ τα έτη 1950-1952) και Βασίλειο Λιάντζουρα (διατέλεσε διευθυντής του ΟΞΠ) για λογαριασμό της Εθνικής Τραπέζης της

Ελλάδος (ΕΤΕ) (Κατσώνης 1961: 23-24). Κατά την εναρκτήρια συνεδρίαση της Επιτροπής Ξενοδοχειακής Πίστεως (ΕΞΠ) (Νομοθετικό Διάταγμα 06.05.1946, Φ.Ε.Κ. τεύχος Α, αριθ. 147/07.05.1946), βραχύβιας μορφής του ΟΞΠ, εκφράζονταν η ευαρέσκεια της υπηρεσίας με την «πραγματοποιούμενη παλαιάν προσπάθειαν ολοκληρώσεως της σειράς των προστατευτικών μέτρων του Κράτους υπέρ ξενοδοχειακής επιχειρήσεως» (Συνεδρίαση ΕΞΠ αριθ. 1/05.06.1946, GR ΡΙΟΡ FOA1/SE1/FI1).

Στη δεύτερη μορφή του ο ΟΞΠ λειτούργησε ως ΝΠΔΔ και αποτέλεσε κύριο πιστωτικό μηχανισμό εφαρμογής τουριστικής πολιτικής από την κεντρική εξουσία, στοχεύοντας στην ανασυγκρότηση του τουριστικού εξοπλισμού της χώρας. Η διοίκηση του Οργανισμού ανατέθηκε σε δωδεκαμελές Δ.Σ. (άρθρο 3 Ν.Δ. 181/1946), υπό την προεδρία του Γενικού Γραμματέα Τουρισμού. Συμμετείχαν δύο μέλη από τον ΕΟΤ (τέως Ανώτατο Συμβούλιο Τουρισμού (ΑΣΤ)), ο διευθυντής της Διεύθυνσης Ξενοδοχείων της ΓΓΤ, ένας εκπρόσωπος του Υπουργείου Οικονομικών, ένας πάρεδρος του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, τρεις ξενοδόχοι, από τους οποίους ένας εκπρόσωπος τουριστικών ξενοδοχείων, ένας λαϊκών ξενοδοχείων και ένας λουτροπόλεων, ένας εκπρόσωπος της διαχειρίστριας τράπεζας, εκπρόσωπος της ΤΕ και εκπρόσωπος της Γενικής Διεύθυνσης του Δημόσιου Λογιστικού (Κατσώνης 1961: 51, 56).

Σκοπός του ΟΞΠ ορίστηκε η «άσκησης της εν γένει Ξενοδοχειακής Πίστεως, εκδηλουμένης δια της χορηγήσεως υπ' αυτού Δανείων και Πιστώσεων προς Ξενοδοχειακάς Επιχειρήσεις, επιχειρήσεις Λουτροπόλεων και Τουριστικάς εν γένει τοιαύτας, προς Συνεταιρισμούς Ξενοδόχων, προς Ξενοδοχειακούς Οργανισμούς, προς Τοπικάς Οργανώσεις Τουρισμού και τας Ενώσεις αυτών ως και εις ενίσχυσιν επισκευής οδών αγουσών εις Τουριστικούς τόπους» (άρθρο 2, εδάφιο 1 Ν.Δ. 181/1946). Το 1955 με το άρθρο 14 Ν.Δ. 3430/12.11.1955 ο ΟΞΠ μετονομάστηκε σε Οργανισμό Τουριστικής Πίστεως, στοχεύοντας στη διεύρυνση των πιστοδοτήσεων σε επιχειρήσεις συναφείς με τον τουρισμό, όπως εστιατόρια (Κατσώνης 1961: 28).

4.2 Διαχείριση και Πόροι

Η διαχείριση του ΟΤΠ ανατέθηκε με σύμβαση μέχρι τις 30.04.1957 στην ΕΤΕ και από το Μάιο 1957 στην Τράπεζα Εμπορικής Πίστεως. Σημειώνεται πως στο άρθρο 5 του Ν.Δ. 06.05.1946 η ΕΤΕ αναλάμβανε τη διάθεση των πιστώσεων της ΕΞΠ. Οι πόροι για τη

λειτουργία του ΟΞΠ εξασφαλιζόνταν μέχρι το 1952 (άρθρο 21 του Ν. 2289/52 «περί ιδρύσεως Φορολογικών Δικαστηρίων και άλλων τινών διατάξεων») από κρατική προικοδότηση με την κατάθεση της ειδικής φορολογίας των ξενοδοχειακών μονάδων. Η ρύθμιση αυτή θεσπίστηκε σε αντικατάσταση του φόρου επιτηδεύματος, για μία πενταετία με το συνολικό ποσό της φορολογίας των ξενοδοχείων και στη συνέχεια κατά το ήμισυ και συμπληρώνονταν με πιστώσεις από την Τράπεζα της Ελλάδος (ΤΕ) (Κατσώνης 1961: 24-26).

Τον Ιανουάριο του 1948 εγκρίθηκε η μείωση της εισφοράς ξενοδοχείων κατά 25% για τις μονάδες Βορείου Ελλάδας, ως αποτέλεσμα αιτήματος της Ενώσεως Ξενοδόχων Θεσσαλονίκης, που βασίστηκε σε σχετική μείωση του φόρου επιτηδεύματος επιχειρήσεων Βορείου Ελλάδας (Συνεδρίαση Δ.Σ. ΟΞΠ αριθ. 16/14.01.1948, GR ΡΙΟΡ FOA1/SE1/FI2). Δυσχέρειες στον έλεγχο είσπραξης του σχετικού φόρου απασχόλησαν τον Οργανισμό από την περίοδο ίδρυσης. Τον Οκτώβριο του 1948 εγκρίθηκε η σύσταση συνεργείου δέκα υπαλλήλων από τη Ι΄ Οικονομική Εφορία Αθηνών για τον έλεγχο των δηλώσεων φόρου υπέρ του ΟΞΠ, «ούτω εξουδετερούνται διαφυγαί φόρων, λόγω αναληθών δηλώσεων» (Συνεδρίαση Δ.Σ. ΟΞΠ αριθ. 24/14.10.1948, GR ΡΙΟΡ FOA1/SE1/FI2).

Την πρώτη δεκαετία του Οργανισμού και εξαιτίας περιορισμένων διαθεσίμων χορηγούνταν μικρά ποσά μεταξύ 5.000 και 25.000 δρχ. Από τα τέλη του 1952 ο ΟΞΠ στηριζόταν σε πιστώσεις της ΤΕ, γεγονός που επέτρεψε την παροχή δανείων άνω των 100.000 δρχ. (Κατσώνης 1961: 51). Κατά την αναπροσαρμογή της δραχμής το 1953 ο ΟΞΠ διαχειριζόταν δάνεια 15 εκατ. δρχ., με διάρκεια εξόφλησης κυρίως τα πέντε έτη, το ποσό αυτό ανήλθε στα 35 εκατ. δρχ. μέχρι το 1955. Την ίδια περίοδο τα μακροπρόθεσμα δάνεια της Κεντρική Επιτροπή Δανείων (ΚΕΔ) για την ανέγερση μικρού αριθμού νέων μονάδων υπολογίζονταν σε 1,5 εκατ. δολ. που αντιστοιχούσαν σε 22 εκατ. δρχ. (Λιάντζουρας 1955: 122).

Οι αρχικές εγκρίσεις δανείων από τον ΟΞΠ πραγματοποιήθηκαν το Μάιο του 1947 και κάλυπταν τουριστικές μονάδες στη λουτρόπολη Λουτρακίου (Κατσώνης 1961: 46). Προτάθηκε από το ΑΣΤ, με ενθαρρυντικά όπως σημειώνεται αποτελέσματα, η πολιτική ενίσχυσης των λιγότερο κατεστραμμένων ξενοδοχείων, «ώστε δια των μικροτέρων κεφαλαίων να επιτυγχάνηται η λειτουργία του μεγαλύτερου αριθμού κλινών»

(Συνεδρίαση Δ.Σ. ΟΞΠ αριθ. 23/27.09.1948/FOA1/SE1/FI2). Σε συζήτηση στο Δ.Σ. του ΟΞΠ αναφορικά με ομιλία του συμβούλου Δημ. Χαλκιαδάκη (ξενοδόχος μέλος Δ.Σ.) που δόθηκε σε συνέδριο των Επαγγελματικών Επιμελητηρίων Ελλάδος της 12.09.1948, σημειώνεται πως αυτός διαφώνησε με την πολιτική της ΓΓΤ και υποστήριξε τη διάθεση των κεφαλαίων ανασυγκρότησης απευθείας από τα Επαγγελματικά Επιμελητήρια. Η δήλωση του συμβούλου αποδόθηκε σε παρερμηνεία (Συνεδρίαση Δ.Σ. ΟΞΠ αριθ. 23/27.09.1948, GR PIOP FOA1/SE1/FI2).

4.3 Ροή Χορηγήσεων

Για τη διάθεση των πιστώσεων την πρώτη δεκαετία λειτουργίας του Οργανισμού απαιτούνταν προέγκριση σκοπιμότητας από τον ΕΟΤ (τέως ΑΣΤ). Ο ΕΟΤ διατηρούσε την ευθύνη καθορισμού της τουριστικής πολιτικής, με την προώθηση σχεδίων αξιοποίησης συγκεκριμένων γεωγραφικών περιοχών και συγκροτώντας πίνακες κατανομής διαθεσίμων του Οργανισμού (Κατσώνης 1961: 49). Στην πρώτη συνεδρίαση της ΕΞΠ ανακοινώθηκε σχετική απόφαση του ΕΟΤ της 10.05.1946 για την τουριστική ενίσχυση της Περιφέρειας Πρωτεύουσας, Αργολίδας-Κορινθίας, Δελφών, Θεσσαλονίκης και ορισμένων λουτροπόλεων και νησιών. Στην ίδια συνεδρίαση σημειώνεται πως από τις 20.000 κλίνες που λειτουργούσαν πριν τον Πόλεμο, οι 15.000 έπρεπε να ανασυγκροτηθούν. Τα αποθεματικά του Οργανισμού προσδιορίζονταν σε 2 δισ. δρχ. από πόρους της ΤΕ και επαρκούσαν για τον εξοπλισμό 1.500 κλινών (Συνεδρίαση Δ.Σ. ΕΞΠ αριθ. 1/05.06.1946, GR PIOP FOA1/SE1/FI1).

Σε παρατήρηση του ο Δ. Παπαευστρατίου (διατέλεσε πρόεδρος ΟΞΠ τα έτη 1950-1952) κατά τη συζήτηση για την επέκταση των δανείων σε επιχειρηματίες της Βορείου Ελλάδας ανέφερε, «ειδικώς δια την Θεσσαλονίκην τουλάχιστον όπου είναι σπουδαίος συγκοινωνιακός κόμβος πρέπει να ληφθεί μέριμνα. Εις την πόλιν αυτήν λόγω ελλείψεως ξενοδοχείων εξαναγκάζονται πολλάκις οι ταξιδιώται να διανυκτερεύσουν εντός του σιδηροδρομικού συρμού, πολλοί δε εξ αυτών είναι και ξένοι, δεδομένου ότι υπάρχη σιδηροδρομική γραμμή απ' ευθείας με την Κωνσταντινούπολιν». Ο Α. Λόντος (πρόεδρος ΟΞΠ από το 1946 μέχρι το 1949) συνέχισε, στην ίδια συνεδρίαση, αναφερόμενος στη δυσκολία επίβλεψης των έργων στις Νέες Χώρες «υπό τας κρατούσας συγκοινωνιακάς συνθήκας». Η Επιτροπή εξέφρασε, τέλος, την ευχή προς την Κυβέρνηση, «όπως μη αγνοηθή η Β. Ελλάς και τουλάχιστον εξ αυτής η Θεσσαλονίκη» (Συνεδρίαση Δ.Σ. ΕΞΠ αριθ. 1/05.06.1946, GR PIOP FOA1/SE1/FI1).

Η διαδικασία συγκέντρωσης πληροφοριών για την έγκριση και χορήγηση πιστώσεων αναφέρεται πως προκάλεσε αντιδράσεις στον ξενοδοχειακό κλάδο. Παράλληλα, αποτέλεσε την πρώτη προσπάθεια για την ορθολογική οργάνωση της ξενοδοχειακής πίστης σε μεγάλη κλίμακα, γεγονός που διευκόλυνε τη μελλοντική αλματώδη ανάπτυξη του τουρισμού στην Ελλάδα, σύμφωνα με τον Κατσώνη, ο οποίος είχε αναλάβει τη θέση προϊσταμένου λογιστηρίου του ΟΤΠ (Κατσώνης 1961: 31, 50).

Ο σταθερός προσανατολισμός του Οργανισμού προς την αποδοτικότερη οργάνωση της τουριστικής πίστης επισημάνθηκε κατά την πρώτη συνεδρίαση του Δ.Σ. σε ανακοίνωση του Α. Λόντου. Ο ίδιος εξέφρασε την ανάγκη αποφυγής από τα ξενοδοχεία «ασκόπων και ακαλαισθήτων προσθηκών» σε περίοδο μεγάλων ελλείψεων και ταυτόχρονα, «είναι μοναδική ευκαιρία εξαναγκαστικής καθοδηγήσεως των ξενοδόχων δια την σκόπιμον και συμφέρουσιν διάθεσιν των διατιθεμένων δια την συμπλήρωσιν των ξενοδοχείων κεφαλαίων, η άσκησης της ξενοδοχειακής πίστεως υπό του Οργανισμού» (Συνεδρίαση Δ.Σ. ΟΞΠ αριθ. 1/30.01.1947, GR PIOP FOA1/SE1/FI1). Απαντώντας σε αντιδράσεις ξενοδόχων για την υψηλότερη τιμή προμήθειας επίπλων από το πρατήριο του Ξενοδοχειακού Επιμελητηρίου της Ελλάδος έναντι της ελεύθερης αγοράς, ο Α. Λόντος ανέφερε «σκοπός του Οργανισμού μας είναι αφ' ενός μεν τα δάνεια ταύτα να διατεθώσι αποκλειστικώς και μόνον δια την ανασυγκρότησιν των ξενοδοχείων αφ' ετέρου δε να αντιληφθώσιν οι ξενοδόχοι και το πνεύμα της Γενικής Γραμματείας Τουρισμού προς τον τύπον των επίπλων» (Συνεδρίαση Δ.Σ. ΟΞΠ αριθ. 8/16.07.1947, GR PIOP FOA1/SE1/FI1).

4.4 Προσφορά του Οργανισμού

Σειρά δηλώσεων επίσημων παραγόντων κατά τη δεκαετία του 1950 αποτιμά τη δράση του Οργανισμού. Επισημαίνεται η αποφυγή λήψης μέτρων ρευστοποίησης από τον ΟΤΠ έναντι βεβαιωμένων απαιτήσεων, σε περιπτώσεις δικαιολογημένων καθυστερήσεων πληρωμής. Η πολιτική αυτή αποδίδεται στη μέριμνα του Οργανισμού για την προώθηση της τουριστικής ανάπτυξης, «διότι αποβλέπει εις την διατήρησιν και την περαιτέρω βελτίωσιν του τουριστικού εξοπλισμού της χώρας και όχι εις το κλείσιμον των ξενοδοχείων» (Κατσώνης 1961: 50-51).

Κατά το πρώτο έτος λειτουργίας του Οργανισμού χορηγήθηκαν πιστώσεις που επέτρεψαν την επαναλειτουργία 1.100 κλινών σε ξενοδοχεία με συνολική δυναμικότητα

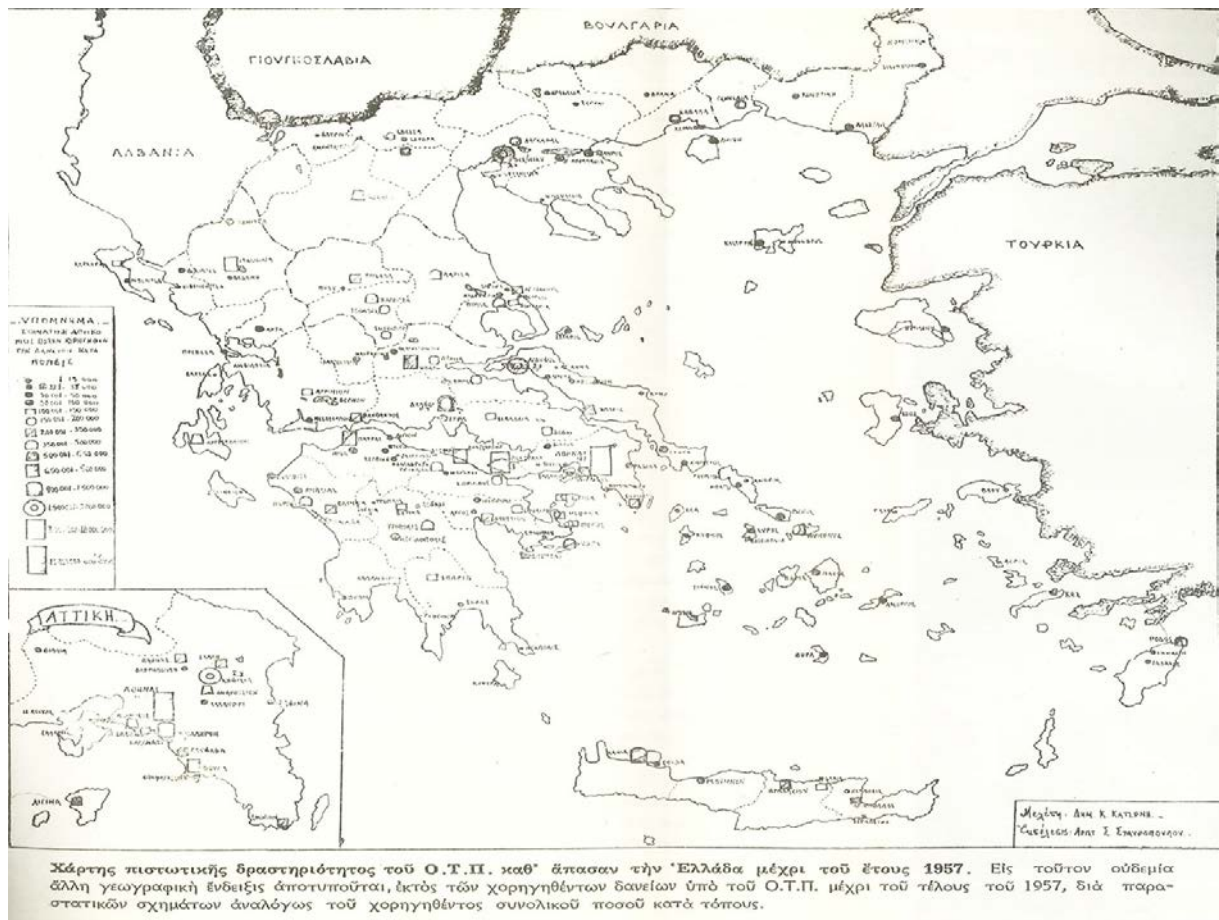
2.203 κλινών, «των οποίων αι συνθήκαι λειτουργίας εβελτιώθησαν» (Συνεδρίαση Δ.Σ. ΟΞΠ αριθ. 23/27.09.1948/FOA1/SE1/FI2). Οι όροι δανειοδότησης από τον ΟΤΠ θεωρούνταν ευνοϊκότεροι από τους ισχύοντες στην τραπεζική αγορά (Κατσώνης 1961: 32). Τονίζεται πως μεγάλο μέρος των ξενοδόχων δεν είχε τη δυνατότητα να αντλήσει πόρους από τον τραπεζικό τομέα μέχρι την ίδρυση του ΟΞΠ για λόγους όπως, το χαμηλό εθνικό εισόδημα, περιορισμένες δυνατότητες αποταμίευσης, αυστηρότητα των κριτηρίων δανειοδότησης, περιορισμένα κεφάλαια τραπεζών και οι ιδιαίτερες απαιτήσεις του τουριστικού κλάδου (Κατσώνης 1961: 35, Λιάντζουρας 1955: 121). Το επιτόκιο των χορηγούμενων δανείων από τον Οργανισμό ανερχόταν στο 7% μέχρι το 1952 (Κατσώνης 1961: 38).

Ο Β. Λιάντζουρας απέδιδε την αδυναμία ικανοποίησης του συνόλου των αιτήσεων δανειοδότησης στην έλλειψη κεφαλαίων. Σημείωνε, ο ίδιος, ως ανασταλτικούς παράγοντες της πιστωτικής πολιτικής του Οργανισμού την ελάχιστη πενταετή προθεσμία για την εξόφληση και το υψηλό επιτόκιο που καθορίζονταν από τη Νομισματική Επιτροπή. Σε συνδυασμό με τις χορηγήσεις του ΟΞΠ, τα επιχειρηματικά κεφάλαια που αξιοποιήθηκαν για τον τουρισμό, «τα οποία δεν δύνανται να υπολογισθώσιν αλλά είναι σημαντικά», επέτρεψαν τη γενική βελτίωση των εγκαταστάσεων του ξενοδοχειακού δικτύου (Λιάντζουρας 1955: 124-126). Το μέλος Δ.Σ. του ΕΟΤ Τάκης Π. Καραδόντης προσέβλεπε στον ΟΞΠ ως «το μόνον δε κατάλληλον όργανον δια την πραγματικήν εξυπηρέτησιν της ξενοδοχειακής τάξεως...δανείζων με χαμηλότατον τόκον», καθώς η ιδιωτική πρωτοβουλία αδυνατούσε χωρίς την κατάλληλη δανειακή πολιτική να επιτύχει την επέκταση του ξενοδοχειακού δικτύου (Καραδόντης 1955: 117). Ο Ν. Φωκάς συμπλήρωνε για τον ΟΞΠ, «το επιτελούμενον δια των δανείων τούτων έργον δεν είναι ίσως εντυπωσιακόν αποτελεί όμως σοβαρωτάτην συμβολήν εις την βελτίωσιν του ξενοδοχειακού μας εξοπλισμού» (Φωκάς 1955: 17).

Σύμφωνα με απολογισμό της πρώτης δεκαετίας λειτουργίας του ο ΟΤΠ αποτέλεσε τη βάση για την ανασυγκρότηση του Ελληνικού τουρισμού, λαμβάνοντας υπόψη πως τα ποσά που διατέθηκαν από την ιδιωτική πρωτοβουλία θεωρούνταν αρκετά υψηλότερα. Από την ίδρυση του μέχρι και το 1959 ο ΟΤΠ είχε χορηγήσει 1.970 δάνεια συνολικού ύψους 52.462.000 δρχ. Ο χάρτης που ακολουθεί αποτυπώνει το σύνολο των δανείων ΟΤΠ ανά γεωγραφική περιοχή μέχρι το τέλος του 1957. Στα ξενοδοχεία της Θεσσαλονίκης χορηγήθηκαν πιστώσεις 1,5 εκατ. έως 3 εκατ. δρχ., ποσό αντίστοιχο με την Αιδηψό. Η

Αθήνα καταλάμβανε την κορυφή των πιστώσεων με 10 εκατ. δρχ. και άνω, ακολουθούμενη από το Λουτράκι με 3 έως 10 εκατ. δρχ. (Κατσώνης 1961: 31, 51).

Εικόνα 4. Χάρτης δανείων ΟΤΠ μέχρι το 1957

Πηγή: Κατσώνης 1961

Ευεργετική για τον τουριστικό κλάδο θεωρείται η ρύθμιση που εισήγαγε η ίδρυση του ΟΞΠ και αναφέρεται στην εφαρμογή του ξενοδοχειακού ενεχύρου (άρθρα 11-17 Ν.Δ. 181/1946). Το γεγονός αυτό επέτρεψε την επέκταση των χορηγήσεων σε μη ιδιόκτητες μονάδες, παρέχοντας τη δυνατότητα σύστασης ενεχύρου επί του εξοπλισμού των ξενοδοχείων (Κατσώνης 1961: 17-20).

Κεφάλαιο 5

Αξιοποίηση του Αρχείου του Οργανισμού Τουριστικής Πίστewς για τη Δημιουργία Πολιτιστικής Διαδρομής στη Θεσσαλονίκη

Από την εξέταση αρχειακού υλικού εκατόν δώδεκα (112) φακέλων δανείων του ΟΤΠ που αναφέρονται σε εξήντα (60) ξενοδοχεία της Θεσσαλονίκης, του εστιατορίου ΟΛΥΜΠΟΣ-ΝΑΟΥΣΑ και του ξενοδοχείου ΒΙΛΛΑ ΡΙΤΖ περιοχής Πανοράματος, αντλούνται πληροφορίες για την ιστορική διαδρομή δύο μεταπολεμικών δεκαετιών στον τουριστικό τομέα της πόλης. Απογράφονται ογδόντα (80) ξενοδοχεία δυναμικότητας 3.870 κλινών, που λειτουργούσαν το 1960 στη Θεσσαλονίκη (GR ΡΙΟΡ FOA3/SE5/SS5/FI300). Επιβεβαιώνεται ένα μοντέλο διαφοροποίησης των ξενοδόχων-δανειοληπτών από τους ιδιοκτήτες των ξενοδοχείων (Κολώνας 2015: 64). Η πρακτική αυτή έρχεται σε αντίθεση με την τάση που χαρακτήριζε τα πρώτα ξενοδοχεία που εμφανίστηκαν στη Θεσσαλονίκη κατά το 1870 για να αντικαταστήσουν τα χάνια, όπου οι ιδιοκτήτες αναλάμβαναν τη διεύθυνση των μονάδων (Γρηγορίου 2003: 14-15).

Αξιοποιώντας τα δεδομένα που διασώζουν οι φάκελοι τεκμηριώνονται, με την παράθεση αναφορών των ξενοδόχων και των τραπεζικών μηχανισμών, οι εκτεταμένες καταστροφές που υπέστησαν οι ξενοδοχειακές υποδομές στη διάρκεια του Πολέμου και αποκαλύπτεται η οπτική των ξενοδόχων, μέσα από τις δυσχέρειες που καλούνταν να αντιμετωπίσουν κατά την Ανασυγκρότηση. Εξετάζονται, ακόμα, η δράση των ελεγκτικών αρχών, οι παραλείψεις των τραπεζικών μηχανισμών στη διαδικασία χορήγησης και

ελέγχου των δανείων, καθώς και παρεμβάσεις πολιτικών και επαγγελματικών φορέων κατά τη δανειοδότηση.

5.1 Επιπτώσεις της Κατοχής

Πληροφορίες για τη λειτουργία των ξενοδοχειακών μονάδων της Θεσσαλονίκης κατά την περίοδο της Κατοχής αντλούνται κυρίως από το έγγραφο της αρχικής αίτησης και το δελτίο στοιχείων προς χρήση του Οργανισμού που υπέγραψε ο δανειολήπτης, στοχεύοντας στην τεκμηρίωση αναγκών για τη διάθεση των πιστώσεων. Καταγράφονται στοιχεία από είκοσι έξι φακέλους δανείων ΟΤΠ (GR PIOP FOA1/SE2/FI151, 189, 202, 203, 304, 312, 361, 413, 476, 581, 654, 655, 656, 663, 664, 671, 699, 833, 834, 835, 837, 838, 1077, 1836, 1837, 1889) για είκοσι τέσσερις επιχειρήσεις, που αναφέρονται σε βομβαρδισμούς, επιτάξεις, λεηλασίες και φθορές κτηρίων από τις γερμανικές αρχές, επιτάξεις και φθορές από τις αγγλικές στρατιωτικές αρχές, επιτάξεις από μονάδες του ελληνικού στρατού, καθώς και η χρήση των ξενοδοχείων για τη στέγαση προσφύγων. Άρθρο της εφημερίδας *Φως* Αυγούστου 1951 που παραθέτει ο Κολώνας (2015: 143-144) αποδίδει συνοπτικά την κατάσταση των ξενοδοχείων της πόλης με το τέλος της Κατοχής, «συντρίμμια κάτω από τις επιτάξεις και τις άλλες περιπέτειες του πολέμου». Ήδη, στο πρώτο δάνειο που εγκρίνεται στη Θεσσαλονίκη ο ξενοδόχος Γεώργιος Αβραάμ Λαζαρίδης σημείωνε στις 13.03.1948, «το ξενοδοχείον μου τούτο επιταχθέν υπό των κατακτητών, εχρησιμοποιήθη υπ' αυτών καθ' όλην την διάρκειαν της κατοχικής περιόδου, εκ της κακής δε χρήσεως τούτου επροξενήθησαν πλείσται όσαι καταστροφαί όχι μόνον εις το κτίριον, αλλά και εις τα εν αυτώ έπιπλα» (GR PIOP FOA1/SE2/FI151).

Ο Απόστολος Παπατζίκος στην αίτηση της 24.04.1948 ανέφερε, «ατυχώς αι Γερμανικαί αρχαί κατοχής πλην των εν τω Ξενοδοχείω μου παραμονής των συμπληρούσαι το απάισιον έργον των κατ' έτος 1942 αφήρεσαν άπαντα τον φορητόν εξοπλισμόν». Ακολούθησε σειρά επιτάξεων, χωρίς να καταβληθούν αποζημιώσεις, αρχικά από τον E.A.M., στη συνέχεια από την Υπηρεσία Στέγασης για τη φιλοξενία προσφύγων από την επαρχία και τέλος, από τη Στρατιωτική Υπηρεσία Στέγασης για την παραμονή αξιωματικών (GR PIOP FOA1/SE2/FI203). Οι καταστροφές της Κατοχικής περιόδου ανακαλούνταν μία δεκαετία αργότερα για να ενισχύσουν την αίτηση του ξενοδόχου Δημήτριου Αθανασίου ή Γκέλλη στις 10.02.1958, όπου «το ξενοδοχείον τούτο κατά την κατοχήν υπέστη φοβεράν καταστροφήν, αλλά δια της εργατικότητός μου και του ζήλου

μου κατέστησα αυτό χρησιμοποιήσιμον, χωρίς να λάβω ουδεμίαν ενίσχυσιν χρηματικήν παρ' ουδενός σχετικού Οργανισμού» (GR PIOF FOA1/SE2/FI1889).

5.2 Αιτιάσεις Ξενοδόχων και Δυσχέρειες στην Ανάληψη και Εξυπηρέτηση Δανείων

Η οπτική των ξενοδόχων προβάλλει μέσα από τις αιτήσεις δανειοδότησης και την αλληλογραφία με τον Οργανισμό. Επιστολή του Αθανάσιου Γκρασόπουλου της 28.12.1952 προς τον ΟΕΠ και το κατάστημα Θεσσαλονίκης της ΕΤΕ σημείωνε το ανακριβές καταγγελιών παράβασης του δανειστικού συμβολαίου, με την εκμίσθωση των δωματίων σε διάφορες επιχειρήσεις. Αίτιο για τη διακοπή των εργασιών της μονάδας θεωρούνταν «εκβιασμοί του τουρισμού, όπως και εμφανίζονται από τας κοινοποιήσεις με υποχρέωναν να κάμω, εκτός εκείνα που έκαμα από το δάνειον που πήρα και δεν έφθασαν και εχρεώθην δις να κάμω Αποχωρητήριο Ντούζ, αφού έκαμα αυτά που ζητούσαν και απαιτούσαν με υποχρέωναν να αντικαταστήσω τα πατώματα πράγμα που ήταν αδύνατον να διαθέσω σε ξένο κτήμα χρήματα που δεν θα εκαλύπτοντο από τα κέρδη...απεφάσισα και το έκλεισα, και καταλαβαίνω εκ των υστέρων, ότι έγινε μεγάλη αδικία εις βάρος μου, και είναι το δεύτερον ξενοδοχείον που μου κλείνουν, ενώ υπάρχουν άλλα ξενοδοχεία που είναι σε χειροτέραν κατάστασιν από το δικό μου, και καμίαν ενόχληση δεν τους γίνεται. Αυτή είναι η πραγματική αλήθεια». Το έγγραφο καταλήγει ζητώντας της αποστολή λεπτομερούς εκκαθάρισης και υπολοίπου του δανείου, με σκοπό να προχωρήσει ο Α. Γκρασόπουλος σε εξόφληση «και τους αφήνω όλους αυτούς να τους κρίνη μία ανωτέρα δύναμις η οποία έχω την πλήρη πεποίθησιν ότι υπάρχει» (GR PIOF FOA1/SE2/FI361).

Παράγοντες που αναφέρονται σε αδυναμία ανάληψης πιστώσεων από ξενοδόχους σταχυολογούνται από την εξέταση του αρχειακού υλικού. Καταγράφεται πληθώρα αιτημάτων των ξενοδόχων-ιδιοκτητών των κινητών για την ευνοϊκότερη εκτίμηση της οικοσκευής των μονάδων, με σκοπό τη σύσταση ενεχύρου. Σε αίτηση των κληρονόμων Κ. Σταμουλά της 18.12.1950 σημειώνονταν η αδυναμία είσπραξης ποσού 10 εκατ. δρχ., «διότι ο πρώτος εξ ημών επιστρατευθείς υπηρετεί εις προκεχωρημένα φυλάκια και καθίστατο απολύτως αδύνατος η κάθοδος του εν Θεσσαλονίκη» (GR PIOF FOA1/SE2/FI514). Στην απόφαση Δ.Σ. του ΟΤΠ αριθ. 511/08.04.1958, αναφορικά με τους όρους έγκρισης δανείου 15 χιλ. δρχ. υπέρ των Ελένη χήρα Χρ. Καραπάνου και Ελένη

χήρα Δ. Σταθοπούλου, σημειώνονταν η ανάγκη απόδοσης εγγυητή «κατά την κρίσιν της μεσολαβούσης Τραπέζης διότι πρόκειται περί γυναικών οφειλετριών» (GR ΡΙΟΡ FOA1/SE2/FI1844).

Οι δυσχέρειες εξυπηρέτησης τοκοχρεωλυτικών δόσεων από τις μονάδες καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα, με τους ξενοδόχους να επικαλούνται, κυρίως, τον περιορισμό της τουριστικής κίνησης και να ενθαρρύνουν την αναμονή από τον Οργανισμό μέχρι τη διεξαγωγή της επόμενης Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης (ΔΕΘ). Σε επιστολή του Απόστολου Παπατζίκου της 18.02.1954, αυτός αιτούνταν την έγκριση αναβολής ενός μήνα για την εξυπηρέτηση τόκων 2 εκατ. δρχ. αναφέροντας, «εδώ στην Μακεδονία από όλας τας απόψεις είμαστε χάλια, και από απόψεως εργασίας και από απόψεως καιρού, πολύ χιόνι και παγωνιά υπάρχει, και εγώ είμαι κληήρης από οξείς ρευματισμούς» (GR ΡΙΟΡ FOA1/SE2/FI203).

Από την πλευρά του Οργανισμού ενδεικτική της τακτικής αντιμετώπισης καθυστερήσεων στην εξυπηρέτηση των δανείων εμφανίζεται επιστολή που υπέγραφε στις 25.04.1964 ο εντεταλμένος σύμβουλος του ΟΤΠ διευθυντής του Υπουργείου Οικονομικών Ν. Τσινάβαλος προς τους Κωνσταντίνο Χατζηγώγα και Αναστάσιο Σταμουλά. Ο Ν. Τσινάβαλος σημείωνε, «θα ευρίσκεσθε πάντοτε εις μίαν ανέανον κατάστασιν εκκρεμότητος και θα αντιμετωπίζητε συχνάκις την απειλήν των δικαστικών μέτρων, τα οποία, μετά λύπης μας, είμεθα υποχρεωμένοι να εισηγηθώμεν εκ καθήκοντος, ίνα προστατεύσωμεν τα κεφάλαια του Οργανισμού, τα οποία ως γνωρίζητε ανήκουν εις το Ελληνικόν Δημόσιον...δεν είναι και ορθόν, καθ' ημάς, δια ξενοδοχείον δυναμικότητος 44 κλινών εν Θεσσαλονίκη, το οποίον εργάζεται καθ' όλον το έτος, να μη έχη τακτοποιήση εισέτι έν μικρόν δάνειον, και τούτο εξ αμελείας υμών των ιδίων επιχειρηματιών» (GR ΡΙΟΡ FOA1/SE2/FI1446).

5.3 Ο Ρόλος των Ελεγκτικών Αρχών και Παραλείψεις Τραπεζικών Μηχανισμών

Οι παρατηρήσεις που σημειώνονται κατά τη διάρκεια επιθεωρήσεων του ΕΟΤ και της Τουριστικής Αστυνομίας, με τις προβλεπόμενες κυρώσεις, ενέτειναν τον αγώνα των ξενοδόχων προκειμένου να επιτύχουν τη συνέχιση των εργασιών. Επιστολή του ΕΟΤ της 23.01.1952 προς τη διεύθυνση της μονάδας Βαλκάνια ανέφερε τον υποβιβασμό στην Ε

κατηγορία, ως αποτέλεσμα επιθεωρήσεων που παρουσίαζαν το χώρο «εγκαταλελειμμένο και ακάθαρτον, μέχρι σημείου ώστε να παρατηρηθούν κορέοι» (GR PIOP FOA1/SE2/FI203). Αίτηση του Γεώργιου Τασκουνίδη, ιδιοκτήτη του υπό κατασκευή ξενοδοχείου Νέα Ζωή της 30.09.1951, σημείωνε τη διακοπή χρηματοδότησης 20 εκατ. δρχ. για την ανέγερση της μονάδας, καθώς το ποσό «δεν διετέθη δι' ον σκοπόν εχορηγήθη». Η ενέργεια αυτή αποδίδονταν σε «εσφαλμένες εισηγήσεις» προς την Τουριστική Αστυνομία Θεσσαλονίκης και τον ΕΟΤ (GR PIOP FOA1/SE2/FI599).

Η επιτελική μορφή του Οργανισμού, με τον ΟΤΠ να αξιοποιεί αρχικά το μηχανισμό της ΕΤΕ και στη συνέχεια της Τράπεζας Εμπορικής Πίστεως στη Θεσσαλονίκη, μπορούσε να προκαλέσει δυσχέρειες κατά την εξυπηρέτηση των δανείων. Σε επιστολή της Ένωσης Ξενοδόχων Θεσσαλονίκης της 20.01.1949 προς το Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος ΞΕΕ καταγράφονταν αίτηση του ξενοδοχείου Μεγάλη Ρωσσία, παράλληλα με ανάλογη αίτηση από το ξενοδοχείο Διεθνές, αναφορικά με την υπερβολική αμοιβή του μηχανικού της ΕΤΕ, προκειμένου αυτός να προβεί στην εκτίμηση του ακινήτου. Σύμφωνα με το ίδιο έγγραφο, «τα ελάχιστα εγκριθέντα δάνεια εις ξενοδόχους της πόλεως μας από μηνών ολοκλήρων δεν κατέστη δυνατόν να χορηγηθώσιν εις αυτούς και εκκρεμούν εις τα διάφορα γραφεία του Κεντρικού και του Υποκαταστήματος Θεσσαλονίκης της ρηθείσης Τραπέζης» (GR PIOP FOA1/SE2/FI202).

Για την υπόθεση του ξενοδοχείου Διεθνές σημειώνεται στην επιστολή της 20.01.1949, «ευρισκόμενος εις Αθήνα ο Γενικός Γραμματεύς της Ενώσεως μας ηύρεν παραπεταγμένην εις τα χρονοντούλαπα της Εθνικής Τραπέζης χωρίς ο νομικός, εις ον είχε διαβιβασθή να έχη ασχοληθή ύστερα από 35 ολοκλήρους ημέρας που την κρατούσε εις το Γραφείον του» και ακόμα, «δεν αποφεύγομεν να είπομεν ότι η παρατηρουμένη κωλυσιαργία της Εθνικής Τραπέζης, εις ην ανετέθη η διαχείρισις των χρημάτων του Ο.Ε.Π. δεν είναι τυχαία και συμπτωματική αλλά μάλλον καθιερωμένη...πολύ δικαίως οι ξενοδόχοι είναι καταγανακτισμένοι κατά του Ο.Ε.Π. ο οποίος απεξενώθη της εμπιστοσύνης των ξενοδόχων και κατά την γνώμην των οποίων ουδεμίαν διαφοράν παρουσιάζει από τα άλλα Δημόσια Ταμεία, που εισπράττουν τους φόρους» (GR PIOP FOA1/SE2/FI202).

Επιστολή του Γεώργιου Τασκουνίδη της 09.05.1964 αιτούνταν τη γνωστοποίηση της ακριβούς οφειλής για την εξόφληση δανείου, καθώς σε επίσκεψη στο κεντρικό

κατάστημα της Τράπεζας Εμπορικής Πίστεως στη Θεσσαλονίκη οι υπάλληλοι «μας επρότεινον επί λέξει (δώστε τώρα όσα θέλετε και βλέπουμε κατόπιν το υπόλοιπον σας αφού αλληλογραφίσουμε με την Αθήνα)» (GR PIOP FOA1/SE2/FI599). Αίτηση του Ιωάννη Ιωαννίδου της 31.05.1956 ζητούσε την επανέγκριση δανείου έναντι του οποίου είχε ήδη προβεί στην ολοκλήρωση του έργου με πίστωση, καθώς «τακτικώτατα επισκεπτόμην το Νομικόν τμήμα της Τραπέζης ζητών την διεκπεραίωσιν των δικαιολογητικών...Χθές, ενώ όλα τα δικαιολογητικά είχαν διαβιβασθεί εις το αρμόδιον τμήμα δια την υπογραφήν των γραμματίων, όλως αιφνιδίως με επληροφόρησαν ότι το εν λόγω δάνειον ανεστάλη εκ μέρους υμών». Επιστολή του κεντρικού καταστήματος της ΕΤΕ προς τον ΟΤΠ της 08.06.1956 απέδιδε την καθυστέρηση διεκπεραίωσης του δανείου σε μακρά ασθένεια του εντεταλμένου νομικού συμβούλου της τράπεζας (GR PIOP FOA1/SE2/FI1377).

5.4 Παρεμβάσεις Πολιτικών και Επαγγελματικών Παραγόντων

Ανιχνεύονται απόπειρες ξενοδόχων να εξασφαλίσουν πιστώσεις αξιοποιώντας επαφές με τον πολιτικό χώρο. Έγγραφο που υπέγραφε ο γραμματέα του ιδιαίτερου γραφείου του Υπουργού Ανοικοδόμησης στις 17.12.1948 αναφέρει, «μετά προσοχής διεξήλθεν ο Υπουργός μας της επιστολής σας» και καλούσε τον ξενοδόχο Γεώργιο Λαζαρίδη να επικοινωνήσει με την Υπηρεσία Τουρισμού αναφορικά με αιτούμενο δάνειο (GR PIOP FOA1/SE2/FI151). Επιστολή του πολιτικού γραφείου του Αντιπροέδρου της Κυβέρνησης της 15.12.1947 προς το Γενικό Γραμματέα Τουρισμού Ανδρέα Λόντο σημείωνε, με εντολή του Προέδρου της Κυβέρνησης, την ανάγκη εκδήλωσης ενδιαφέροντος για τη δανειοδότηση και ολοκλήρωση των εργασιών επισκευής, επίπλωσης και ευπρεπισμού του ξενοδοχείου ΠΑΛΛΑΣ, «εις ο έχουν εγκατασταθή μέλη της Αμερικανικής Αποστολής» (GR PIOP FOA1/SE2/FI304). Έγγραφο της 21.06.1957 από το Πολιτικό Γραφείο του Προέδρου της Κυβερνήσεως προς τον Υπουργό Προεδρίας της Κυβερνήσεως εισηγούνταν αίτηση δανειοδότησης της Μαρκέλλας Οικονόμου, η οποία είχε επιδοθεί κατά την περιοδεία του Προέδρου της Κυβερνήσεως στη Μακεδονία (GR PIOP FOA1/SE2/FI1611).

Στο αρχείο των δανείων αποτυπώνεται η σύνδεση του ΞΕΕ και της Ένωσης Ξενοδόχων Θεσσαλονίκης στα διάφορα στάδια λειτουργίας του Οργανισμού. Στην επιστολή του

ξενοδόχου Δημήτριου Κοντογιάννη της 04.06.1951 προς τον Αλέκο (Σκουρλέτη? - Πρόεδρος του ΞΕΕ και μέλος Δ.Σ. του ΟΤΠ), ο πρώτος αναφερόταν, μεταξύ άλλων, στη δράση του κατά τις εκλογές της Ένωσης Ξενοδόχων Θεσσαλονίκης, «ώστε να μην υπάρξει αντιπολίτευσις...και να μην γίνη ο διαχωρισμός της ενώσεως. Εάν δεν ελάμβανα το τηλεφώνημα σου άλλο θα ήτο το αποτέλεσμα» (GR PIOP FOA1/SE2/FI596).

Επιστολή του ξενοδόχου Νικόλαου Καρακώστα της 02.04.1957 προς τον πρόεδρο του ΞΕΕ Αλέκο Σκουρλέτη δημοσιεύονταν στο παράρτημα της *ΞΕΝΙΑΣ* αριθ. τεύχους 1 (Ξ 52) Απριλίου 1957, όπου ο δεύτερος καλούνταν να παρέμβει προς τον ΕΟΤ έναντι του ΟΤΠ, καθώς «ζητά από εμάς να ξεπεράσουμε τον εαυτόν μας και μας ζητά πράγματα που δεν ανήκουν στην τάξιν μας, στην Ε τάξιν, και δύναμαι να πω ότι πρόκειται περί εξοντωτικής πολιτικής». Σημείωνε, ακόμα, τις συνεχείς προσπάθειες βελτίωσης της μονάδας και την εξυπηρέτηση δανείου (ΟΤΠ) 10 χιλ. δρχ. προς 14,5 χιλ. δρχ., «ήτοι 50% έξοδα». Η απάντηση του Αλεξ. Σκουρλέτη της 04.04.1957, στο ίδιο έντυπο, ανέφερε τη «θλίψη γιατί οι αγώνες μας πούχουν πάρει μορφή τιτάνειον - βρισιά στη γλώσσα και απειλή στη γροθιά - μόλις μετά βίας συγκρατούν τους ασπούδαχτους του τουρισμού στη καταστρεπτική τους μανία της εξοντώσεως» (GR PIOP FOA1/SE2/FI1866).

Κεφάλαιο 6

Πολιτιστική Διαδρομή Τουριστικών Υποδομών Περίοδου Ανασυγκρότησης (1946-1964)

Οι ξενοδοχειακές μονάδες, ο βίος των οποίων αποτυπώνεται στο αρχείο του ΟΤΠ, εντοπίζονται σήμερα σε ποικίλα στάδια διατήρησης ή αποκλειστικά ως ιστορικές μνήμες στο αστικό περιβάλλον. Ο πολιτιστικός τουρισμός εισάγει μέσα από την πολιτιστική κληρονομιά τα εργαλεία της υλικής και της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και της μνήμης που συνδέεται με ιστορικά πρόσωπα (Υπουργείο Τουρισμού 2018). Στην ανάπτυξη τους τα εργαλεία αυτά αντιπροσωπεύονται αντίστοιχα, από κτιριακά κελύφη που νοσηματοδοτούν υποκατηγορία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς που προσδιορίζει «σημεία μνήμης» στον αστικό ιστό (UNESCO 2019α), διαδικασία που ενισχύεται από τις μαρτυρίες ξενοδόχων, τραπεζικών και επαγγελματικών μηχανισμών. Οι μαρτυρίες αποδελτιώνονται μέσα από την αρχειακή έρευνα και αποδίδουν την πρώτη ύλη για τη δόμηση ενός ολοκληρωμένου τουριστικού προϊόντος στη σύγχρονη πόλη. Σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία οι τουριστικές υποδομές που εξετάζονται εδώ υπόκεινται σε περιορισμένη προστασία του άρθρου 6, παράγραφος 1γ του Ν. 3028/2002 που δημοσιεύθηκε στο Φ.Ε.Κ. τεύχος Πρώτο αριθ. 153/28.06.2002, όπου «τα νεότερα πολιτιστικά αγαθά που ανάγονται στην περίοδο των εκάστοτε τελευταίων 100 ετών και χαρακτηρίζονται μνημεία λόγω της ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής, πολεοδομικής, κοινωνικής, εθνολογικής, λαογραφικής, τεχνικής, βιομηχανικής ή εν γένει ιστορικής, καλλιτεχνικής ή επιστημονικής σημασίας τους».

Η Θεσσαλονίκη απολαμβάνει από το 1988 την αναγνώριση δεκαπέντε (15) παλαιοχριστιανικών και βυζαντινών μνημείων στον Παγκόσμιο Κατάλογο της UNESCO,

ακολουθώντας εισήγηση του ICOMOS της 15.01.1987 (UNESCO 2019β, Τζεβρένη 2019). Σε αυτό το πλαίσιο προτείνεται ο σχηματισμός πολιτιστικής διαδρομής σύμφωνα με τις οδηγίες του Συμβουλίου της Ευρώπης ΣΤΕ. Η πρόταση στηρίζεται στα Ψηφίσματα CM/Res(2013)66 και CM/Res(2013)67 της Επιτροπής Υπουργών του ΣΤΕ.

6.1 Η Συγκρότηση του Αρχείου

Σύμφωνα με το Ν. 1945/1991 «Γενικά Αρχεία του Κράτους (Γ.Α.Κ.) και άλλες διατάξεις» που δημοσιεύτηκε στο Φ.Ε.Κ. τεύχος Πρώτο, αριθ. 69/14.05.1991, στο άρθρο 1 η έννοια αρχείο προσδιορίζει «το σύνολο των μαρτυριών και των εγγράφων, αδιακρίτως χρονολογίας, σχήματος και ύλης, που σχετίζονται με τη δραστηριότητα του Κράτους, δημοσίων ή ιδιωτικών οργανισμών ή νομικών ή φυσικών προσώπων ή ομάδων φυσικών προσώπων». Τα ιδιωτικά αρχεία, κατά το άρθρο 4, παράγραφος 1 περιλαμβάνουν και τα «αρχεία εμπορικών οίκων, επιχειρήσεων, τραπεζών κ.λπ.». Σειρά από εγγενή χαρακτηριστικά των αρχείων αποτελούν, μεταξύ άλλων, η αποδεικτική αξία, η διοικητική αξία και η πληροφοριακή αξία (ICA 2019, Schellenberg 1956: 238).

Εξετάζοντας τη διαδικασία έρευνας σε χειρόγραφες πηγές ο Μεταλληνός (1998: 49-53) επισημαίνει τον πλούτο που συγκεντρώνουν οι αρχειακές υπηρεσίες, «πραγματικά θησαυροφυλάκια της νεότερης εθνικής μας ιστορίας», όπου «η αρχειακή έρευνα πρέπει να είναι απαραίτητη φροντίδα κάθε ιστορικού». Η τεκμηρίωση των αρχείων που αναφέρονται στην κτηριακή κληρονομιά επιτρέπει τη συγκρότηση πόρων για την επιμόρφωση του γενικού κοινού, καθώς και για τη λήψη αποφάσεων σε θέματα περιβαλλοντικής διαχείρισης (Bold 1996: 82). Τα αρχεία που συγκροτούν μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς, βρίσκονται σε σχέση αλληλεπίδρασης με παράγοντες της ανθρώπινης δράσης, όπως η προφορική παράδοση και το ανθρωπογενές περιβάλλον (Ellis 2000: 29).

Το Σεπτέμβριο του 1964 ο Οργανισμός Τουριστικής Πίστωσης ΟΤΠ διαλύθηκε και απορροφήθηκε για το σχηματισμό της Ελληνικής Τραπεζής Βιομηχανικής Αναπτύξεως (ΕΤΒΑ). Ως αποτέλεσμα το αρχειακό απόθεμα του ΟΤΠ ενσωματώθηκε στο χαρτοφυλάκιο της ΕΤΒΑ. Το αρχείο περιλαμβάνει 2.187 φακέλους που είναι προσβάσιμοι στην έρευνα και αναλύονται σε δάνεια, κατάστιχα, καρτέλες και φωτογραφίες, ταξινομημένα σε τέσσερις αρχειακές σειρές:

Σειρά 1: Πρακτικά Διοικητικού Συμβουλίου 1946-1964

Σειρά 2: Δάνεια 1946-1964 (-1990)

Σειρά 3: Δάνεια εφοδίων

Σειρά 4: Καρτέλες

6.2 Ευρωπαϊκές Αξίες και Προώθηση της Διεπιστημονικής Έρευνας

Κατά το σχεδιασμό και υλοποίηση της διαδρομής προβάλλονται οι ευρωπαϊκές αξίες της ελευθερίας της έκφρασης, σύμφωνα με το άρθρο 10 της «Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών» της 04.11.1950, της ισότητας των δύο φύλων, σύμφωνα με τη «Συνθήκη της Ρώμης» του 1957 και της προστασίας των μειονοτήτων, ακολουθώντας τη «Σύμβαση-Πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων» του 1994 (echr 2019, europarl 2019, coe 2019α, β). Επιδιώκεται η εφαρμογή δημοκρατικών αρχών συμμετοχικής συγκρότησης της διαδρομής και πραγματοποίησης ερευνητικών και καλλιτεχνικών δράσεων που ενσωματώνουν ευαίσθητες ηλικιακές ομάδες, η εξέταση του ιστορικού ρόλου των δύο φύλων στη διαχείριση των ξενοδοχειακών μονάδων, καθώς και η τεκμηρίωση και προβολή της δράσης μειονοτικών πληθυσμών (coe 2019α, β, eurora 2019). Σύμφωνα με τη «Σύμβαση του Faro» του 2005 για την «Αξία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς για την Κοινωνία» (coe 2019γ), η σημασία των τουριστικών υποδομών εμπλουτίζεται από τα νοήματα που αποδίδει ο ανθρώπινος παράγοντας, στη συγκεκριμένη περίπτωση μέσα από την αξιοποίηση των αρχαιακών τεκμηρίων.

Η Διαδρομή χρησιμοποιεί στο ελληνικό της τμήμα πηγές του κρατικού Οργανισμού Τουριστικής Πίστεως που διέθετε πόρους σε ξενοδοχειακές μονάδες της Θεσσαλονίκης από το 1946 μέχρι και το Σεπτέμβριο του 1964. Η ανέγερση της πλειονότητας των σωζόμενων υποδομών λαμβάνει ως αφετηρία την πυρκαγιά που έπληξε τη Θεσσαλονίκη στις 5 με 8 Αυγούστου του 1917 (Σκαμπερδώνης 2017: 13, Χεκίμογλου 2001: 51, 162-163,). Ακολουθώντας το πολεοδομικό σχέδιο του Ernest Hébrard τα κτίρια του ιστορικού κέντρου της πόλης αναπαράγουν τον εκλεκτικισμό που χαρακτήριζε ευρωπαϊκές τάσεις στην αρχιτεκτονική στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα (Κολώνας 2015: 32-33, 52-53, Κολώνας 2017: 16-20).

Για τον εντοπισμό εταίρων στο σχηματισμό και τη διαχείριση πολιτιστικής διαδρομής που διατρέχει κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προτείνεται η ανάληψη έρευνας σε αρχεία αντίστοιχων με τον ΟΤΠ οργανισμών. Επισημαίνεται σύμφωνα με τη λίστα Ι των κριτηρίων επάρκειας αναφορικά με το θέμα της διαδρομής, πως αυτό πρέπει να χαρακτηρίζει κοινές ευρωπαϊκές αξίες σε τρεις τουλάχιστον χώρες της Ένωσης. Οι ενέργειες ίδρυσης του ΟΞΠ που στόχευαν στη διευκόλυνση της δανειοδότησης μικρών ξενοδοχειακών μονάδων στο δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του 1930 ακολουθούσαν ανάλογες πρωτοβουλίες που εκδηλώθηκαν στον ευρωπαϊκό χώρο.

Στη Γαλλία σημειώνεται η λειτουργία από το 1924 της *Crédit National Hôtelier* που είχε εταιρική μορφή και εντάσσονταν στις ρυθμίσεις του θεσμού των Λαϊκών Τραπεζών. Η συσπείρωση μικρών ξενοδοχειακών επιχειρήσεων σε αυτόν τον φορέα επέτρεπε την πρόσβαση σε κεφάλαια από μονάδες που δεν είχαν δυνατότητα να αντλήσουν πόρους από τραπεζικά ιδρύματα. Το 1938 επιτεύχθηκε η διεύρυνση των αρμοδιοτήτων του οργανισμού με τη συγκρότηση της *Caisse centrale de crédit hôtelier commercial et industriel (CCCHI)* στο Παρίσι. Το νέο αυτό όργανο κατέστησε δυνατή τη διάθεση πιστώσεων σε συναφείς κλάδους, όπως οι εστίατορες, καθώς και σε βιομηχανικές και βιοτεχνικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνταν στην παραγωγή ειδών εξοπλισμού τουριστικών μονάδων (Κατσώνης 1961: 71-74). Η υπηρεσία συγχωνεύθηκε τον Ιανουάριο του 1981 στην *Crédit d'équipement des petites et moyennes entreprises (C.E.P.M.E.)*, η οποία ενσωματώθηκε με τη σειρά της στη *Banque du Développement des PME (BDPME)*, το 2005 τμήμα της *EPIC OSEO* και από το 2012 στην *Banque Publique d'Investissement S.A. (bpi france 2017)*. Αναφέρεται, επίσης, η λειτουργία από το 1949 της *Logis de France*, με τη μορφή ομοσπονδίας μικρών επαρχιακών ξενοδοχείων για τη δανειοδότηση των μελών της (*logishotels 2019*).

Στην Ιταλία αντίστοιχες προσπάθειες χρονολογούνταν από το 1932, ως συνέπεια της διεθνούς κρίσης που οδήγησε σε πρόβλεψη ίδρυσης Οργανισμού Ξενοδοχειακής και Τουριστικής Πίστωσης το 1938, που όμως δε λειτούργησε. Το 1948 οι συνθήκες επέτρεψαν τη σύσταση αυτονόμου τμήματος ξενοδοχειακής και τουριστικής πίστωσης, του *Sezione autonoma per l'esercizio del credito Alberghiero e turistico*, στα πλαίσια της *Banca Nazionale del Lavoro*, με έδρα στη Ρώμη. Η υπηρεσία διέθετε νομική υπόσταση και αποθεματικά για τη χορήγηση δανείων, στοχεύοντας στην ανοικοδόμηση, τη βελτίωση

και τον εκσυγχρονισμό του τουριστικού εξοπλισμού της Ιταλίας (Κατσώνης 1961: 74-78, Λιάντζουρας 1955: 128). Το 2006 η Banca Nazionale del Lavoro ενσωματώθηκε στον Όμιλο BNP Paribas (bnl 2019, bnpparibas 2019).

Επιδιώκοντας τη σύσταση επιστημονικού δικτύου για τη συγκέντρωση και αξιοποίηση αρχειακών πηγών οργανισμών που δραστηριοποιήθηκαν σε Γαλλία και Ιταλία, κατά την ίδια περίοδο και με αντίστοιχες αρμοδιότητες με τον ΟΤΠ, εκπληρώνονται οι προϋποθέσεις του δεύτερου κριτηρίου του παραρτήματος Ψηφίσματος CM/RES(2013)67 στη λίστα I. Το κριτήριο προβλέπει την έρευνα και ανάπτυξη του θέματος της διαδρομής μέσα από την εργασία διεπιστημονικών ομάδων σε περιοχές της Ένωσης για την προώθηση αρχών συνεργασίας. Η αρχειακή μελέτη από επιστημονικούς εταίρους σε διάφορα γεωγραφικά σημεία αναμένεται να αποκαλύψει τακτικές βίωσης και αντιμετώπισης των συνεπειών του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και της ακόλουθης μεταπολεμικής ανάπτυξης από μικρές ξενοδοχειακές μονάδες σε ιστορικές πόλεις που επιλέγονται από τις συμμετέχουσες χώρες. Επιτυγχάνονται τα κριτήρια συγκέντρωσης γνώσης από περιοχές της Ένωσης, επιβεβαίωσης ενός κοινού θέματος και παρουσίασης τοπικών ιδιαιτεροτήτων στην εξέλιξη της Ανασυγκρότησης. Οι οικονομικές πολιτικές που εφαρμόστηκαν από το Ηνωμένο Βασίλειο, τη Γερμανία, τη Γαλλία και την Ιταλία και επέτρεψαν το σχηματισμό της Ένωσης παρατίθενται στο Χουμανίδη (1991: 540-546). Προωθείται, επίσης, η έρευνα και η διεπιστημονική ανάλυση, σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο, με την αξιοποίηση αρχειακών συνόλων και ιστορικών κτιριακών υποδομών σε τρεις χώρες.

Στην ελληνική πλευρά της διαδρομής προτείνεται η συγκρότηση συνεργασιών με πανεπιστημιακά τμήματα στην πόλη της Θεσσαλονίκης. Επισημαίνονται το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, το Πανεπιστήμιο Μακεδονίας και το Αλεξάνδρειο ΤΕΙ Θεσσαλονίκης, (auth 2019, uom 2019, teithe 2019). Σημειώνεται η ύπαρξη του Δικτύου Πανεπιστημίων για τη Μελέτη των Πολιτιστικών Διαδρομών του ΣΤΕ, με τη συμμετοχή εννέα πανεπιστημιακών ιδρυμάτων και ερευνητικών κέντρων από χώρες όπως το Λουξεμβούργο, Γαλλία, Ισπανία, Ιταλία, Ηνωμένο Βασίλειο, Καναδάς, Ισραήλ και η Ρωσική Ομοσπονδία.

Η λίστα III του παραρτήματος στο Ψήφισμα CM/RES(2013)67 προσδιορίζει τα κριτήρια συγκρότησης πολυσυλλεκτικών δικτύων σε χώρες της Ένωσης. Οι προϋποθέσεις

περιλαμβάνουν την αποδοχή και την έρευνα κοινού θέματος για τη διαδρομή, την ευρεία συμμετοχή των μελών στις ερευνητικές εργασίες και δράσεις, την εξασφάλιση οικονομικής και οργανωσιακής βιωσιμότητας, την κατοχύρωση νομικής υπόστασης και την υιοθέτηση δημοκρατικών αρχών διοίκησης του προγράμματος.

6.3 Σημασία της Ευρωπαϊκής Κληρονομιάς και ο Ρόλος των Νέων

Το θέμα της πολιτιστικής διαδρομής βρίσκεται σε οργανική σύνδεση με παράγοντες μνήμης, ιστορίας και κληρονομιάς ενός γεωγραφικού συνόλου που συνθέτουν η Ευρώπη και ο χώρος της Ανατολικής Μεσογείου, ικανοποιώντας το τρίτο κριτήριο στη λίστα Ι του παραρτήματος Ψηφίσματος CM/RES(2013)67. Οι κτιριακές υποδομές και οι αρχαιακές πηγές συγκροτούν ένα σύνολο που ερμηνεύει την αρχιτεκτονική και πολιτισμική κληρονομιά στο μεταίχμιο δύο αιώνων, στη διάρκεια των οποίων η Θεσσαλονίκη αποτέλεσε μέρος δικτύων που εκφράζονται στα καλλιτεχνικά ρεύματα της περιόδου ανέγερσης, καθώς και στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια οικοδόμησης της κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας.

Η παρουσία της εβραϊκής κοινότητας της πόλης ανιχνεύεται μέσα από τεκμήρια που καταγράφουν τις εκποιήσεις κτημάτων που ακολούθησαν την πυρκαγιά του 1917. Η σύνδεση της προτεινόμενης διαδρομής με το Ευρωπαϊκό Οδοιπορικό της Εβραϊκής Πολιτιστικής Κληρονομιάς εμφανίζεται ως ελκυστική προοπτική. Μέχρι σήμερα η Ελλάδα συμμετέχει στις διαδρομές Ευρωπαϊκών Κοιμητηρίων, οι Δρόμοι των Φοινίκων, Iter Vitis, Ευρωπαϊκή Διαδρομή Ιστορικών Λουτροπόλεων, με τους Δρόμους της Ελιάς να αποτελούν τη μοναδική διαδρομή που σχηματίστηκε με πρωτοβουλία της χώρας. Η Ελλάδα λαμβάνει μέρος, επίσης, στην υπό εξέταση Ευρωπαϊκή Διαδρομή Βιομηχανικής Κληρονομιάς (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού 2019). Μία δήλωση που επαναλαμβάνεται κατά την ανάγνωση των αρχαιακών πηγών τεκμηριώνει την προσπάθεια βελτίωσης των ξενοδοχειακών υποδομών για την προσέλκυση και εξυπηρέτηση κοινού από χώρες του εξωτερικού. Οι επαγγελματίες στον τουριστικό τομέα της Θεσσαλονίκης επιχειρούσαν να ενεργοποιήσουν δεσμούς με μία διεθνή πελατεία που είχαν διακοπεί με το ξέσπασμα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Οι απαρχές των τουριστικών υποδομών της πόλης στη σύγχρονη τους μορφή μπορούν να αναζητηθούν στη δεκαετία του 1870 και αποδίδονται στις πολιτικές εξελίξεις στην Οθωμανική επικράτεια, τμήμα της οποίας αποτελούσε η Θεσσαλονίκη μέχρι το 1912, καθώς και στην ανάπτυξη του σιδηροδρομικού δικτύου (Γρηγορίου 2003: 14-15, Κολώνας 2015: 19). Την απώλεια μεγάλου μέρους των ξενοδοχείων το 1917 ακολούθησε η ανασυγκρότηση τη δεκαετία του 1920 (Κολώνας 2015: 56-60, Κολώνας 2017: 17). Η επαγγελματική διαδρομή των ξενοδόχων-δανειοληπτών, όπως σκιαγραφείται μέσα από το αρχείο του ΟΤΠ, υπογραμμίζει την κινητικότητα των μελών του κλάδου που διατρέχουν επαγγέλματα και χώρες.

Στο δεύτερο κριτήριο της λίστας προτεραιοτήτων II εξετάζονται σε μεγαλύτερη λεπτομέρεια οι όροι που ικανοποιούν την προώθηση παραγόντων μνήμης, ιστορίας και ευρωπαϊκής κληρονομιάς. Ειδικότερα, απαιτείται η ενίσχυση στοιχείων της υλικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, τα οποία επεξηγούν την ιστορική σημασία της διαδρομής και προβάλλουν κοινά χαρακτηριστικά σε σημεία της Ένωσης. Προτείνεται η συγκρότηση της διαδρομής με την αξιοποίηση εργαλείων που συνθέτουν οι μαρτυρίες των δρώντων υποκειμένων που διαφυλάσσονται στα αρχεία δανειοδοτικών οργανισμών και από την άλλη η κτιριακή κληρονομιά των ιστορικών ξενοδοχειακών μονάδων που πιστοδοτήθηκαν από αυτούς τους οργανισμούς σε μία συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

Παράγοντες της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς που ενσωματώνονται στις αστικές υποδομές μπορούν να ανιχνευθούν στη χρήση της γλώσσας, κοινωνικών πρακτικών και παραδοσιακών κατασκευαστικών τεχνικών που κωδικοποιούν τα αρχαιακά τεκμήρια (UNESCO 2019α). Η αναγνώριση στοιχείων υλικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς εθνικών μειονοτήτων της ευρωπαϊκής ηπείρου επιτυγχάνεται μέσα από την αρχαιακή έρευνα. Συγκεκριμένα, είναι δυνατή η μερική παρακολούθηση της διαδρομής ιδιοκτησιών της πυρίκαυστης ζώνης, περιοχής με υψηλή συγκέντρωση εβραϊκού πληθυσμού (Αναστασιάδης και Χεκίμογλου 2001: 115, Χεκίμογλου 2017: 22, 25). Η προβολή στοιχείων της τοπικής κληρονομιάς σε ένα διευρυμένο κοινό στοχεύει στην ικανοποίηση αρχών βιώσιμης ανάπτυξης, καθώς η οργάνωση της διαδρομής προβλέπεται να επιφέρει μικρό περιβαλλοντικό αποτύπωμα και είναι σύμφωνη με ευρύτερες ευρωπαϊκές στρατηγικές.

Το τέταρτο κριτήριο για την απόδοση της πιστοποίησης Πολιτιστικών Διαδρομών του ΣΤΕ στη λίστα Ι παραρτήματος στο Ψήφισμα CM/RES(2013)67 αναφέρεται στην ανάγκη συμμετοχής νέων ατόμων, μέσα από πολιτιστικές και εκπαιδευτικές ανταλλαγές για την εξέλιξη μίας διαδρομής. Ειδικότερα, καταγράφεται η ανάγκη για την οργάνωση δράσεων με τη συμμετοχή ομάδων νέων ατόμων, με στόχο την επίτευξη ουσιαστικών ανταλλαγών που προωθούν την έννοια της υπό κατασκευή ευρωπαϊκής ταυτότητας. Προτείνεται η συγκρότηση ομάδων νέων σχολικής ηλικίας μέχρι και φοιτητών πανεπιστημιακών σχολών σε διάφορα σημεία της διαδρομής, για την ανάδειξη των τουριστικών υποδομών της περιόδου Ανασυγκρότησης. Στις ομάδες αυτές μπορούν να ανατεθούν, μέσα από κατάλληλη καθοδήγηση και ενεργοποίηση των εκπαιδευτικών κοινοτήτων, καθήκοντα συγκέντρωσης προφορικών μαρτυριών για τη λειτουργία των ξενοδοχειακών μονάδων και αποτίμησης του αποτυπώματος που έφεραν στο αστικό περιβάλλον, καθώς και εργασίες για την αναζήτηση τεκμηριωτικού υλικού σε αρχειακές υπηρεσίες και βιβλιοθήκες. Τα αποτελέσματα της έρευνας κοινοποιούνται ενδεικτικά κατά τη διάρκεια μαθητικών συνεδρίων, όπου καλούνται να συμμετάσχουν εκπρόσωποι από το σύνολο των ομάδων.

Η προετοιμασία για τη συγκέντρωση προφορικών μαρτυριών και την πραγματοποίηση αρχειακής έρευνας προτείνεται να περιλαμβάνει τη δημιουργία υποστηρικτικού υλικού με τη μορφή μουσειοσκευής. Στην ελληνική περίπτωση αναφέρεται η εκπαιδευτική βαλίτσα «Το Αρχείο μας», που έχει συγκροτήσει το ΠΙΟΠ (2019), στοχεύοντας στην εισαγωγή νεαρών ατόμων στην αρχειακή έρευνα. Σημειώνεται, επίσης, η λειτουργία του Ομίλου για την UNESCO των Νέων Θεσσαλονίκης, μη κυβερνητικής οργάνωσης που δραστηριοποιείται σε τομείς εκπαίδευσης, επιστήμης, πολιτισμού και επικοινωνίας και μπορεί να ενισχύσει τον τομέα του εθελοντισμού για την υλοποίηση της διαδρομής (unescoyouth 2019).

Το βιωματικό κριτήριο προσωπικής και πραγματικής εμπειρίας, με τη χρήση τόπων και επαφών, επιτυγχάνεται αξιοποιώντας τη σύνδεση με την υλικότητα του αρχιτεκτονικού συνόλου των ξενοδοχειακών μονάδων που διατρέχουν τον πολεοδομικό ιστό. Η ανάγνωση μαρτυριών από το αρχείο του ΟΤΠ επιτρέπει την κατανόηση στρατηγικών δράσης ξενοδόχων και τραπεζικών οργάνων που εμφανίζουν μία μοναδική πηγή για τη βιωματική προσέγγιση της ιστορικής πραγματικότητας. Καταγράφεται, ακόμα, η ανάγκη συντονισμού επαφών μεταξύ νέων ατόμων από διάφορες περιοχές και κοινωνικά

περιβάλλοντα της Ευρώπης και η διοργάνωση πιλοτικών εφαρμογών που μπορούν με την ολοκλήρωση και αξιολόγηση τους να συγκροτήσουν μοντέλα αναφοράς.

6.4 Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Εξέλιξη Τουριστικών Προϊόντων για Ομάδες Κοινού

Σύμφωνα με το τέταρτο κριτήριο της λίστας προτεραιοτήτων II προβλέπεται η ενίσχυση σύγχρονων πολιτιστικών και καλλιτεχνικών πρακτικών. Η πολιτιστική διαδρομή καλείται να οικοδομήσει σχέσεις διαλόγου και ανταλλαγών σε πολιτιστικούς και καλλιτεχνικούς τομείς, ανάμεσα σε σημεία της Ευρώπης. Η παράθεση και η ερμηνεία των στρατηγικών ξενοδόχων και πιστοδοτικών οργανισμών που εργάζονταν με κοινό στόχο τη διατήρηση των ιστορικών υποδομών στις δύσκολες μεταπολεμικές συνθήκες, όπως αυτές ιχνηλατούνται σε κάθε θέση της διαδρομής, ενισχύει ένα δημιουργικό διάλογο στους τομείς του πολιτισμού και της τέχνης.

Αξιοποιώντας τις αρχειακές πηγές και τις κτιριακές υποδομές που αποτυπώνουν για την εξέλιξη προσωπικών αφηγημάτων, παρέχεται η πρώτη ύλη για τη σύνδεση της ιστορικής κληρονομιάς με τομείς της σύγχρονης καλλιτεχνικής παραγωγής. Η επιδιωκόμενη δημιουργική μίξη του παλιού με το νέο μπορεί να εξελιχθεί ενδεικτικά μέσα από την καλλιτεχνική επανερμηνεία γραφιστικών στοιχείων που διασώζει το αρχειακό υλικό, καθώς και με την ανάπτυξη καινοτόμων μορφών παραστατικών τεχνών που αντλούν έμπνευση συνδυάζοντας την υλικότητα των υποδομών και την αμεσότητα που διατρέχει τις αφηγήσεις των αρχειακών τεκμηρίων. Αναφέρεται η δημιουργική επανάχρηση του κλειστού ξενοδοχείου Άριστον, κατασκευής του 1950, για σειρά δράσεων εικαστικών και παραστατικών τεχνών (Κολώνας 2015: 158, 258-259). Προβλέπεται, επίσης, η σύσταση δικτύων και δράσεων, με στόχο την ενίσχυση της δημιουργικότητας των νέων της Ευρώπης, οι οποίοι και καλούνται να αναλάβουν ένα περισσότερο ενεργό ρόλο σε σχέση με τους συμμετέχοντες επαγγελματίες καλλιτέχνες.

Η λίστα I του παραρτήματος Ψηφίσματος CM/RES(2013)67 ολοκληρώνεται με τα κριτήρια πέντε και έξι που αναφέρονται, αντίστοιχα, στην εξέλιξη καινοτόμων δράσεων στους τομείς του πολιτιστικού τουρισμού και της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, καθώς και στη συμμετοχική παραγωγή τουριστικών προϊόντων που απευθύνονται σε ομάδες κοινού, με επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στο χώρο. Η πολιτιστική

διαδρομή καλείται να αποτιμήσει το σύνολο των τοπικών, περιφερειακών, εθνικών και ευρωπαϊκών ταυτοτήτων. Ο σχεδιασμός της Πολιτιστικής Διαδρομής Τουριστικών Υποδομών Περιόδου Ανασυγκρότησης (1946-1964) στο τμήμα της Θεσσαλονίκης επιχειρεί τη χαρτογράφηση και ανάδειξη των μεταβαλλόμενων ταυτοτήτων της πόλης σε μία περίοδο που εντοπίζεται στο μεταίχμιο της ενσωμάτωσης στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα.

Για την προώθηση των πολιτιστικών στόχων της διαδρομής προτείνεται η καλλιέργεια διαύλων επικοινωνίας με τον έντυπο και ηλεκτρονικό τύπο. Επισημαίνεται πλήθος εκδόσεων και αφιερωμάτων σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή για θέματα μικροϊστορίας της Θεσσαλονίκης, γεγονός που εμφανίζει μία θετική εικόνα για τη μελλοντική προβολή της θεματικής διαδρομής. Στο στάδιο σχεδιασμού ενθαρρύνεται η αξιοποίηση ηλεκτρονικών εφαρμογών, όπως το Clío muse για τη δημιουργία ακουστικής θεματικής ξενάγησης ελεύθερης πρόσβασης με τη χρήση κινητών συσκευών, με στόχο την προώθηση της διαδρομής (cliomusetours 2019).

Η ενίσχυση του διαλόγου μεταξύ περιοχών που καταλαμβάνουν θέσεις σε Βορρά και Νότο, σε διάφορα σημεία της Ένωσης επιτυγχάνεται μέσα από την ανάδειξη αντίστοιχων τμημάτων της διαδρομής σε χώρες όπως η Γαλλία και η Ιταλία. Προοπτικές συνεργασίας με άλλες ηπείρους μπορούν να εξεταστούν μέσα από το οικονομικό υπόβαθρο της περιόδου που καθορίστηκε από την εφαρμογή του Σχεδίου Μάρσαλ. Μολονότι ο ΟΤΠ δε διαχειρίστηκε πόρους από την ΚΕΔ η ρητορική συγκρότηση των εγγράφων χαρακτηρίζεται από ορολογία που συνδέεται στενά με το γενικότερο κλίμα της εποχής, στην οποία ο επιχειρηματικός κόσμος στηρίζονταν στην αξιοποίηση κεφαλαίων της ξένης βοήθειας. Σημειώνεται η περίπτωση του ξενοδοχείου Μεντιτερράνεαν που εξασφάλισε πιστώσεις αρχικά από την ΚΕΔ (GR PIOP FOA3/SE5/SS5/FI629) και στη συνέχεια από τον ΟΤΠ (GR PIOP FOA1/SE2/FI1077, 1612, 1832, 1988, 2024). Σε αυτό το πλαίσιο προτείνεται η αναζήτηση ερευνητικών εταίρων σε υπηρεσίες των ΗΠΑ που φυλάσσουν αρχειακά σύνολα της περιόδου και τα οποία αναφέρονται στη δανειοδότηση χωρών της Ένωσης. Ο Ψαλιδόπουλος (2013: 145-147) παραδίδει κατάλογο αμερικανικών πηγών και ιδρυμάτων που περιλαμβάνουν τις υπηρεσίες Marshall Foundation, Truman Library Institute, Independence MI., National Archives and Records Administration (NARA), Washington D.C. και MIT Archives.

Η επίτευξη κριτηρίων προώθησης πολιτιστικού τουρισμού και βιώσιμης πολιτιστικής ανάπτυξης επιτάσσει την ευαισθητοποίηση του κοινωνικού συνόλου για την ποιοτική βελτίωση του τουριστικού προϊόντος. Με στόχο την προώθηση συνεργασιών μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα στην εξέλιξη τουριστικών προϊόντων και εργαλείων, επισημαίνεται η προοπτική ενσωμάτωσης στα στάδια σχεδιασμού και εφαρμογής της πολιτιστικής διαδρομής των ξενοδοχειακών μονάδων που δραστηριοποιούνται σε υποδομές, οι οποίες αναφέρονται στις αρχαιακές πηγές της περιόδου Ανασυγκρότησης. Οι συνεργασίες αυτές προβλέπεται να οδηγήσουν στη δημιουργία τουριστικών προϊόντων για ομάδες κοινού και να ενισχύσουν τον τουρισμό πόλης, επιτρέποντας την ανάδυση μίας νέας ερμηνείας του αστικού περιβάλλοντος για κατοίκους και επισκέπτες.

Επίλογος

Ο σχεδιασμός της θεματικής διαδρομής μας εισάγει στην εποχή της Ανασυγκρότησης, κάνοντας χρήση πηγών οικονομικής ιστορίας από το αρχείο του ΟΤΠ. Χαρτογραφούνται οι συνθήκες που καλούνταν να αντιμετωπίσουν οι κάτοικοι της Θεσσαλονίκης μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οι αντιστάσεις και οι προσπάθειες των επιχειρηματιών του τουρισμού, η δράση τραπεζικών και επαγγελματικών δικτύων και οι στοχεύσεις της κεντρικής εξουσίας, όπως αυτές εκφράζονταν μέσα από τις επιλογές του Οργανισμού. Θεωρείται πως τα αποτελέσματα της αρχαιακής έρευνας επιτρέπουν την ανάδυση εναλλακτικών προσλήψεων του αστικού περιβάλλοντος και προσφέρουν τα εργαλεία για την ενίσχυση του αστικού τουρισμού.

Η προσφορά του αρχαιακού υλικού αναφέρεται στην ανίχνευση και ανάδειξη μαρτυριών που νοηματοδοτούν το κτιριακό απόθεμα των εκλεκτικιστικών ξενοδοχειακών υποδομών. Λαμβάνοντας ως αφετηρία τον προσωπικό λόγο που εκφράζουν οι αιτήσεις χορήγησης πιστώσεων και η αλληλογραφία με τον Οργανισμό, διαγράφεται μία γραμμική πορεία σε κάθε περίπτωση δανειοδότησης που συνδέει τις κτιριακές μονάδες στο αστικό τοπίο της εντός των τειχών Θεσσαλονίκης. Η απόδοση του ιστορικού βίου τριών ξενοδοχειακών μονάδων που παρατίθεται στο παράρτημα, αποκαλύπτει τη δυναμική ερμηνεία που αναδύεται από την έρευνα σε αρχεία οικονομικής ιστορίας.

Οι πολιτιστικές διαδρομές που αποτελούν τμήμα του πολιτιστικού τουρισμού, ενθαρρύνουν, μέσα από τα πρότυπα διεθνών οργανισμών, έννοιες κοινωνικής συνύπαρξης και βιωσιμότητας. Η μελέτη και η προβολή στην πόλη της Θεσσαλονίκης της ιστορικής περιόδου της Ανασυγκρότησης επιτρέπει τη διάσωση τμημάτων υλικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Εμπλουτίζεται με αυτό τον τρόπο η εικόνα της πόλης με αφηγήσεις και εναλλακτικές οπτικές ανάγνωσης των κτιριακών υποδομών, χαράσσοντας «μία δεύτερη ποιητική γεωγραφία» (De Certeau 1988: 105) στον πολεοδομικό ιστό.

Η δράση του ΟΤΠ, καταγράφοντας τις αντικρουόμενες απόψεις, σκιαγραφεί έναν καίριο παράγοντα στο χώρο του τουρισμού για το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης. Η συνέχιση του ερευνητικού έργου, με στόχο τη σύσταση τμημάτων της Πολιτιστικής Διαδρομής Τουριστικών Υποδομών Περιόδου Ανασυγκρότησης (1946-1964) σε Γαλλία και Ιταλία, αναμένεται να αποτυπώσει στον ευρωπαϊκό χώρο κοινές πρακτικές και τοπικές ιδιαιτερότητες, ενισχύοντας τη συγκρότηση της νέας Κοινοτικής ταυτότητας. Παράλληλα, η δημιουργία της πολιτιστικής διαδρομής ακολουθεί ένα σχεδιασμό που ευνοεί πολλαπλούς αποδέκτες. Στην ελληνική πλευρά της διαδρομής υπολείπεται η ανάδειξη του αρχειακού αποθέματος του ΟΤΠ για το σύνολο των ξενοδοχειακών υποδομών της χώρας κατά την περίοδο της Ανασυγκρότησης.

Παράρτημα

Από τον πλούτο αρχαιακού υλικού του ΟΤΠ παρουσιάζονται τρεις τουριστικές μονάδες που συνδέονται με τον άξονα της Εγνατίας οδού. Η επιλογή αυτή αιτιολογείται από τη διαχρονικά πυκνή συγκέντρωση ξενοδοχείων στη συγκεκριμένη οδική αρτηρία (Αναστασιάδης, Χεκίμογλου 2001: 60). Εξασφαλίζεται, παράλληλα, ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα που αποδίδει την κατάσταση διατήρησης των μονάδων που δραστηριοποιήθηκαν στη Θεσσαλονίκη κατά την περίοδο της Ανασυγκρότησης. Το ξενοδοχείο Αίγυπτος αποτελεί στο σύγχρονο αστικό τοπίο ένα εκλεκτικιστικό κέλυφος σε ασφυκτικό εναγκαλισμό από τις σύγχρονες οικοδομές, ένα διατηρητέο κτίσμα που «πέφτει πάνω στους περαστικούς!» (Καρακιουλάχ: 2017). Οι δύο μονάδες που ακολουθούν εμφανίζουν ευτυχέστερες συνθήκες διατήρησης, με το ανακαινισμένο ξενοδοχείο Βιέννη να στεγάζει ιδιωτικό εκπαιδευτικό όμιλο (medcollege: 2019) και το ξενοδοχείο Αιγαίον, πρώην Λονδίνον, να παραμένει σε συνεχή λειτουργία από την ίδρυση του το 1955 (Aegeon-hotel: 2019).

Α Ξενοδοχείο Αίγυπτος

Τέσσερα δάνεια εγκρίθηκαν από τον Οργανισμό στη μονάδα από το 1948 μέχρι και το 1955. Οι δύο αρχικές πιστώσεις εξοφλήθηκαν έναντι 20.000 δρχ. (GR PIOP FOA1/SE2/FI152) και 15.000 δρχ. (GR PIOP FOA1/SE2/FI838), το τρίτο δάνειο ύψους 30.000 δρχ. (GR PIOP FOA1/SE2/FI1221) αποσβέστηκε το 1967 και το τέταρτο δάνειο 15.000 δρχ. (GR PIOP FOA1/SE2/FI1384) εξοφλήθηκε επίσης. Ο Χρήστος Κ. Αγγέλου υπέβαλε αίτηση προς τον ΟΞΠ στις 06.05.1948 για τη χορήγηση δανείου 20 εκατ. δρχ., με σκοπό τη συμπλήρωση υδραυλικής εγκατάστασης τρεχούμενων υδάτων σε 30 δωμάτια του ξενοδοχείου Η Αίγυπτος, επί της οδού Πτολεμαίων 6, «απαραίτητον δια την λειτουργίαν ως ξενοδοχείου Γ τάξεως». Στο ίδιο κείμενο σημειώνονταν η προθυμία σε περίπτωση ελλείματος να συμπληρώσει το ποσό «εκ της εκποιήσεως των εντός των

δωματίων υπάρχοντων κομπλέ επίπλων <λαβομάνων κλπ.>» (GR P10P FOA1/SE2/FI152).

Στο δελτίο στοιχείων προς χρήση του ΟΞΠ που υποβάλλονταν κατά την ίδια ημερομηνία ιδιοκτήτης του ξενοδοχείου 30 δωματίων, με δυναμικότητα 57 κλινών, αναφέρονταν ο Μιχαήλ Μίσσιος και ιδιοκτήτης της επίπλωσης, κλινοστρωμνής και σκευών ο Χ. Αγγέλου, ως ξενοδόχος και διευθυντής της μονάδας με ενοικιοστάσιο. Η περιγραφή του ακινήτου απέδιδε έτος ανέγερσης το 1926, με τρία επίπεδα και δέκα δωμάτια ανά όροφο, αίθουσα καφενείου στο βάθος της εισόδου και υπόγεια αποθήκη 25 τετραγωνικών μέτρων (GR P10P FOA1/SE2/FI152). Ο Γρηγορίου (2003: 101) αναφέρει ξενοδοχείο με την επωνυμία Αίγυπτος του Τάκη Καφήση, αρχικά στην οδό Βενιζέλου και κατά το 1932 στην οδό Πτολεμαίων 8, όπου διέθετε και εστιατόριο.

Εικόνα 5. Αίτηση της 06.10.1955 του Χ. Αγγέλου προς τον ΟΞΠ

Πηγή: GR P10P FOA1/SE2/FI1384

Ο Κολώνας (2015: 58) παραδίδει αρχιτέκτονα της μονάδας τον Ε. Μπερνασκόνη. Το κτίριο σύμφωνα με το δελτίο στοιχείων προς χρήση του ΟΞΠ ανεγέρθηκε ως ξενοδοχείο και λειτούργησε από τον Απρίλιο του 1926 υπό τη διεύθυνση του Χ. Αγγέλου που σημείωνε, «μετά την απελευθέρωσιν, αντεκατέστησα, και επισκεύασα σχεδόν άπαντα τα έπιπλα μου, εκτός του καλλωπισμού ο οποίος δέον να γίνη μετά την εγκατάστασιν των τρεχούμενων υδάτων». Πληροφορίες για τις εισπράξεις των ετών 1937-1939 και 1947-1948 αντλούνται από την ίδια πηγή (GR P10P FOA1/SE2/FI152).

Έτος	Ποσό εισπράξεων σε δραχμές	Αριθμός διανυκτερεύσεων
1937-1939	350.000 ανά έτος (υπολογισμός)	-

1947	1.474.400	-
1948 (υπολογισμός)	65 με 70 εκατ.	-

Πίνακας 1. Εισπράξεις και διανυκτερεύσεις ξενοδοχείου Αίγυπτος

ετών 1937-1939 και 1947-1948

Πηγή: GR PIOP FOA1/SE2/FI152

Ο Χ. Αγγέλου, σύμφωνα με κατάσταση συμπληρωματικών στοιχείων προς χρήση των υπηρεσιών της ΕΤΕ της 16.10.1948, εκμεταλλευόταν με τα δύο αδέρφια του πριν το 1926 το ξενοδοχείο Των Παρισίων στην οδό Εγνατίας. Ο Γρηγορίου (2003: 105) θεωρεί πως το άνω ξενοδοχείο διέκοψε τη λειτουργία του μετά το 1930. Αίτηση αναστολής καταβολής δόσεων και χορήγησης συμπληρωματικού δανείου 2,5 εκατ. δρχ. του Χ. Αγγέλου προς τον ΟΞΠ της 24.06.1950 παρέθετε απολογισμό δαπάνης εργασιών 55 εκατ. δρχ. Το ποσό αυτό διατέθηκε, μεταξύ άλλων, για μόνιμη εγκατάσταση «...διανομής ψυχρού και θερμού ύδατος μετά λεκανών εις 30 δωμάτια του ξενοδοχείου, 2) αλλαγή της ηλεκτρικής εγκαταστάσεως ολοκλήρου του ξενοδοχείου εξ εκατόν πενήντα λαμπτήρων, μετά των κωδώνων και τηλεφώνων, 3) κατασκευή ενός αποχωρητηρίου εις δεύτερον όροφον, 4) κατασκευή ετέρου αποχωρητηρίου και μίας κουζίνας εις την αυλήν προς χρήσιν των μόνιμων πελατών του ξενοδοχείου». Σε επιστολή του Χ. Αγγέλου προς τον ΟΞΠ της 16.06.1951 με θέμα την παράταση πληρωμής δόσεων σημειώνονταν «η μεγάλη οικονομική κρίσις που διέρχεται το ξενοδοχειακόν επάγγελμα των επαρχιών» (GR PIOP FOA1/SE2/FI152).

Στο φάκελο συμπληρωματικού δανείου 15 εκατ. δρχ. απόκειται επιστολή του Χ. Αγγέλου της 23.04.1952 προς τον ΟΞΠ, όπου ανέφερε τη σκοπιμότητα της αρχικής δανειοδότησης «...δια την ανασυγκρότησιν του καταστραφέντος κατά το διάστημα του πολέμου και συμμοριτισμού ξενοδοχείου μου». Στο φύλλο αριθ. 4 της 26.11.1952 της εφημερίδας *Ξενοδοχειακόν Βήμα* καταχωρούνταν συνέντευξη του Χ. Αγγέλου, μέλους του Διοικητικού Συμβουλίου της Ενώσεως Ξενοδόχων Θεσσαλονίκης. Σε ερώτηση αναφορικά με την εξασφάλιση της λειτουργίας και ανασυγκρότησης των ξενοδοχείων σε περίοδο οικονομικής κρίσης αυτός δήλωνε «απλούστατα τρώμε τας σάρκας μας...». Σημείωνε τις σημαντικές καταστροφές που είχαν υποστεί τα ξενοδοχεία της Θεσσαλονίκης κατά την περίοδο της Κατοχής και την ενθαρρυντική πορεία προς την ανασυγκρότηση. Καταγράφονταν αρνητικές αναφορές στη δράση του ΟΞΠ, που «είναι χιλιάκις προτιμώτερον να καταργηθή» εξαιτίας της λειτουργίας του με τρόπο «μυστικόν» και της

περιορισμένης διάθεσης κεφαλαίων με 100 εκατ. δρχ. για τα σχεδόν 30 λαϊκά ξενοδοχεία της πόλης. Ανέφερε, μάλιστα, πως οι μονάδες στηρίζονταν για την ανασυγκρότησή τους σε αναλογία 4/5 σε πόρους των ίδιων των ξενοδόχων (GR PIOP FOA1/SE2/FI838).

Ο Χ. Αγγέλου υπέβαλε στις 21.10.1954 αίτηση χορήγησης δανείου ύψους 30 χιλ. δρχ. για την ανασυγκρότηση του ξενοδοχείου, συνολικής δαπάνης 35 χιλ. δρχ., μεταξύ άλλων, για την αγορά δέκα διπλών κλινών με κλινοστρωμή για 15 χιλ. δρχ., την ανακαίνιση παλιών κλινών για 3 χιλ. δρχ., τη μετατροπή τριών αποχωρητηρίων με λεκάνη για 3 χιλ. δρχ. και την κατασκευή δύο λουτρών για 4 χιλ. δρχ. Σε συνημμένο πίνακα εγγράφου του ΟΞΠ προς την ΕΤΕ της 15.02.1955 καταγράφονταν οι ελλείψεις της μονάδας για την έκδοση του δανείου που περιλάμβαναν την ανάγκη ριζικής ανακαίνισης τριών W.C., καθώς και τη δημιουργία δύο «πολιτισμένων λουτρών ή ντους». Αίτηση του Χ. Αγγέλου προς τον ΟΞΠ της 03.05.1955 ανέφερε την προμήθεια λέβητα θέρμανσης για το ξενοδοχείο «από διαλυόμενον εργοστάσιον και ήτο τιμή ευκαιρίας». Επιστολή του Προέδρου της Ένωσης Ξενοδόχων Θεσσαλονίκης προς το Γενικό Γραμματέα του ΕΟΤ της 03.05.1955 αιτούνταν τη μετατροπή του δανείου για την εγκατάσταση κεντρικής θέρμανσης, ώστε η μονάδα να αποτελέσει «υπόδειγμα αλλά και αντικείμενον αμίλλης των άλλων ξενοδοχείων προς το καλόν της ξενοδίας Θεσσαλονίκης». Έγγραφο του Χ. Αγγέλου προς τον ΟΤΠ της 10.12.1963 σημείωνε την καθυστέρηση «για μέγα χρονικόν διάστημα» εξέτασης αιτήματός του για την απαλλαγή από «κακώς επιβληθέντα μοι έξοδα» (GR PIOP FOA1/SE2/FI1221).

Φάκελος τέταρτου δανείου του Χ. Αγγέλου περιλαμβάνει επιστολή της 04.05.1955 από την Αστυνομία Τουρισμού Θεσσαλονίκης προς το Τμήμα Επιθεωρήσεων της Διεύθυνσης Τουριστικής Αστυνομίας Αθηνών. Στο έγγραφο η Αστυνομία Τουρισμού Θεσσαλονίκης συνηγορούσε στη μετατροπή διάθεσης δανείου του ΟΞΠ για την ολοκλήρωση εγκατάστασης κεντρικής θέρμανσης της μονάδας Αίγυπτος, «ίνα αφ' ενός μεν η Θεσσαλονίκη αποκτήση Λαϊκόν ξενοδοχείον με κεντρικήν θέρμανσιν αφ' ετέρου δε γίνη αντικείμενον αμίλλης μεταξύ των ξενοδοχείων Λαϊκής Τάξεως» (GR PIOP FOA1/SE2/FI1384).

Αίτηση του Χ. Αγγέλου προς τον ΟΞΠ της 01.08.1955 ζητούσε την αναμόρφωση εγκριθέντος δανείου, με σκοπό την εγκατάσταση κεντρικής θέρμανσης στη μονάδα. Συγκεκριμένα τονίζονταν το «άδικον και αβάσιμον» της άρνησης του ΟΞΠ για την

τροποποίηση όρων του αρχικού δανείου, καθώς σε συχνές επιθεωρήσεις της Αστυνομίας Τουρισμού Θεσσαλονίκης «ουδεμία ουσιώδης έλλειψις υπάρχει εις το ξενοδοχείον μου». Αναφορικά με την προμήθεια συστήματος κεντρικής θέρμανσης συνέχιζε ο ίδιος «απορώ δε πως διέλαθεν της ημετέρας προσοχής μία τόσον αξιόλογος προσπάθεια, εις τρόπον ώστε να επιμένητε επί πραγμάτων όλως επουσιωδών και τα οποία κατά το πλείστον έχουν ήδη κατασκευασθεί». Σημείωνε, «θεωρώ επίσης απαραίτητον αλλά και σκόπιμον να αναφέρω ενταύθα, ότι παραλαβών μετά την απελευθέρωσιν εν ερειπωμένον κτίριον με δέκα μόνον κλίνας, κατώρθωσα δια σειράς έργων να φέρω τούτο εις επίπεδον ώστε να υπερτερή και πολλών ανωτέρας τάξεως ξενοδοχείων». Οι ενέργειες του Χ. Αγγέλου περιλάμβαναν την ολοκλήρωση υδραυλικών έργων για την υδροδότηση του συνόλου των δωματίων, καθώς και την αλλαγή της ηλεκτρικής εγκατάστασης «και γενικώς ανεσυγκρότησα από πάσης πλευράς το ξενοδοχείον μου εις τρόπον ώστε να θεωρείται το καλλίτερον Λαϊκόν της Θεσσαλονίκης» (GR PIOP FOA1/SE2/FI1384).

Βεβαίωση της Αστυνομίας Τουρισμού Θεσσαλονίκης της 05.10.1955 κατέγραφε την επιδιόρθωση κλινών της μονάδας για 3.210 δρχ., την επιδιόρθωση καθισμάτων για 1.218 δρχ., την προμήθεια ντεπόζιτου για 1.800 δρχ., την αγορά δύο μπαταριών μπάνιου για 992 δρχ., την αγορά εξαρτημάτων καλοριφέρ για 11 χιλ. δρχ. και τη συγκέντρωση και μεταφορά εξαρτημάτων παλιάς εγκατάστασης καλοριφέρ για 2.500 δρχ. Έγγραφο του Χ. Αγγέλου προς τον ΟΞΠ της 25.10.1955 αιτούνταν την επίσπευση εντολής για την καταβολή δανείου ποσού 15 χιλ. δρχ. για τη λειτουργία της κεντρικής θέρμανσης, καθώς «οι τεχνικοί εργάζονται εντός του ξενοδοχείου τοποθετούντες τας εγκαταστάσεις». Αίτηση του ίδιου της 30.08.1959 προς τον ΟΤΠ, με θέμα τη διευθέτηση οφειλών, «επειδή οικονομική κρίσις υφίσταται και εξακολουθή εις σημείον πρωτοφανές δια την Θεσσαλονίκη», ζητούσε την κεφαλαιοποίηση του δανείου ή εναλλακτικά την έγκριση νέας πίστωσης. Σημείωνε την εξόφληση των αρχικών δανείων που διατέθηκαν για την υδροδότηση του ξενοδοχείου, για τη νέα ηλεκτρική εγκατάσταση «και δια πλείστα όσα έργα προς ανασυγκρότησιν και ευπρεπισμόν του». Το τρίτο δάνειο που είχε χορηγήθηκε στη μονάδα για 15 χιλ. δρχ., με σκοπό την τοποθέτηση 45 μεγάλων σωμάτων καλοριφέρ, δεν κάλυψε τις δαπάνες «διά τούτο ηνοιχθήν αρκετά εις την ελευθέραν αγοράν προς την οποίαν εξεπλήρωσα τας υποχρεώσεις μου ενώ εκ του δανείου μικρόν μόνον μέρος εξώφλησα υπολοίπονται δε αρκετά δόσεις ανεξόφλητοι» (GR PIOP FOA1/SE2/FI1384).

Β Ξενοδοχείο Βιέννη

Ο Εμμανουήλ Νικολάου Μανώλας, διευθυντής του ξενοδοχείου Βιέννη επί της Εγνατίας 4-6, υπέβαλε προς τον ΟΞΠ, μέσω του Γραφείου Τουρισμού Θεσσαλονίκης, στις 23.06.1950 αίτηση χορήγησης δανείου 61 εκατ. δρχ. για την ανασυγκρότηση της μονάδας. Το ποσό προβλέπονταν να διατεθεί, μεταξύ άλλων, για την αγορά 100 κουβερτών έναντι 14 εκατ. δρχ., ελαιοχρωματισμό-υδροχρωματισμό για 14 εκατ. δρχ. και την ανανέωση κλινών για 4,4 εκατ. δρχ. Στο δελτίο στοιχείων προς χρήση του ΟΞΠ της 24.08.1951 το ξενοδοχείο εντάσσονταν στη Γ κατηγορία, με 53 δωμάτια, δυναμικότητας 98 κλινών. Ιδιοκτήτες του ακινήτου αναφέρονταν οι κληρονόμοι Παναγιώτη Ζερβουλάκου, Κωνσταντίνου Μανώλα και Βασιλείου Ελευθεριάδου. Η επίπλωση, η κλινοστρωμή και η σκεύη ανήκαν στον Ε. Μανώλα που μίσθωνε τη μονάδα με ενοικιοστάσιο. Το ξενοδοχείο περιγράφονταν ως τριώροφη κατασκευή μετόν αρμέ, με 19 δωμάτια στον πρώτο και δεύτερο όροφο αντίστοιχα, 15 δωμάτια στον τρίτο και ένα σαλόνι σε κάθε όροφο, σε χρήση από το 1928 (GR PIOP FOA1/SE2/FI833).

Ο Κολώνας (2015: 58) σημειώνει έτος ανοικοδόμησης το 1925 και αρχιτέκτονα τον Γ. Καμπανέλλο. Οι Αναστασιάδης και Χεκίμογλου (2001: 54-56) σκιαγραφούν τις διαδοχικές χρήσεις του οικοπέδου από τον αρχικό βυζαντινό ναό που αποδίδεται με κάποια επιφύλαξη ως εκκλησία της Αγίας Κυριακής, στο Μπουρμαλί τζαμί με το χαρακτηριστικό σπειροειδή μιναρέ που διασώζεται σε φωτογραφικές αποτυπώσεις. Ακολούθησε η σύντομη απόδοση του τεμένους στη χριστιανική λατρεία κατά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης το 1912, η στέγαση στο ναό προσφύγων το Σεπτέμβριο του 1918 και η λειτουργία από το 1926 της στοάς Μανώλα. Οι ίδιοι υιοθετούν την ανοικοδόμηση του ξενοδοχείου στα χρόνια μεταξύ του 1929 και 1931, επισημαίνοντας τη διαφορετική χρονολόγηση σε εμπορικό οδηγό του 1925. Η χαμένη πλέον εκκλησία καταλάμβανε ίσως τον εκτεταμένο ελεύθερο χώρο που εντοπίζεται στη σύγχρονη πρόσοψη. Το ξενοδοχείο, στο οποίο συνήθιζαν να διαμένουν οι Τσιτσάνης και Βαμβακάρης, βρισκόταν σε λειτουργία μέχρι το 1971, οπότε παρέμειναν σε χρήση ισόγεια καταστήματα από το 1973. Αναφέρονται ζημιές στην οικοδομή κατά το σεισμό του 1978. Η ανακαίνιση του κτιρίου και η προσθήκη ενός επιπλέον ορόφου καταγράφονται γύρω στο 2001 (Αναστασιάδης, Χεκίμογλου 2001: 57).

Επανερχόμενοι στο δελτίο στοιχείων προς χρήση του ΟΞΠ η κατάσταση του κτιρίου αποδίδονταν καλή, με προπολεμική αξία ακινήτου 6 εκατ. δρχ. και μεταπολεμική 3,5 δις. δρχ. και κατάσταση κινητών, επίσης, καλή. Δεδομένα εισπράξεων και διανυκτερεύσεων των ετών 1949-1951 αντλούνται από την ίδια πηγή (GR PIOP FOA1/SE2/FI833).

Έτος	Ποσό εισπράξεων σε δραχμές	Αριθμός διανυκτερεύσεων
1949	78.690.000	8.111
1950	77.000.000	6.564
1951 (υπολογισμός)	105.500.000	-

Πίνακας 2. Εισπράξεις και διανυκτερεύσεις ξενοδοχείου Βιέννη ετών 1949-1951

Πηγή: GR PIOP FOA1/SE2/FI833

Το 1950 καταβλήθηκε φόρος 2,917 εκατ. δρχ. στον ΟΞΠ και ο προϋπολογισμός εξόδων λειτουργίας για το 1951 προσέγγιζε τα 78,5 εκατ. δρχ. Με την Απελευθέρωση αναφέρεται η ανασυγκρότηση της μονάδας με ποσό 95 εκατ. δρχ. (GR PIOP FOA1/SE2/FI833).

Σύμφωνα με το έγγραφο συμπληρωματικών στοιχείων προς χρήση των υπηρεσιών της ΕΤΕ της 03.01.1952 ο Ε. Μανώλας διατηρούσε αρτοποιείο από το 1914 και από το 1928 ασκούσε το επάγγελμα του ξενοδόχου. Η κατάσταση της επίπλωσης και του οπλισμού καταγράφονταν ελλιπής, ενώ με την Απελευθέρωση επισκεύασε το ξενοδοχείο και συμπλήρωσε μέρος του οπλισμού, «το πλείστον του οποίου διηρπάγη υπό των Γερμανικών αρχών Κατοχής». Οι εργασίες της μονάδας, παρά τις διαθέσιμες κλίνες, αναφέρονταν ως «λίαν περιορισμένοι», γεγονός που αποδίδονταν στην ελλιπή επίπλωση σε σύγκριση με μονάδες της ίδιας κατηγορίας, οι οποίες και «προτιμώνται υπό της πελατείας» (GR PIOP FOA1/SE2/FI833).

Σε συνημμένο πίνακα επιστολής του ΟΞΠ προς την ΕΤΕ της 16.08.1952 σημειώνονταν οι ελλείψεις που δικαιολογούσαν τη χορήγηση του δανείου, «δια τας οποίας και μόνον δέον να διατεθή». Οι ανάγκες περιλάμβαναν την επισκευή W.C., την τοποθέτηση κομβίων ηλεκτρικού ρεύματος και κωδώνων κλήσης σε κάθε κλίνη στο δεύτερο και τρίτο όροφο, την τοποθέτηση εταζέρων και πετσετοθηκών στους νιπτήρες, τη συμπλήρωση του ρουχισμού, ματιοθηκών και τραπεζιδίων δωματίων, της επίπλωσης στην αίθουσα

αναμονής, ακόμα υδροχρωματισμούς-ελαιοχρωματισμούς με ανοικτά χρώματα και την κατασκευή ενός επιπλέον ντους σε κάθε όροφο. Έγγραφο του ΟΕΠ της 04.12.1952 προς το κατάστημα Θεσσαλονίκης της ΕΤΕ αιτούνταν ενημέρωση για την καθυστέρηση καταβολής σειράς δανείων, μεταξύ των οποίων και για το ξενοδοχείο Βιέννη, με σκοπό αυτά να ακυρωθούν «καθόσον δεν δυνάμεθα να κρατώμεν, αδιάθετα επί πολύ ακόμα, τα ποσά τούτων». Το δάνειο, έναντι ποσού 17 εκατ. δρχ., ακυρώθηκε το 1953 (GR PIOP FOA1/SE2/FI833).

Η Βασιλική χήρα Εμμανουήλ Μανώλα, διευθύντρια του ξενοδοχείου Βιέννη, υπέβαλε προς τον ΟΤΠ στις 02.05.1956 αίτηση χορήγησης δανείου 100 χιλ. δρχ., μέσω του Ξενοδοχειακού Επιμελητηρίου της Ελλάδος που εξέφραζε την παράκληση για την ευμενή εξέταση του αιτήματος. Σκοπός του δανείου προσδιορίζονταν η αλλαγή της ηλεκτρικής εγκατάστασης έναντι 45 χιλ. δρχ., ο υδροχρωματισμός 55 δωματίων για 20 χιλ. δρχ., η αγορά είκοσι ιματιοθηκών με κομοδίνα για 20 χιλ. δρχ., η προμήθεια ταπήτων για 10 χιλ. δρχ. και διάφορες μικροεπισκευές για 5 χιλ. δρχ. Η Β. Μανώλα σημείωνε, «γνωρίζω υμίν ότι δεν έτυχεν τοιαύτης συνδρομής ούτε ο αποθανών σύζυγος μου από της απελευθερώσεως αι κατά την κατοχήν και αμέσως μετά ταύτην ζημίαι του σπλισμού του ξενοδοχείου υπήρξαν σημαντικά. Αι ελλείψεις επίπλων του ξενοδοχείου είναι αρκετά μεγάλοι, η δε επιχείρησις δεν είναι δυνατόν υπό τοιαύτας συνθήκας να λειτουργή ομαλώς και συμφώνως προς τας απαιτήσεις της τάξεως» (GR PIOP FOA1/SE2/FI1836).

Εμπειθεστάτη
Η αίτουσα
Εμμανουήλ

Εικόνα 6. Υπογραφή Βασιλικής Μανώλα σε αίτηση της 18.05.1958 προς τον ΟΤΠ

Πηγή: GR PIOP FOA1/SE2/FI1836

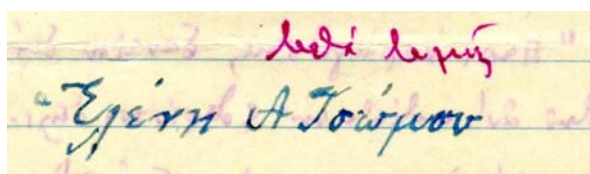
Δελτίο πληροφοριών φερεγγυότητας του ξενοδοχείου Βιέννη από την Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος (ΑΤΕ) προς την Υπηρεσία Τουριστικής Πίστεως της Τράπεζας Εμπορικής Πίστεως της 09.05.1958 προσδιόριζε τα κεφάλαια της επιχείρησης σε 150 χιλ. δρχ., με αύξηση των εργασιών κατά τη ΔΕΘ. Στο δελτίο στοιχείων προς χρήση του ΟΤΠ της 28.05.1958 το ξενοδοχείο εντάσσονταν στη Γ κατηγορία, με 55 δωμάτια, δυναμικότητας

120 κλινών, χρήση ως ξενοδοχείο από το 1928, κατάσταση κτιρίου «αρίστη», αξία ακινήτου 2,5 εκατ. δρχ. και κατάσταση επίπλωσης, κλινοστρωμνής και σκευών καινούργια (GR ΡΙΟΡ FOA1/SE2/FI1836).

Επιστολή του ΟΤΠ προς την Υπηρεσία Τουριστικής Πίστεως της Τράπεζας Εμπορικής Πίστεως της 18.06.1958 ανέφερε τον περιορισμό του δανείου σε 40 χιλ. δρχ., καθώς η οφειλέτης δεν είχε τη δυνατότητα παροχής υποθήκης σε ακίνητη ιδιοκτησία. Επιστολή της Β. Μανώλα προς τον ΟΤΠ της 02.06.1960 αιτούνταν αναβολή δόσης δανείου μέχρι τη διοργάνωση της ΔΕΘ, «ευρισκομένη εις κακήν οικονομικήν κατάστασιν λόγω πολλών εξόδων προς ανακαίνισιν του ξενοδοχείου μου ηναγκασθείσα να πράξω τούτο το ανώτερον των δυνάμεών μου, παρά της Τουρ. Αστυνομίας...τον υπόλοιπον χρόνον ηναγκάσθην να υπεισέλθω εις έξοδα ανώτερα των οικονομικών μου δυνατοτήτων πιεσθείσα υπό της Τουριστ. Αστυνομίας». Έγγραφο περιγραφής της μονάδας χ.χ. κατέγραφε τετραώροφη οικοδομή από μπετόν, με μαρμάρινο κλιμακοστάσιο και πέντε καταστήματα στο ισόγειο, υποδηματοποιείο, κατάστημα ανταλλακτικών αυτοκινήτων, εφαπλωματοποιείο, κατάστημα σιδερικών και λαχειοπωλείο. Το δάνειο ύψους 40 χιλ. δρχ. εξοφλήθηκε το 1961 (GR ΡΙΟΡ FOA1/SE2/FI1836).

Γ Ξενοδοχείο Λονδίνον-Αιγαίον

Η Ελένη χήρα Αναστασίου Τσώμου, επιχειρηματίας του ξενοδοχείου Λονδίνον επί της οδού Εγνατίας 19 που λειτουργούσε ως τουριστική μονάδα από την ανέγερση τον Οκτώβριο του 1940, υπέβαλε στις 22.05.1950 προς την Τοπική Επιτροπή Τουρισμού Θεσσαλονίκης αίτηση χορήγησης δανείου 20 εκατ. δρχ. Σκοπός της πιστοδότησης αναφέρεται η αντικατάσταση του συνόλου του εξοπλισμού της μονάδας, ο ελαιοχρωματισμός-υδροχρωματισμός εσωτερικών και εξωτερικών χώρων και η κατασκευή διαχωριστικού τοίχου, με υπόδειξη της Τουριστικής Αστυνομίας, σε ένα από τα δωμάτια του κτιρίου. Σημειώνονταν για το ξενοδοχείο, «τούτο από της πρώτης ημέρας της κατοχής και μέχρι λήξεως ταύτης είχε επιταχθή παρά των Γερμανικών αρχών. Συνέπεια της επιτάξεως ταύτης ήτο αφ' ενός μεν να κλαπώσιν ή καταστραφώσιν τα καλλίτερα των επίπλων του ή του οπλισμού του, αφ' ετέρου δε να φθαρή το κτίριον». Η επίπλωση της επιχείρησης προέρχονταν από τη μονάδα Excelsior, την οποία η Ε. Τσώμου ανέφερε πως διατηρούσε στην πόλη της Θεσσαλονίκης για μία περίοδο τριάντα ετών (GR PIOP FOA1/SE2/FI834). Ξενοδοχείο με την επωνυμία Λονδίνο, σύμφωνα με το Γρηγορίου (2003: 105), ιδιοκτησίας Α. Ματαράσσο βρισκόταν στην οδό Εγνατίας πριν το 1915 και μετά το 1932 στην οδό Μοναστηρίου 24 υπό τη διεύθυνση του Οδυσσέα Μανουήλ.

Εικόνα 7. Υπογραφή Ελένης Τσώμου σε επιστολή της 22.05.1950 προς την Τοπική Επιτροπή Τουρισμού Θεσσαλονίκης
Πηγή: GR PIOP FOA1/SE2/FI834

Στο δελτίο στοιχείων προς χρήση του ΟΞΠ της 28.02.1952 το ξενοδοχείο εντάσσονταν στη Δ κατηγορία, με 14 δωμάτια, δυναμικότητας 30 κλινών, ιδιοκτησίας Δημητρίου Π. Μακρίδη. Επρόκειτο για κατασκευή δύο ορόφων, μετόν αρμέ, με 12 δωμάτια στον πρώτο όροφο και δύο στο δεύτερο, η οποία «χρήζει μερικών επισκευών και διορθώσεων». Η εκμετάλλευση της μονάδας γινόταν από την Ε. Τσώμου. Η προπολεμική εκτίμηση των κεφαλαίων της επιχείρησης ανέρχονταν σε 250 χιλ. δρχ. και μεταπολεμικά σε 100 εκατ. δρχ. Στο πεδίο κατάστασης κινητών σημειώνονταν πως «χρήζουν

επιδιορθώσεως». Πληροφορίες επί των εισπράξεων και διανυκτερεύσεων για τα έτη 1949-1952 αντλούνται από το δελτίο στοιχείων προς χρήση του ΟΞΠ (GR ΡΙΟΡ FOA1/SE2/FI834).

Έτος	Ποσό εισπράξεων σε δραχμές	Αριθμός διανυκτερεύσεων
1949	70.440.000	7.129
1950	46.000.000	5.700
1951	-	4.899
1952 (υπολογισμός)	50.000.000-60.000.000	-

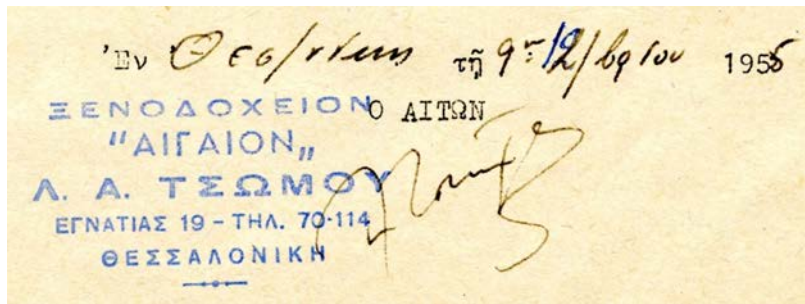
Πίνακας 3. Εισπράξεις και διανυκτερεύσεις ξενοδοχείου Λονδίνον ετών 1949-1952

Πηγή: GR ΡΙΟΡ FOA1/SE2/FI834

Το 1951 καταβλήθηκε φόρος 1,348 εκατ. δρχ. στον ΟΞΠ και ο προϋπολογισμός εξόδων λειτουργίας για το 1952 προσέγγιζε μηνιαία τα 3 εκατ. δρχ. Με την Απελευθέρωση προέβησαν σε επισκευές και επιδιορθώσεις από ίδιους πόρους (GR ΡΙΟΡ FOA1/SE2/FI834).

Σύμφωνα με το έγγραφο συμπληρωματικών στοιχείων προς χρήση των υπηρεσιών της ΕΤΕ της 14.03.1952 η Ε. Τσώμου εργαζόταν ως ξενοδόχος από το 1946, έτος θανάτου του συζύγου της. Η κατάσταση της επίπλωσης και του οπλισμού προσδιορίζονταν σχετικά καλή, με ανάγκη συμπλήρωσης και επισκευών. Ακόμα, σημειώνονταν πως «πρόκειται περί λαϊκού ξενοδοχείου με περιορισμένην πελατεϊάν». Σε επιστολή του κεντρικού καταστήματος της ΕΤΕ προς τον ΟΞΠ της 18.03.1952 που διαβίβαζε την αίτηση χορήγησης δανείου και δελτίο πληροφοριών, η Τοπική Επιτροπή Τουρισμού ενέκρινε δάνειο 15 εκατ. δρχ. για τη μονάδα Λονδίνον. Η επιχείρηση, σύμφωνα με πίνακα της 06.08.1952 που επικυρώνονταν από το κατάστημα Θεσσαλονίκης της ΕΤΕ, κατέβαλε για την περίοδο από τον Ιανουάριο 1951 μέχρι τον Ιούνιο του 1952 ποσό 2.157.300 δρχ. για το φόρο Ν.Δ. 181/1946 υπέρ ΟΞΠ και 1.618.700 δρχ. για το φόρο του Ν.Δ. 180/1946 υπέρ τουριστικών τόπων. Το δάνειο εξοφλήθηκε για ποσό 5 εκατ. δρχ. (GR ΡΙΟΡ FOA1/SE2/FI834).

Εικόνα 8. Υπογραφή σε έντυπο δελτίου στοιχείων προς χρήση του ΟΞΠ της 09.12.1955

Πηγή: GR PIOP FOA1/SE2/FI1415

Ο Λάζαρος Αναστασίου Τσώμος υπέβαλε προς τον ΟΞΠ στις 11.04.1955 αίτηση χορήγησης δανείου 250 χιλ. νέων δρχ., έναντι δαπανών 900 χιλ. νέων δρχ. Το ποσό επρόκειτο να διατεθεί για τον εξοπλισμό υπό ανέγερση ξενοδοχείου Β κατηγορίας, ιδιοκτησίας αδελφών Μακρίδη, στη θέση της υπό κατεδάφιση μονάδας Δ κατηγορίας Λονδίνον, που λειτούργησε αρχικά από τους γονείς του Λ. Τσώμου, Αναστάσιο και Ελένη. Η νέα μονάδα προβλεπόταν να ολοκληρωθεί τον Αύγουστο του 1955, παρέχοντας «πάν ότι απαιτεί η σύγχρονος ξενοδοχειακή τέχνη...Δια να δυνηθώ να ανταποκριθώ εις τας ανωτέρω δαπάνας, ίνα με την έναρξιν της προσεχούς 20^{ης} περιόδου της Διεθνούς Εκθέσεως Θεσσαλονίκης παρουσιάσω εις τους ημεδαπούς και αλλοδαπούς επισκέπτας της έν άρτιον και σύγχρονον Ξενοδοχείον κοσμούν ουχί μόνον την Πόλιν της Θεσσαλονίκης αλλά και γενικώτερον ολόκληρον την Ελλάδα μας» (GR PIOP FOA1/SE2/FI1415).

Ο ΟΞΠ καλούνταν να στηρίξει την προσπάθεια, «ερχόμενοι ούτω αρωγοί προς μίαν ιδιωτικήν πρωτοβουλίαν η οποία ως τυγχάνει ευνόητον δεν περιορίζεται αποκλειστικώς εις το ατομικόν εμπορικόν κέρδος αλλά επεκτείνεται και εις Κοινωνικούς και Εθνικούς σκοπούς...Ο υμέτερος Οργανισμός θα αισθάνεται πάντοτε υπερηφάνειαν διότι συνέδραμε οικονομικώς μίαν αξίαν πάσης υποστηρίξεως ιδιωτικήν πρωτοβουλίαν η οποία έχει αποστολήν να προσκομίση πάρα πολλά οφέλη εις την διαφήμισιν της τουριστικής αναπτύξεως της Χώρας μας εις το Εξωτερικόν ως και της ανόδου της ξενοδοχειακής μας στάθμης». Επιστολή της ΔΕΘ της 30.04.1955 προς τον ΟΞΠ συνηγορούσε στην έγκριση της αίτησης Λ. Τσώμου για τη λειτουργία της νέας μονάδας, «συντελούντες ούτω εις την ομαλήν λειτουργίαν της Εκθέσεως δια της στεγάσεως των πολυπληθών επισκεπτών της» (GR PIOP FOA1/SE2/FI1415).

Στο δελτίο στοιχείων προς χρήση του ΟΕΠ της 09.12.1955 το ξενοδοχείο Αιγαίον εντάσσονταν στη Β κατηγορία, με 61 δωμάτια, δυναμικότητας 98 κλινών, κατασκευή από μπετόν, σε έξι ορόφους, με 9 δωμάτια στον πρώτο όροφο και από δεκατρία δωμάτια σε κάθε όροφο από το δεύτερο έως τον πέμπτο. Ακόμα, η μονάδα διέθετε δύο ντους, ένα λουτρό και ένα γραφείο σε κάθε όροφο, αίθουσα αναμονής στον πρώτο όροφο, ένα γραφείο στο μεσοπάτωμα και bar 30 τετραγωνικών μέτρων. Το ξενοδοχείο λειτουργούσε από τις 01.09.1955, με αξία ακινήτου 4,5 εκατ. δρχ. και διευθυντή το Λ. Τσώμο. Τα κεφάλαια της επιχείρησης αποτιμώνταν σε 700 χιλ. δρχ., με άριστη κατάσταση κινητών και προϋπολογισμό ετήσιων εξόδων λειτουργίας που ανέρχονταν σε 420 χιλ. δρχ. (GR PIOP FOA1/SE2/FI1415).

Εικόνα 9. Κάρτα ξενοδοχείου Αιγαίον

Πηγή: GR PIOP FOA1/SE2/FI1415

Στην εισηγητική έκθεση του καταστήματος Θεσσαλονίκης της ΕΤΕ της 12.12.1955 σημειώνονταν για το Λ. Τσώμο, «κατά τον συμμοριοπόλεμον κατεδικάσθη υπό του εν τη πόλει μας Στρατοδικείου εις θάνατον, ως αναμιχθείς εις ανατρεπτικές ενεργείας, μεταγενεστέρως όμως ως επληροφορήθημεν έτυχε χάριτος και εξήλθε των φυλακών». Κατά τη λειτουργία της ΔΕΘ η πληρότητα της μονάδας ανέρχονταν στο 100% και το μεγαλύτερο μέρος της πελατείας αποτελούνταν από επισκέπτες εξωτερικού. Το γεγονός αυτό είχε ως συνέπεια την ελάττωση των εργασιών κατά τους χειμερινούς και τους πρώτους θερινούς μήνες, καθώς η περιοχή συγκέντρωνε τον κύριο όγκο ξενοδοχείων Γ, Δ και Ε τάξης που επιλέγονταν από τους επισκέπτες εσωτερικού. Ο Λ. Τσώμος σημειώνονταν πως κατέβαλε προσπάθειες διαφήμισης του ξενοδοχείου για την

προσέλκυση πελατείας, κυρίως από το εξωτερικό. Αναφέρεται πως ομοειδή ξενοδοχεία της πόλης μειονεκτούσαν προς την εμφάνιση και τον εξοπλισμό σε σύγκριση με τη νέα μονάδα (GR PIOP FOA1/SE2/FI1415).

Εικόνα 10. Επιστολή ξενοδοχείου Αιγαίον της 28.08.1956 προς τον ΟΤΠ

Πηγή: GR PIOP FOA1/SE2/FI1415

Επιστολή του Λ. Τσώμου προς τον ΟΤΠ της 23.08.1957 σημειώνει, αναφορικά με την καθυστέρηση καταβολής δόσεων του δανείου, «μέχρι της ημέρας καθ' ην εισέπραττε τας δόσεις η Εθνική Τράπεζα ουδεμίαν δόσιν καθυστέρησα ουδέ μίαν ημέραν...αλλά προπαντός, παρακαλώ υμάς, όπως διασκεδάσετε την δημιουργηθείσαν εντύπωσιν ως μη καλού πληρωτού των προς τον οργανισμόν μας υποχρεώσεων μου». Δηλώνονταν, επίσης, πως ενημέρωσε τους εκπροσώπους του Επιμελητηρίου στη Θεσσαλονίκη Ντούτσο, Σωσσίδη και Γεωργόπουλο, οι οποίοι και αγνοούσαν την υπόθεση, καθώς και την αναφορά του ΟΞΠ που δημοσιεύθηκε στη σελίδα 28 του παραρτήματος της Ξενίας Αυγούστου, όπου «το ολιγώτερον είναι άδίκον να κινδυνεύω να θεωρηθώ κακοπληρωτής και να υποχρεούμαι εις την καταβολήν τόκων υπερημερίας εξ' αιτίας μιας ανωμαλίας δι' ην ο ολιγώτερον πταίσαν είμαι εγώ» (GR PIOP FOA1/SE2/FI1415).

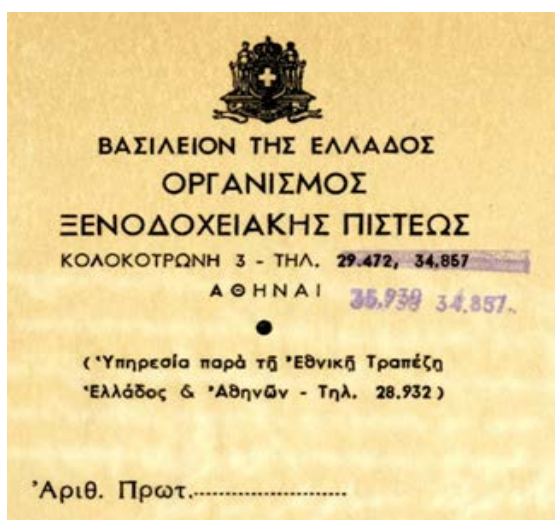
Επιστολή του Λ. Τσώμου της 05.01.1958 προς τον ΟΤΠ κατέγραφε, «σήμερα κυριακάτικα πρωί-πρωί, για πρωινό καφέ, έλαβον επιβεβαίωσιν της εξωφληθείσης δόσεως της 30.11.1957 από την Τράπεζα της Εμπορικής Πίστεως». Ταυτόχρονα δήλωνε την απόδοση επιστολής του Οργανισμού για ανάθεση υπόθεσης καθυστέρησης της ίδιας δόσης στο νομικό σύμβουλο, «ομολογουμένως θαυμάζω το εξαίρετον γραφειοκρατικόν

σύστημα της Εμπορικής Πίστεως». Απάντηση του ΟΤΠ της 20.01.1958 ανέφερε πως οι ειδοποιήσεις καθυστέρησης δόσεων είναι «τύποι επιστολών και συνεπώς δεν πρέπει να θεωρήσετε το περιεχόμενο ότι αφορά προσωπικώς σας». Η εμφάνιση καθυστέρησης καταβολής δόσεων αποδίδονταν στη μεσολάβηση δύο τραπεζών, της Εμπορικής και της ΑΤΕ, μέχρι την τελική ενημέρωση του ίδιου του Οργανισμού (GR ΡΙΟΡ FOA1/SE2/FI1415).

Στις 06.11.1959 ο Λ. Τσώμος υπέβαλε προς τον ΟΤΠ αίτηση χορήγησης πρόσθετου δανείου 250 χιλ. δρχ., έναντι συνολικής δαπάνης 415 χιλ. δρχ., καθώς και συνημμένο προϋπολογισμό για το ξενοδοχείο Α κατηγορίας Αιγαίον. Το ποσό επρόκειτο να διατεθεί για την επίστρωση των δαπέδων με πλαστική ύλη, την εγκατάσταση μικρού λέβητα ανεξάρτητου από την κεντρική θέρμανση, την αγορά χειροποίητων ταπήτων, υδροχρωματισμούς-ελαιοχρωματισμούς, τη μεταρρύθμιση πέντε δωματίων του πρώτου ορόφου με τη δημιουργία λουτρών και την αγορά πέντε ηλεκτρικών σκουπών. Η αίτηση απορρίφθηκε σε συνεδρίαση ΔΣ του ΟΤΠ [1959], όπου σημειώνονταν πως επρόκειτο για νέα μονάδα και συνεπώς δεν ήταν απαραίτητα τα έργα που ανέφερε ο προϋπολογισμός του δανείου. Η αρχική πίστωση 185 χιλ. δρχ. εξοφλήθηκε το 1961 (GR ΡΙΟΡ FOA1/SE2/FI1415).

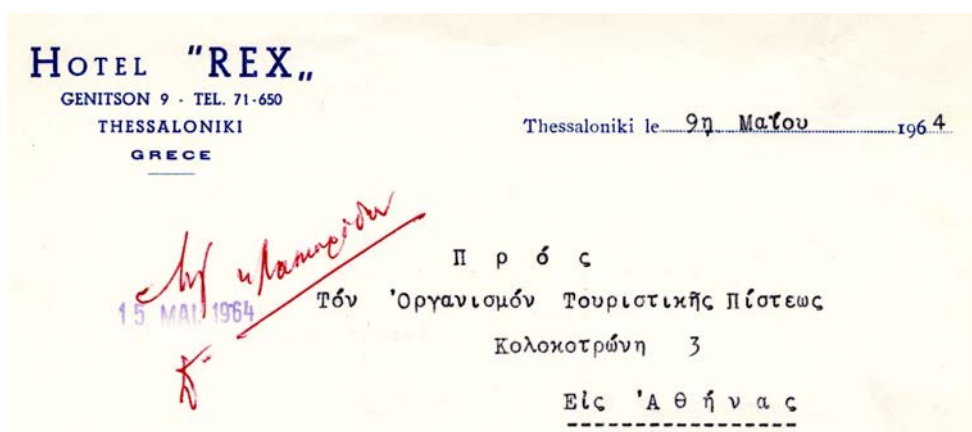
Δ Αρχειακό Υλικό

Παρατίθενται σειρά τεκμηρίων από το αρχείο του ΟΤΠ και το αρχείο του Οργανισμού Χρηματοδοτήσεως Οικονομικής Αναπτύξεως (ΟΧΟΑ), διάδοχης μορφής της ΚΕΔ. Αποτυπώσεις χωροταξικής μελέτης εμφανίζουν τη συγκέντρωση των ξενοδοχειακών υποδομών και το αστικό πλέγμα της Θεσσαλονίκης κατά την ολοκλήρωση της περιόδου Ανασυγκρότησης.

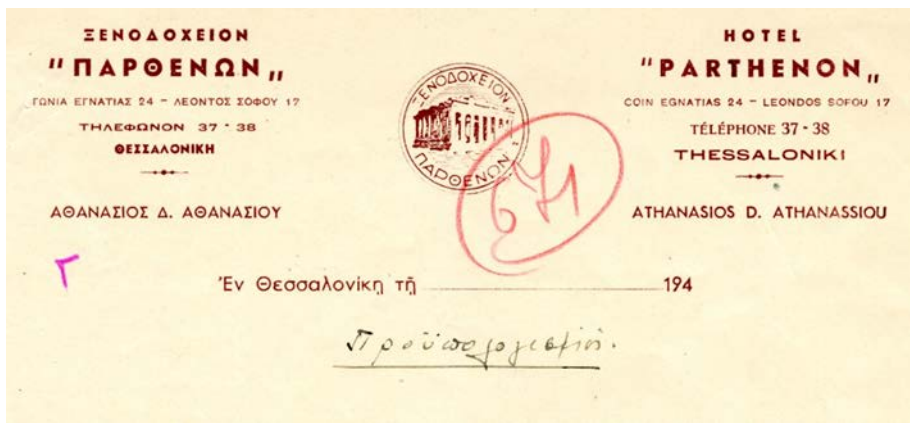
Εικόνα 11. Λογότυπο ΟΕΠ [1955]

Πηγή: GR PIOP FOA1/SE2/FI1385

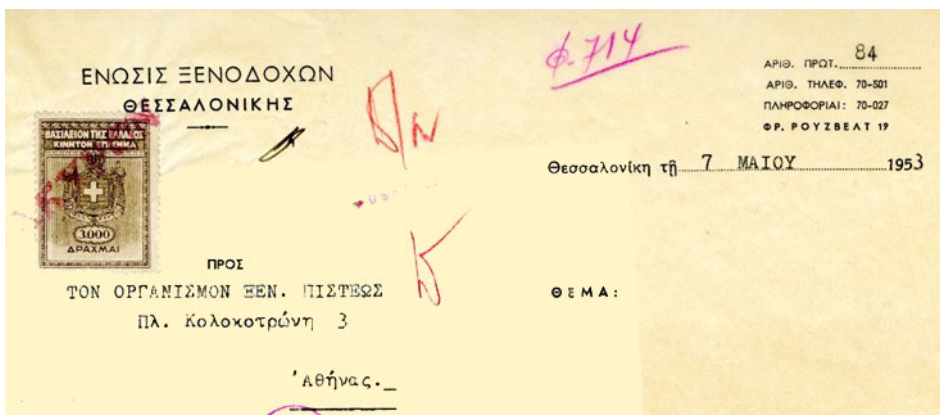

Εικόνα 12. Επιστολή ξενοδοχείου ΡΕΞ της 09.05.1964 προς τον ΟΤΠ

Πηγή: GR PIOP FOA1/SE2/FI599

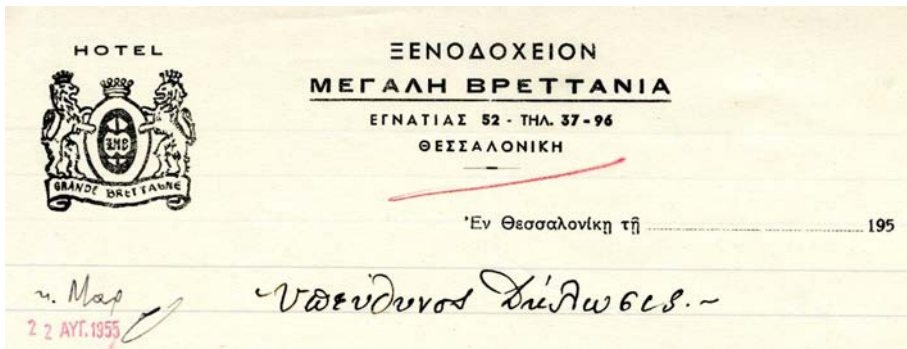
Εικόνα 13. Επιστολή ξενοδοχείου Παρθενών [1951]
 Πηγή: GR PIOP FOA1/SE2/FI656

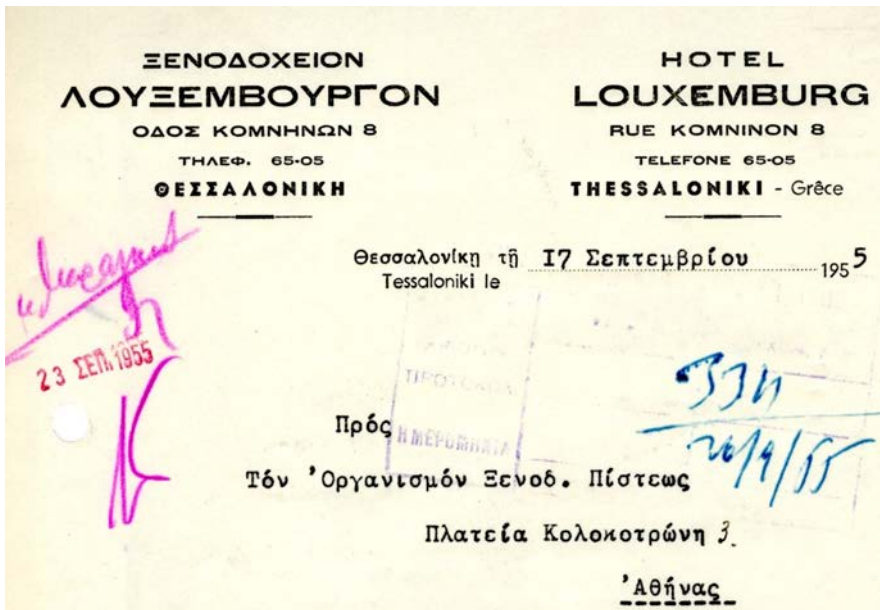
Εικόνα 14. επιστολή της 07.05.1953 της Ένωσης Ξενοδόχων Θεσσαλονίκης προς τον ΟΕΠ
 Πηγή: GR PIOP FOA1/SE2/FI714

Εικόνα 15. Αίτηση Αστέριου Τσιούκαρη της 10.01.1954 προς τον ΕΟΤ
 Πηγή: GR PIOP FOA1/SE2/FI1107

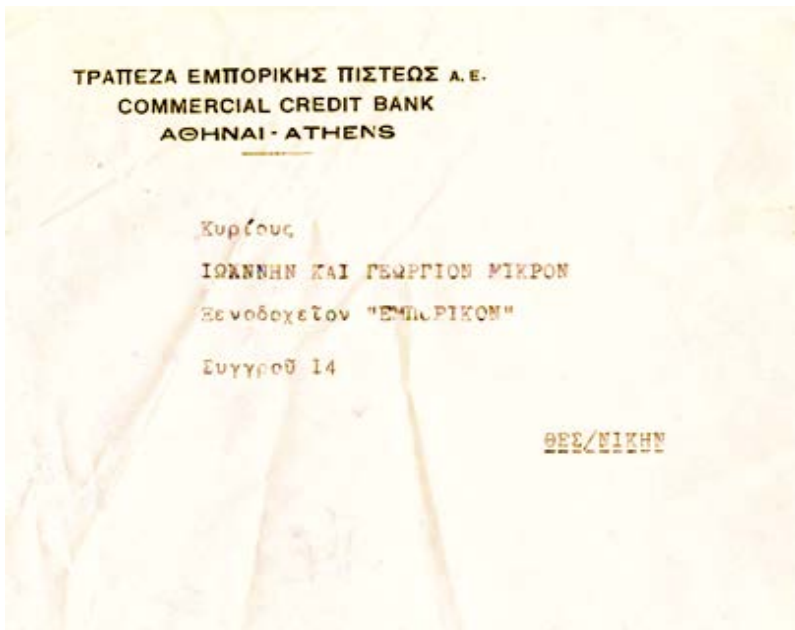
Εικόνα 16. Υπεύθυνη δήλωση Χαρίλαου Χρηστίδη της 19.08.1955
 Πηγή: GR PIOP FOA1/SE2/FI1376

Εικόνα 17. Επιστολή της 17.09.1955 ξενοδοχείου Λουξεμβούργον προς τον ΟΞΠ
 Πηγή: GR PIOP FOA1/SE2/FI1379

Εικόνα 18. Επιστολή 17.11.1955 ξενοδοχείου Αστόρια προς τον ΟΞΠ
 Πηγή: GR PIOP FOA1/SE2/FI1381

Εικόνα 19. Επιστολικός φάκελος Τράπεζας Εμπορικής Πίστεως προς το ξενοδοχείο Εμπορικόν [1958]
Πηγή: GR PIOP FOA1/SE2/FI1386

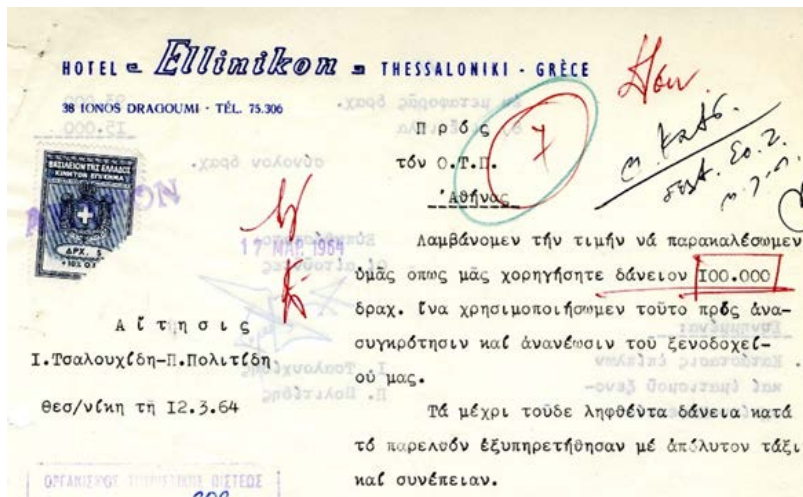

Εικόνα 20. Επιστολικός φάκελος ΟΤΠ προς το ξενοδοχείο Νέα Υόρκη [1964]
Πηγή: GR PIOP FOA1/SE2/FI1445

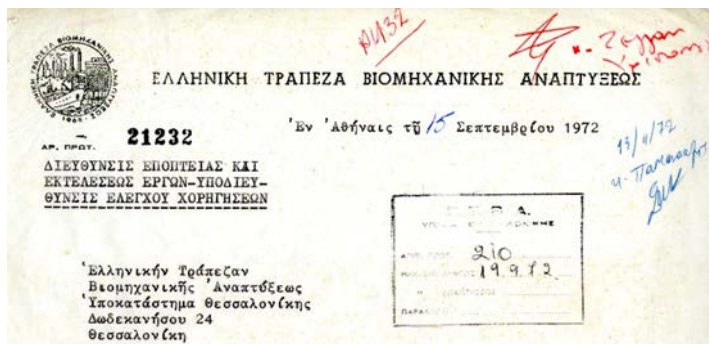

Εικόνα 21. Επιστολή 02.03.1962 ξενοδοχείου Μόντερν προς τον ΟΤΠ
Πηγή: GR P10P FOA1/SE2/FI1610

Εικόνα 22. Επιστολή 12.03.1964 ξενοδοχείου Ελληνικόν προς τον ΟΤΠ
Πηγή: GR P10P FOA1/SE2/FI2557

Εικόνα 23. Επιστολή 15.09.1972 ΕΤΒΑ προς το Κατάστημα Θεσσαλονίκης
Πηγή: GR P10P FOA1/SE2/FI2557

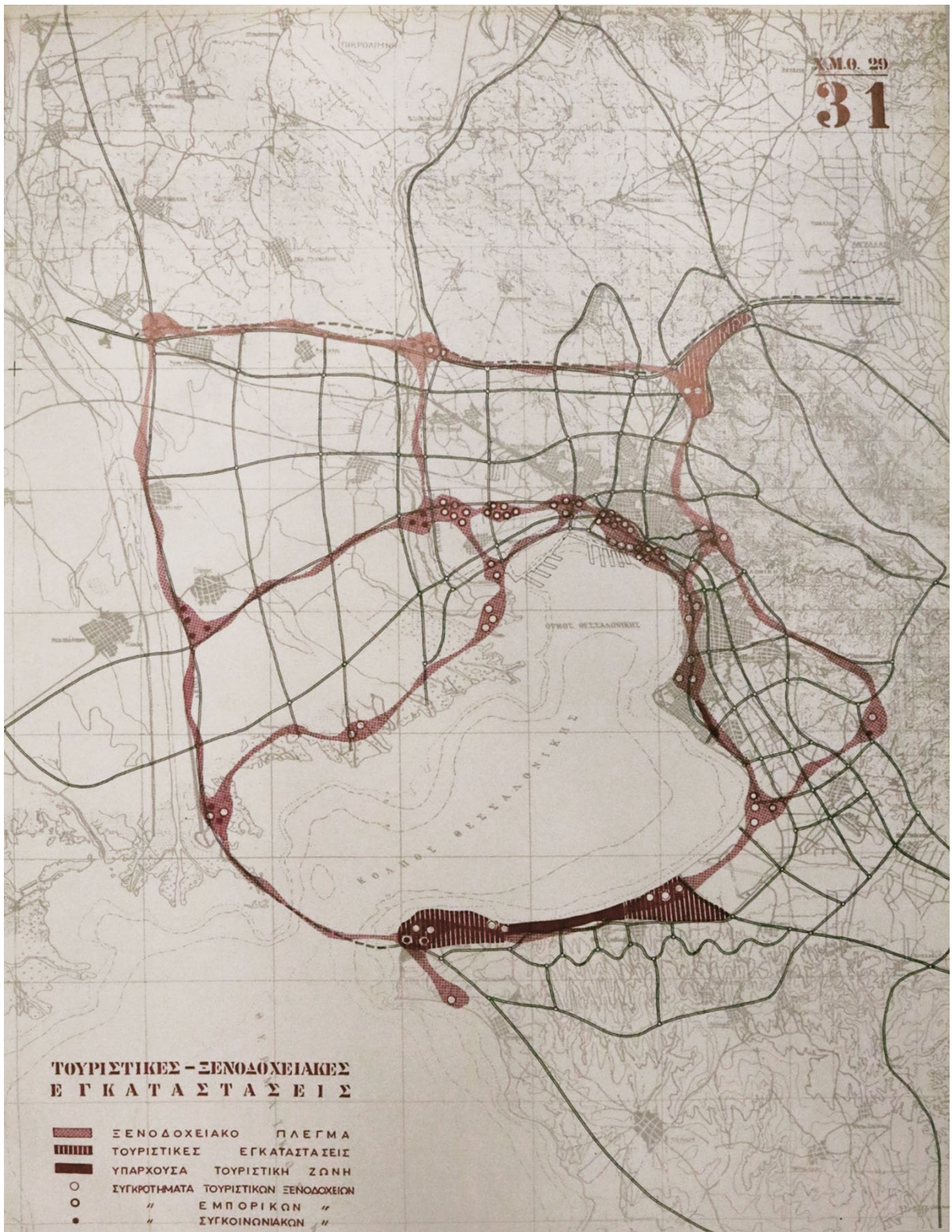
9

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

<u>Ξενοδοχεία</u>	<u>Κατ.</u>	<u>Διαμέτ.</u>	<u>Κλίνας</u>	<u>Ξενοδοχεία</u>	<u>Κατ.</u>	<u>Διαμέτ.</u>	<u>Κλίνας</u>
ΑΙΓΑΙΟΝ	A	61	98	Εκ μεταφορᾶς		375	742
ΑΣΤΟΡΙΑ	A	32	55	ΝΕΑ ΥΟΡΚΗ	Δ	31	63
ΜΕΝΤΙΠΕΡΑΝΕΑΝ	A	95	150	ΟΡΕΣΤΙΑΣ-ΚΑΣΤΟΡΙΑ	Δ	19	49
ΠΑΛΛΑΣ	A	42	62	ΠΑΝΘΕΟΝ	Δ	20	50
ΡΙΤΣ	A	36	54	ΠΑΤΕΡΑ	Δ	23	59
ΒΙΛΛΑ ΡΙΤΣ	A	23 294	43 462	ΣΑΡΑΝΤΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑ Ι	Δ	36	85
ΑΡΙΣΤΟΝ	B	34	67	ΦΩΡΠΙΝΑ	Δ	15	34
ΕΜΠΟΡΙΚΟΝ	B	39	70	ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ	Δ	16	35
ΘΕΣΣΑΛΙΚΟΝ	B	29	47	ΚΕΝΤΡΟΝ	Δ	18 553	45 1162
ΚΟΣΜΟΠΟΛΙΤ	B	39	59	ΑΘΗΝΑ Ι	E	9	24
ΜΟΝΤΕΡΝ	B	48	75	ΕΘΝΙΚΟΝ	E	13	40
ΤΟΥΡΣΤ	B	37 226	62 380	ΕΥΕΕ ΙΝΟΣ	E	8	21
				ΘΕΣΣΑΛΙΑ	E	10	24
ΑΙΓΑΗ	Γ	25	41	ΙΛΙΟΝ	E	30	58
ΑΤΛΑΣ	Γ	31	60	ΝΙΠΡΙΤΑ	E	17	43
ΒΙΕΝΝΗ	Γ	52	96	ΠΑΛΛΑΔΙΟΝ	E	26	43
ΕΞΕΛΣΙΟΡ	Γ	26	42	ΣΕΡΡΑ Ι	E	20	43
ΗΛΥΣΙΑ	Γ	23	50	ΑΝΑΣΤΑΣΙΤΣΑ	E	20	48
ΚΟΝΤΙΝΕΝΤΑΛ	Γ	36	46	ΑΠΟΛΛΩΝ	E	12	24
ΛΟΥΞΕΜΒΟΥΡΓΟΝ	Γ	27	42	ΒΑΛΚΑΝΙΑ	E	35	85
ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΝ	Γ	23	46	ΒΑΛΤΖΗ	E	17	40
ΜΑΝΤΣΕΣΤΕΡ	Γ	31	50	ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ	E	13	32
ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ	Γ	20	45	ΝΕΑ ΖΩΗ	E	13	30
ΜΕΓ. ΒΡΕΤΑΝΙΑ	Γ	46	74	ΚΑΥΚΑΣΟΣ	E	4	10
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ	Γ	35	72	ΚΟΥΦΑΛΙΑ-ΚΥΠΡΟΣ	E	6	14
ΜΙΝΕΡΒΑ	Γ	37	66	ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ	E	12	26
ΜΙΡΙΣΤΟΛ	Γ	36	75	ΝΕΑ ΑΜΕΡΙΚΗ	E	24	35
ΠΑΡΘΕΝΩΝ	Γ	44	82	ΠΑΤΡΙΣ	E	12	34
ΡΕΕ	Γ	35 527	59 946	ΟΜΟΝΟΙΑ	E	7	20
ΑΒΕΡΓΩΦ (πρώην Γ.κατ)	Δ	24	45	ΟΡΕΣΤΙΑΣ-ΚΑΡΑΓΙΑΣ	E	11	22
ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ	Δ	23	47	ΠΡΟΥΣΣΑ	E	8	21
ΟΛΥΜΠΟΣ	Δ	20	45	ΣΙΑΤΙΣΤΑ	E	10	24
ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΝ	Δ	28	54	ΦΙΛΟΘΕΝΕΙΑ	E	8	18
ΝΕΑ ΕΛΛΑΣ	Δ	25	40	ΩΡΑΙΑ ΤΡΑΠΕΖΟΥΣ	E	11 356	22 808
Α ΠΥΛΙΟΣ	Δ	30	54	ΚΙΑΚΙΣ	Πανδοχ.	6	15
ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ	Δ	25	46	ΚΟΡΥΤΣΑ	"	30	57
ΑΚΡΟΠΟΛ (ΑΝ.ΜΑΚΕΔ.)	Δ	22	45	ΚΡΟΥΣΟΒΟΝ	"	30 66	40 112
ΑΤΛΑΝΤΙΣ	Δ	24	48				
ΑΥΤΟΥΣΤΟΣ	Δ	24	56				
ΔΙΕΘΝΕΣ	Δ	17	36				
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	Δ	19	39				
ΚΕΝΤΡΙΚΟΝ	Δ	18	39				
ΚΟΛΟΜΒΟΣ	Δ	19	40				
ΜΕΓΑ	Δ	53	54				
ΝΕΑ ΝΙΚΗ	Δ	24	54				
Είς μεταφοράν		375	742				

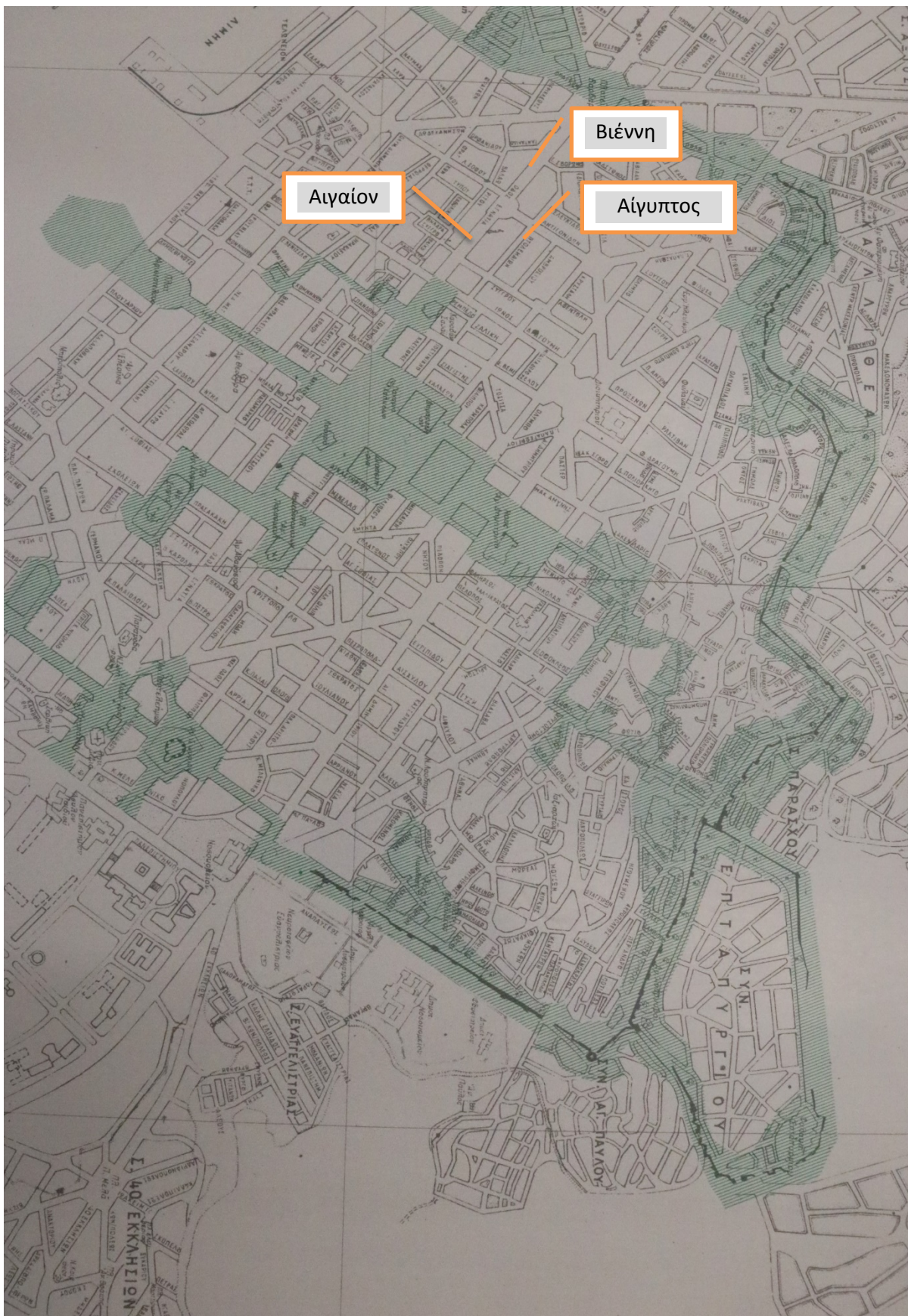
Μπ.

Εικόνα 24. Κατάσταση ξενοδοχείων Θεσσαλονίκης από έρευνα επί συνθηκών αγοράς ξενοδοχείων Θεσσαλονίκης (1083/16) 12 Ιουλίου 1960 του ΟΧΟΑ
 Πηγή: GR PIOP FOA3/SE5/SS5/FI300

Εικόνα 25. Ρυθμιστικό σχέδιο τουριστικών-ξενοδοχειακών εγκαταστάσεων Θεσσαλονίκης
 Πηγή: Τριανταφυλλίδης 1967: 31

Εικόνα 27. Λεπτομέρεια ρυθμιστικού σχεδίου πλέγματος αρχαιολογικών χώρων Θεσσαλονίκης.

Επισημαίνεται η θέση των ξενοδοχείων Αίγυπτος, Βιέννη και Αιγαίον

Πηγή: Τριανταφυλλίδης 1967: 35

Βιβλιογραφία

Aegeon-hotel (2019) Aegeon Hotel. <https://www.aegeon-hotel.gr/>[Πρόσβαση 20.03.2019]

auth (2019) Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. <https://www.auth.gr/>[Πρόσβαση 20.03.2019]

bnl (2019) BNL Gruppo BNP Paribas la Banca per un Mondo che Cambia. <https://bnl.it/it/Individui-e-Famiglie>[Πρόσβαση 20.03.2019]

Bnpparibas (2019) Banca Nazionale del Lavoro (BNL), Loyal Servant to the Italian Economy. <https://history.bnpparibas/document/banca-nazionale-del-lavoro-bnl-loyal-servant-to-the-italian-economy/>[Πρόσβαση 20.03.2019]

Bold, J. (1996) Defining and Recording the Resource: the Built Environment. Harrison, R. (editor) *Manual of Heritage Management*, σσ. 79-84. Oxford: Butterworth-Heinemann.

bpifrance (2017) Annual Report EPIC Bpifrance. <https://www.bpifrance.fr/.../Annual%20Report%202017%20EPIC%20Bpifrance.pdf>
[Πρόσβαση 20.03.2019]

Butler, R. W. (1980) The Concept of a Tourist Area Cycle of Evolution: Implications for Management of Resources. *Canadian Geographer*, 24 (1), σσ. 5-12. https://www.researchgate.net/publication/228003384_The_Concept_of_A_Tourist_Area_a_Cycle_of_Evolution_Implications_for_Management_of_Resources[Πρόσβαση 20.03.2019]

Clio Muse (2019) Discover Fascinating Themed Tours for your Next Destination! <https://cliomusetours.com/>[Πρόσβαση 20.03.2019]

Coccosis, H. (2006) Operational Management of Cultural and Heritage Sites. Sigala, M., Leslie, D. (editors) *International Cultural Tourism: Management, Implications and Cases*, σσ. 54-65. Oxford: Elsevier.

COE (2019α) Values, Human Rights, Democracy, Rule of Law. <https://www.coe.int/en/web/about-us/values> [Πρόσβαση 20.03.2019]

COE (2019β) National Minorities (FCNM). <https://www.coe.int/en/web/minorities/home> [Πρόσβαση 20.03.2019]

COE (2019γ) Convention on the Value of Cultural Heritage for Society (Faro Convention, 2005). <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/faro-convention> [Πρόσβαση 20.03.2019]

Council of Europe (2015) *Cultural Routes Management: from Theory to Practice: Step-by-step Guide to the Council of Europe Cultural Routes*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

De Certeau, M., Rendall, S. F. (μεταφρ.) (1988) *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press.

O'Donnell, P. (2015) Historic Urban Landscape, a New UNESCO Tool for a Sustainable Future. Taylor, K., St Clair, A. και Mitchell N. J. (editors) *Conserving Cultural Landscapes: Challenges and New Directions*, σσ. 163-181. New York; London: Routledge.

ECHR (2019) European Convention on Human Rights. https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf [Πρόσβαση 20.03.2019]

Ellis, J. (επιμ.), Οικονόμου, Ζ. (μεταφρ.) (2000) *Η Διαχείριση των Αρχείων*. Αθήνα: Ελληνική Αρχειακή Εταιρεία: Τυπωθήτω - Γιώργος Δαρδανός.

Europa (2019) Freedom of Expression. https://ec.europa.eu/europeaid/freedom-expression_en [Πρόσβαση 20.03.2019]

Europarl (2019) Treaty of Rome (EEC). <http://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-rome>[Πρόσβαση 20.03.2019]

Goodey, B. (2006) Interpreting Urban Heritage. Hems, A., Blockley, M. (editors) *Heritage Interpretation*, σσ. 9-31. Abingdon: Routledge.

Gravari-Barbas M. (2014) Foresight Workshop New Challenges for Cultural Heritage: Synthesis of the Final Report. file:///C:/Users/%CE%88%CF%86%CE%B7/Downloads/New_Challenges_for_Cultural_Heritage.pdf[Πρόσβαση 20.03.2019]

Hargrove, C. (2017) *Cultural Heritage Tourism: Five Steps for Success and Sustainability*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.

ICA (2019) Multilingual Archival Terminology. <https://www.ica.org/en/online-resource-centre/multilingual-archival-terminology>[Πρόσβαση 20.03.2019]

ICOMOS (2008) The ICOMOS Charter on Cultural Routes: Prepared by the International Scientific Committee on Cultural Routes (CIIC) of ICOMOS. https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/culturalroutes_e.pdf[Πρόσβαση 20.03.2019]

Jansen-Verbeke, M. (1986) Inner-city Tourism, Resources, Tourists and Promoters. *Annals of Tourism Research*, 13, σσ. 79-100.

Kavaratzis, M. (2004) From City Marketing to City Branding: Towards a Theoretical Framework for Developing City Brands. *Place Branding*, 1, σσ. 58-73.

McKercher, B. (2002) Towards a Classification of Cultural Tourists. *International Journal of Tourism Research*, 4, σσ. 29-38.

Logishotels (2019) Logis Hotels & Restaurants
<https://www.logishotels.com/fr/>[Πρόσβαση 20.03.2019]

Lord, G. D. (1999) The Power of Cultural Tourism. *Wisconsin Heritage Tourism Conference Lac du Flambeau, Wisconsin September 17, 1999.*

Medcollege (2019) Mediterranean College. <https://www.medcollege.edu.gr/>[Πρόσβαση 20.03.2019]

Millar, S. (1989) Heritage Management for Heritage Tourism, Tourism Management. Timothy, D. (editor) 2009. *Managing Heritage and Cultural Tourism Resources: Critical Essays*, σσ. 275-280. Ashgate: Farnham Surrey.

van Oers, R. (2015) Conclusion the Way Forward an Agenda for Reconnecting the City. Bandarin, F., van Oers, R. (editors) *Reconnecting the City: the Historic Urban Landscape Approach and the Future of Urban Heritage*, σσ. 317-332. West Sussex, United Kingdom: Wiley, Blackwell.

Schellenberg, T. R. (1958) The Appraisal of Modern Public Records. *Bulletins of the National Archives*, 8, σσ. 233-278.

Siravo, F. (2015) Planning and Managing Historic Urban Landscapes. Bandarin, F., van Oers, R. (editors) *Reconnecting the City: the Historic Urban Landscape Approach and the Future of Urban Heritage*, σσ. 161-178. West Sussex, United Kingdom: Wiley, Blackwell.

Smith, J. (2015) Civil Engagement Tools for Urban Conservation. Bandarin, F., van Oers, R. (editors) *Reconnecting the City: the Historic Urban Landscape Approach and the Future of Urban Heritage*, σσ. 221-248. West Sussex, United Kingdom: Wiley, Blackwell.

teithe (2019) Αλεξάνδρειο Τ.Ε.Ι. Θεσσαλονίκης. <https://www.teithe.gr/atei/>[Πρόσβαση 20.03.2019]

Timothy, D. (2017) Views of the Vernacular, Tourism and Heritage of the Ordinary. Kaminski, J., Benson, A. M. και Arnold, D. (editors) *Contemporary Issues in Cultural Heritage Tourism*, σσ. 32-44. New York: Routledge.

Timothy, D., Boyd, S. (2003) *Heritage Tourism*. Harlow: Pearson Education.

UNESCO (2019α) Intangible Heritage Domains in the 2003 Convention. <https://ich.unesco.org/en/intangible-heritage-domains-00052>[Πρόσβαση 20.03.2019]

UNESCO (2019β) Paleochristian and Byzantine Monuments of Thessalonika. <https://whc.unesco.org/en/list/456>[Πρόσβαση 20.03.2019]

UNESCO (2017) Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. Paris: World Heritage Centre. <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>[Πρόσβαση 20.03.2019]

UNESCO (2011) Recommendation on the Historic Urban Landscape. <https://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-638-98.pdf>[Πρόσβαση 20.03.2019]

UNESCO (1994) Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage: World Heritage Committee: Eighteenth Session Phuket, Thailand 12-17 December, 1994. <https://whc.unesco.org/archive/routes94.htm>[Πρόσβαση 20.03.2019]

UNESCOYOUTH (2019) Όμιλος για την UNESCO Νέων Θεσσαλονίκης. <http://unescoyouth.gr/> [Πρόσβαση 20.03.2019]

UNWTO (2015) *Global Report on Cultural Routes and Itineraries: Affiliate Members Report, Volume twelve*. Madrid: UNWTO. http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/global_report_cultural_routes_itineraries_v13.compressed_0.pdf[Πρόσβαση 20.03.2019]

uom (2019) Πανεπιστήμιο Μακεδονίας. <https://www.uom.gr/> [Πρόσβαση 20.03.2019]

Αναστασιάδης, Γ., Χεκίμογλου, Ε. (2001) *Η Χαμένη Εγνατία της Θεσσαλονίκης: από τον Μεσαιωνικό Φαρδύ Δρόμο στον Σύγχρονο (Στενό) Αυτοκινητόδρομο*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Αυγερινού-Κολώνια Σ. (2000) Ο Ρόλος του Τουρισμού στη Διατήρηση και την Ανάπτυξη των Ιστορικών Πόλεων. Τσάρτας, Π. (επιμ.) *Τουριστική Ανάπτυξη Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις*, σσ. 16-37. Αθήνα: Εκδόσεις Εξάντας.

Βετσόπουλος, Α. (2007) *Η Ελλάδα και το Σχέδιο Μάρσαλ: Η Μεταπολεμική Ανασυγκρότηση της Ελληνικής Οικονομίας* Αθήνα: Gutenberg.

Γρηγορίου, Α., (2003) *Χάνια, Πανδοχεία, Ξενοδοχεία της Θεσσαλονίκης: 1875-1917*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Δέφνερ Α., Μεταξάς, Θ. (2006) Ταυτότητα, Εικόνα και Μάρκετινγκ των Πόλεων: Η Περίπτωση της Νέας Ιωνίας στο Νομό Μαγνησίας. Φώτης Γ., Κοκκώσης Χ. (επιμ.) *Περιφερειακή Επιστήμη και Πολιτική: Ελλάδα και Βαλκάνια*, σσ. 143-165, Αθήνα: Γκοβόστης.

Ειδική Οικονομική Αποστολή του Οργανισμού Κοινής Ασφαλείας (1952) *Το Σχέδιο ΜΑΡΣΑΛ στην Ελλάδα: Ο Πλήρης Απολογισμός της Βοήθειας του Σχεδίου ΜΑΡΣΑΛ προς την Ελλάδα Ιούλιος 1948 - Ιανουάριος 1952*. Ειδική Οικονομική Αποστολή του Οργανισμού Κοινής Ασφαλείας.

Καραδόντης, Τ. Π. (1955) Ξενοδοχειακή Πολιτική. *Α΄ Δωδεκαήμερον Τουριστικής Βιομηχανίας: 19 Διαλέξεις του Κέντρου Τουριστικών Μελετών της Α.Σ.Β.Σ.* Αθήνα. Κέντρο Τουριστικών Μελετών της Α.Σ.Β.Σ.

Καρακιουλάχ, Θ. (2017) Ετοιμόρροπο και επικίνδυνο το πρώην Ξενοδοχείο «Αίγυπτος» στην Θεσσαλονίκη. <http://www.thessnews.gr/article/31529/etoimorropo-kai-epikindyno-to-proin-xenodocheio-aigyptos-stin-thessaloniki> [Πρόσβαση 20.03.2019]

Κατσώνης, Δημ. Κ. (1961) *Ξενοδοχειακή και Τουριστική Πίστις*. Αθήνα. Ένωση Ελλήνων Συγγραφέων και δημοσιογράφων τουρισμού.

Κοκκώσης Χ., Τσάρτας Π. (2001) *Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον*. Αθήνα: Κριτική.

Κοκκώσης Χ., Τσάρτας Π. και Γκρίμπα Ε. (2011) *Ειδικές και Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού: Ζήτηση και Προσφορά Νέων Προϊόντων Τουρισμού*. Αθήνα: Κριτική.

Κολώνας, Β., (2017) Η Πυρκαγιά του 1917: Μια Αιφνίδια Αλλαγή στην Εικονογραφία της Πόλης. *Θεσσαλονικέων Πόλις*, 59, σσ. 15-21.

Κολώνας, Β. (2015) *Εκατό Χρόνια Φιλοξενίας = A Hundred Years of Hospitality: Τα Ξενοδοχεία της Θεσσαλονίκης (1914-2014)*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Λιάντζουρας, Β. (1955) Ξενοδοχειακή Πίστις. *Α΄ Δωδεκαήμερον Τουριστικής Βιομηχανίας: 19 Διαλέξεις του Κέντρου Τουριστικών Μελετών της Α.Σ.Β.Σ.* Αθήνα. Κέντρο Τουριστικών Μελετών της Α.Σ.Β.Σ.

Μεταλληνός, Γ. (1998) *Εγκόλπιο Επιστημονικής Έρευνας*. Αθήνα: Αρμός.

Μεταξάς, Θ. (2005) Μάρκετινγκ του Τόπου (Πόλης): Προσδιορισμός, Σχεδιασμός, Εφαρμογή και Αποτελεσματικότητα. Σαμαρίνα, Α., Πανταζής, Π. (επιμ.) *Αειχώρος*. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, 4(2), σσ. 62-99.

Μίρκος, Γ. (2004) *Το δόγμα Truman και το Σχέδιο Marshall στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη.

Οικονόμου, Δ. (2004) Αστική Αναγέννηση και Πολεοδομικές Αναπλάσεις. *Τεχνικά Χρονικά*. Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, 3, σσ. 1-10.
http://portal.tee.gr/portal/page/portal/PUBLICATIONS/BYMONTHLY_PUBLICATIONS/dimiaia_2004/pub3/OIKONOMOY.pdf[Πρόσβαση 20.03.2019]

ΠΙΟΠ (2019) Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς. <http://www.piop.gr/>[Πρόσβαση 20.03.2019]

Σαραντάκου, Ε. (2010) *Ωριμοί Τουριστικοί Προορισμοί: Εξέλιξη και Δυνατότητες Μετάβασης σε ένα Βιώσιμο Μοντέλο Θερινού-Πολιτιστικού Τουρισμού: η Ελληνική Περίπτωση*. Διδακτορική διατριβή. Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο. <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/27521>[Πρόσβαση 20.03.2019]

Σκαμπερδώνης, Γ. (2017) Salonika Fire. *Θεσσαλονικέων Πόλις*, 59, σσ. 12-14.

Σταθάκης, Γ. (2004) *Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ στην Ελλάδα: Η ιστορία της Αμερικανικής Βοήθειας στην Ελλάδα*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Τζεβρένη, Σ. (2019) Μνημεία UNESCO. <https://thessaloniki.gr/%CE%B8%CE%AD%CE%BB%CF%89-%CE%BD%CE%B1-%CE%B3%CE%BD%CF%89%CF%81%CE%AF%CF%83%CF%89-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CF%80%CF%8C%CE%BB%CE%B7/%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%BA%CE%B1%CE%BB%CF%8D%CF%88%CF%84%CE%B5/%CE%BC%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CE%B1-unesco/>[Πρόσβαση 20.03.2019]

Τριανταφυλλίδης, Ι. Δ. (1967) *Χωροταξική Μελέτη Θεσσαλονίκης: Μελέτη Γενικού Ρυθμιστικού Σχεδίου: Τεύχος Χαρτών Προμελέτης 29*. Θεσσαλονίκη: Υπουργείου Δημοσίων Έργων.

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού (2019) Πολιτιστικές Διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης <https://www.culture.gr/el/service/SitePages/view.aspx?ID=3225>[Πρόσβαση 20.03.2019]

Υπουργείο Τουρισμού (2018) Θεματικός τουρισμός - Ειδικές μορφές τουρισμού. <http://www.opengov.gr/tourism/?p=1452>[Πρόσβαση 20.03.2019]

Φ.Ε.Κ. τεύχος Α, αριθ. 147/07.05.1946. *Νομοθετικό Διάταγμα «περί φορολογίας των Ξενοδοχείων και Ξενοδοχειακής Πίστewος 06.05.1946»*.

Φ.Ε.Κ. τεύχος Πρώτον αριθ. 325/30.10.1946, Ν.Δ. 181/1946 «περί συστάσεως Οργανισμού Ξενοδοχειακής Πίστewος και φορολογίας των ξενοδοχείων».

Φ.Ε.Κ. τεύχος Πρώτο, αριθ. 69/14.05.1991, Ν. 1945/1991 «Γενικά Αρχεία του Κράτους (Γ.Α.Κ.) και άλλες διατάξεις».

Φ.Ε.Κ. τεύχος Α αριθ. 153/28.06.2002, Ν. 3028/2002 «Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς».

Φωκάς, Ν. (1955) Τουριστική Οικονομία και Τουριστική Πολιτική. Α΄ Δωδεκαήμερον Τουριστικής Βιομηχανίας: 19 Διαλέξεις του Κέντρου Τουριστικών Μελετών της Α.Σ.Β.Σ. Αθήναι. Κέντρο Τουριστικών Μελετών της Α.Σ.Β.Σ.

Χουμανίδης, Α. Θ. (1991) Οικονομική Ιστορία της Ευρώπης: Από της Παρακμής του Αρχαίου Κόσμου μέχρι Σήμερα. Αθήναι: Παπαζήση.

Χεκίμογλου, Ε. (2017) Πίσω από το Μπέη Χαμάμ: η Σαγήνη μιας Κατεστραμμένης Τάξης, 1917-1924. Θεσσαλονικέων Πόλις, 59, σσ. 22-30.

Χεκίμογλου, Ε. (2001) Τα Μυστήρια της Θεσσαλονίκης: Κείμενα για τους Χαμένους Τόπους της Πόλης. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Ψαλιδόπουλος, Μ. (2013) Επιτηρητές σε Απόγνωση, Αμερικανοί Σύμβουλοι στην Ελλάδα, 1947-1953, Από τον Paul A. Porter στον Edward A. Tenenbaum. Αθήνα: Μεταμεσονύκτιες εκδόσεις.